

L/links

JAARGANG 145
JULI 1976

7

I

KON. MIL. ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Kasteelplein 10
BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIELE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

J. B. van Heutsz,
gouverneur-generaal
van Nederlands-
Indië 1904-1909
(zie blz. 317 en 329)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

M. W. A. Weers

kolonel van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

H. A. Baaij

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

P. Huysman

majoor der infanterie

ir. H. Lankhorst

kolonel van de technische staf

G. A. Numan

brigade-generaal der infanterie

CORRESPONDENTIE:

Adm. Militaire Spectator
Spui 32, Den Haag
Tel.: (070) 72 14 64

ABONNEMENTEN:

f 25,—, buitenland f 30,— per jaar, losse nummers f 2,50

ADVERTENTIES:

Frankenborst 28, Sassenheim
Tel.: (02522) 1 06 46
Contra prijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

inhoud

-
- 286 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht
-
- 287 Krijgsgeschiedenis en militaire geschiedenis (2, slot)
-
- 290 Eene inleiding tot de studie der krijgsgeschiedenis, door H. Oolgaardt, kapitein der artillerie (anno 1900)
-
- 303 Verdediging tegen mogelijke chemische aanvallen blijft noodzakelijk, door dr. A. J. J. Ooms, Chemisch laboratorium TNO, Rijswijk
-
- 308 Naar meer humane conventionele wapens, door J. de Lange, luitenant-kolonel van de geneeskundige troepen
-
- 312 De onafhankelijkheidsoorlog van de Rifkabylen, door H. Toorenvliet, publicist, Den Haag
-
- 317 Van Heutz' jeugdijaren. Een verkenning, door H. L. Zwitzer, majoor voor speciale diensten der militaire administratie, Sectie Krijgsgeschiedenis KL
-
- 325 Meningen van anderen: De mogelijkheid van meer vrijwilligers in de Koninklijke landmacht — Moet dat nu allemaal werkelijk? Een hartekreet
-
- 327 Antwoord op meningen van anderen: De mogelijkheid van meer vrijwilligers in de Koninklijke landmacht — Moet dat nu allemaal werkelijk? Een hartekreet
-
- 329 Nieuwe uitgave

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LuO 57558 (23.39/2). Dienstgroep van de officieren van vakdiensten van de Koninklijke luchtmacht (herdruk).

LaO 72021 (15/14). Melden en onderzoeken van ongevallen met munitie en/of explosieve stoffen (herdruk).

LaO 73026 (55.1/9r). Wijziging beschikking uitrusting militairen land- en luchtmacht 1969 (herdruk).

LaO 76001 (81/15aa)/LuO 76501 (81/15z); LaO 76002(81/15ab)/LuO 76502 (81/15aa). Voorschrift reizen en oefeningen buitenland (ROB).

LaO 76003 (15/15). Regeling gebruik van terreinen en wegen voor oefeningen alsmede schademeldingen.

LaO 72008 (91.6/4) / LuO 72507 (91.6/4). Richtlijnen kosten jubileum- en afscheidsrecepties (herdruk april 1976).

LaO 76004 (55.1/9ij) / LuO 76503 (55.1/9w). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (27e wijziging).

LaO 76005 (78/421) / LuO 76504 (78/152). Interimregeling examens Koninklijke militaire academie 1976.

LaO 76006 (55.1/9z). Wijziging be-

schikking uitrusting militairen land- en luchtmacht 1969 (28e wijziging boekwerk ri).

LaO 76007 (51.14/33). Voorschrift opleiding tot beroepsonderofficier aan de Koninklijke militaire school.

Lamed 004-76 (78/420) / Lumed 505-76 (78/150). Opleiding voor adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lumed 506-76 (78/151). Cursus hogere technische vorming KLu en studie in de rechtsgeleerdheid.

Lamed 006-76 (44/11) / Lumed 508-76 (44/11). Herijk van maten en gewichten enz.

Lamed 007-76 (53/59) / Lumed 511-76 (53/60). Ambtsberichten.

Lamed 009-76 (91.5/9). Buitengewone vlaggeparade op nationale feestdagen.

Lamed 062-61 (55.5/13g) / Lumed 535-61 (55.5/13g). Wet immunisatie militairen (herdruk maart 1976).

Lumed 509-76 (23.1/76b). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

Lumed 510-76 (78/147b). Opleiding algemene ontwikkeling voor toelating tot de opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

VS 2-1002/1, 1e druk (Basisgetallen munitie 1e Legerkorps, 1 LK), en **VS 2-1002/2,** 1e druk (Basisgetallen munitie herhalingsoefeningen en eenheden nationale sector).

Deze vormen thans twee afzonderlijke delen ter vervanging van het thans nog in gebruik zijnde VS 2-1002 (Basisgetallen munitie, parate troepen en herhalingsoefeningen).

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-2/1, 1e druk. Berichtenverwerkingsprocedure. Deel 1 - Kleine berichtenkantoren. In dit voorschrift wordt de berichtenverwerkingsprocedure behandeld, die wordt toegepast op kleine berichtenkantoren (éénmansbedrijf) alsmede bij eenheden, waar geen organiek bk-personeel is ingedeeld en de verwerking van telegrammen en dienststukken een deeltaak is van de sectie 1.

VS 11-9, 4e druk. Radiotelegrafieprocedure. Dit voorschrift geeft de procedure die moet worden gevolgd om berichten nauwkeurig, snel en met de vereiste veiligheid door middel van radiotelegrafieverbindingen te kunnen verwerken.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit schriftelijk kenbaar dienen te maken bij het Ministerie van Defensie, Afdeling CPD, Bagijnestraat 36, Den Haag.

Krijgsgeschiedenis en militaire geschiedenis (2)

Slot van blz. 240

* * Vooral in de jaren na de Tweede Wereld-
* oorlog is de geschiedschrijving over het militaire gebeuren een geheel ander gezicht gaan vertonen. Van de verouderde opvatting dat de krijgsgeschiedenis een vak was dat bij uitstek — én bij uitsluiting wellicht — diende te worden gerekend tot de belangstellings sfeer van de Generale Staf, is al even weinig overgebleven als van de militaire feuilletonschrijverij van weleer waartoe de krijgsgeschiedenis maar al te vaak leidde. In enkele tientallen jaren heeft de *militaire geschiedenis* zich ontwikkeld tot een volwaardige vakwetenschap met een zeer bewuste methodiek, welke beoefenaren in hun onderzoekingen vooral trachten te komen tot een *samenvattende synthese* van de resultaten van hun speurwerk, om het even of dat op nationale basis werd verricht dan wel in internationale samenwerking geschiedde.

De louter vakwetenschappelijke uitgangspunten en grondslagen hebben de krijgsgeschiedenis in het verleden lange tijd doen staan op een te smalle basis. Die is thans aanmerkelijk verbreed dank zij de methodische *oriëntering op de algemene geschiedenis* die essentieel is voor elke deelsector van de geschiedschrijving. Zo speurt de militaire historicus van onze dagen naar de samenhang van het krijgsgesbeuren met de politieke, sociale, economische, technische, psychologische en andere aspecten van de tijd waarin zich dat alles heeft afgespeeld, en tracht daarbij dan tevens te komen tot het vaststellen van zekere normen aan de hand waarvan het militair-geschiedkundige oordeel kan worden bepaald. In en door deze ontwikkeling is derhalve de voormalige krijgsgeschiedenis opnieuw — zoals zij dat ook in de Oudheid was — „meerdimensionaal” geworden.

Tegenover enerzijds een tendens tot grotere *specialisering* staat anderzijds dus een ontwikkeling in de richting van toenemende *generalisering*, te weten het streven naar verduidelijking van de verhouding van de militaire geschiedenis tot andere takken van wetenschap.

Het is nauwelijks verwonderlijk dat deze heroriëntering nú haar beslag heeft gekregen. Immers, ook de oorlogvoering zelf is een andere plaats gaan innemen, en ook die verandering heeft zich vooral voltrokken na de Tweede Wereldoorlog. Meer dan ooit beschouwt men tegenwoordig de oorlog als een sociaal probleem van de eerste orde. Hoewel er ontegenzeggelijk wetenschapsgebieden zijn waarvan het ogenblikkelijke belang groter is en waar de gedachtenwisselingen boeiender zullen zijn, wordt onze tijd gekenmerkt door de tegenstellingen en spanningen tussen de over een mateloos vernietigingsvermogen beschikkende supermogendheden, terwijl de talrijke lokale en regionale gewelddadigheden gevoeglijk mogen worden beschouwd als een gelijk aantal gereedliggende lonten bij het nucleaire kruitvat. Er is dan ook alle reden voor een grondig onderzoek van de militaire geschiedenis, in samenhang met de *contemporaine geschiedenis*, de *polemologie*, de *irenologie* en de *futurologie* — om er maar enkele te noemen — kortom, in samenhang met alle relevante disciplines.

Die ontwikkeling tekende zich reeds af ten tijde van het begin van de vorige eeuw. Daarvóór waren alle oorlogen nog *betrekkelijk beperkt*, zowel naar plaats en middelen, als naar doelstelling en uitwerking. De burgerbevolking bleef in hoofdzaak buiten schot, afgezien van incidentele vernielingen, brandschattingen en requisities, en de strijdkrachten der belligerenten waren eigenlijk de enigen die bij de botsing waren betrokken. De Franse Revolutie, en daarna Napoleon, brachten de *levée en masse* en de *volksoorlogen*, waardoor de gehele natie in het oorlogsgebeuren betrokken raakte. De Industriële Revolutie vergrootte de dracht en de uitwerking van de bewapening enerzijds, en deed de economie en het thuisfront betrokken raken én doelwit worden anderzijds. Geleidelijk werd aldus de invloed van de oorlogvoering op leven en overleven van de burgers — en bijgevolg evenzeer op staat en maatschappij — steeds sterker. Dat bleef ten slotte zelfs niet beperkt tot de oorlogvoerenden: grote delen van de inmiddels steeds nauwer aan-

eengroeïende wereld werden mede getroffen. Ten gevolge van deze ontwikkeling behoort de oorlog „ergens ver weg, in een uithoek” voorgoed tot het verleden. De massacommunicatiemediën hebben de wereld verkleind, de op ideologische leest geschoeide bondgenootschappen en het wereldomspannende handelsverkeer dragen het hunne bij tot de regionalisering of soms mondialisering van de meeste conflicten. In een eventuele oorlog gaat het ook niet meer om de vraag of de nationale eer al dan niet zal worden gehandhaafd en verdedigd, of om kwesties van etnische minderheden of territoriale aanspraken. Bepalend is thans veeleer of staten, groepen van staten, maatschappijvormen en sociale structuren al dan niet zullen kunnen blijven voortbestaan.

Het toch al bijster ingewikkelde probleem waarvoor de speurders naar de achtergronden en de samenhang van het oorlogsgebeuren zich geplaatst zien, is in de aanloopperiode tot de Tweede Wereldoorlog en daarna nog aanzienlijk gecompliceerder geworden, in het bijzonder doordat *formele oorlogsverklaringen uitzondering* zijn geworden. „Formaliteiten” als oorlogsverklaringen, capitulaties, wapenstilstandsovereenkomsten en vredesverdragen worden in het interstatelijke verkeer niet langer als vanzelfsprekend beschouwd. De Tweede Wereldoorlog, de strijd in Korea en de conflicten in het Midden-Oosten konden zich afspelen terwijl de voornaamste vredesverdragen nog onverminderd van kracht waren. Dat deed de grens tussen oorlog en vrede steeds meer vervagen, en de militaire geschiedkundigen ondervinden dientengevolge grote moeilijkheden bij het afbakenen van hun onderzoeksobjecten.

Bovendien heeft het huidige „streven naar oorlogsprohylaxe” — het zich beijveren destructieve botsingen tussen met name de rond de supermogendheden gegroepeerde bondgenootschappen zoveel mogelijk te voorkomen — ertoe geleid dat de in het verleden traditionele krachtmetingen tussen belligerente staten steeds meer hebben plaats gemaakt voor andersoortige toepassingen van geweld met maar al te vaak een even bloedig karakter. De niet-verklaarde, subversieve guerrilla kost de strijdende partijen nauwelijks minder verliezen dan een „grote” oorlog, maar de voorkoming van de laatste is nu eenmaal tot een *bestaansvraagstuk* geworden, en bijgevolg vreest de andere partij voor drastische represailles in geval zij het zou bestaan een oorlog *formeel* te ontketenen. De strijd in Vietnam werd dan ook door de Verenigde Staten jarenlang gevoerd als „niet meer dan een politionele actie”. Het onvermijdelijke gevolg van deze ontwikkeling

moest wel zijn dat het bijna een normaal verschijnsel is als „in volle vreedetijd” overal ter wereld gewapende botsingen plaatsvinden, aanhoudende en oplopende *spanningen* zich blijven voordoen, *bevrijdingsbewegingen* hun doeleinden met geweld pogen te verwezenlijken, *guerrilla en contra-guerrilla* elkaar afwisselen, *terreurbestrijding* en *zuiveringsacties* worden gebezigd als aanduidingen van wat men niet met de term *oorlog* wil bestempelen. Deze — met excuses aan von Clausewitz — „voortzetting van de oorlog met andere middelen” speelt zich in onze dagen niet zozeer af tussen staten of groepen van staten als wel tussen elkaar op leven en dood bestrijdende *sociale en ideologische groeperingen* welke bindingen en verbindingen dwars over de bestaande nationale grenzen heenlopen. Het heeft er alle schijn van dat de mensheid in de loop der laatste jaren — waarin het terrorisme zich mondiaal is gaan manifesteren — is terechtgekomen in een tijdperk van *nagenoeg permanente burgeroorlogen*; een enkel conflict van het oude type, zoals tussen India en Pakistan of tussen Israël en de Arabische staten, mag dan gevoeglijk worden beschouwd als een uitzondering op deze moderne regel.

Omdat in de beide eeuwen sinds de Franse Revolutie steeds meer mensen, middelen en inspanningen nodig waren voor het voorkómen, voeren of tot een goed einde brengen van de oorlog, moest ook de thematiek van de voormalige krijgsgeschiedenis worden verruimd, indien men althans de nieuwere aspecten niet wilde verwaarlozen bij het wetenschappelijke onderzoek. De militaire geschiedkundige zal zich moeten bezighouden met ál die aspecten, om het even of de grens tussen oorlog en vrede scherp te trekken valt of niet. De traditionele aspecten van de „grote” oorlogen moeten evenzeer worden onderzocht als de „verkapte” oorlogen van de moderne tijd, en datzelfde geldt onverkort ook voor de „vreedetijd” tussen de onderscheidene conflicten. Het ligt dan ook in de rede dat de militaire geschiedkundige van vandaag wel zal moeten samenwerken met collega's uit tal van andere disciplines: algemeen-historici, economen, sociologen, technici, politicologen, rechtsgeleerden, volkenrechtkundigen, en vele anderen. Dat vergt van zijn kant aanzienlijk méér kwaliteiten dan die waarmee zijn krijgsgeschiedkundige voorgangers het nog hebben kunnen stellen. Hij zal niet langer kunnen volstaan met een gedegen kennis van de militaire tactiek en van de wapentechniek, van de krijgsmachtorganisatie, van de statische gevechtsvoering en van de formaties in het beweeglijke ge-

vecht, van de manoeuvre van grote eenheden en van de vuursteunmethodieken, maar hij moet ook kunnen beschikken over een helder inzicht in bijvoorbeeld politieke vraagstukken, financieel-economische problemen, theorieën op het terrein van de maatschappijwetenschappen, en de interdependentie van al die facetten.

Hij zal in staat moeten zijn de internationale verhoudingen in een bepaalde periode in zijn beschouwingen te betrekken, hij zal de gevolgen van een oorlog moeten kunnen beoordelen, hij zal op de hoogte moeten zijn van de essentialia van crisisbeheersing, afschrikking, ontspanning, oorlogsvoorkoming, be- en ontwapening, wapenproductie en -handel, technologische ontwikkelingen op velerlei gebied, veranderingen in de samenleving, en wat niet al. Zoals reeds eerder gezegd: de vraagstelling voor de militaire historicus is verruimd én verschoven, zijn wetenschap heeft onmiskenbaar aan inhoud en waarde gewonnen, zijn werk is dien-

overeenkomstig interessanter én zwaarder geworden.

Als illustratie van de nieuwe aanpak door de hendaagse militaire historicus zij de lezer opmerkzaam gemaakt op het in dit nummer gepubliceerde artikel over de jeugdijaren van Van Heutsz. Het mag daarbij als kenmerkend worden beschouwd dat tot voor zéér kort (men vergelijk ook de bespreking van het boek *J. B. van Heutsz, leven en legende*, in dit nummer) de geschiedschrijvers het accent bij uitsluiting plachten te leggen op datgene wat de beschreven figuur beroemd had gemaakt, i.c. de krijgsverrichtingen. Het lijdt geen twijfel, of de vergelijking tussen de eertijdse krijgsgeschiedkundige — mede geïllustreerd met het in dit nummer gereproduceerde artikel uit de *Militaire Spectator* van driekwart eeuw geleden, „Eene inleiding tot de studie der krijgsgeschiedenis” — en de militaire geschiedkundige van onze tijd móét wel in het voordeel van de laatste uitvallen!

150-jarig bestaan Koninklijke Militaire Academie

Op 24 november 1978 zal de Koninklijke Militaire Academie 150 jaar bestaan. In verband daarmee is door de Gouverneur van de Koninklijke Militaire Academie op 18 november 1975 ingesteld de „Stuurgroep 150”, die is belast met de voorbereiding van dit jubileum. De stuurgroep omvat negen projectgroepen, waaronder de projectgroep „Reünie”.

Een ieder die suggesties of ideeën voor dit jubileum heeft, wordt verzocht zo spoedig mogelijk contact op te nemen met de secretaris van de „Stuurgroep 150”:

L. L. de Vries, maj. KLu
Koninklijke Militaire Academie
Kasteelplein 10 - Breda

Eene inleiding tot de studie der krijgsgeschiedenis

Wie zijn gedachten wil laten gaan over de kennis en de voornaamste eigenschappen van verstand en karakter, welke het deel moeten zijn van hen, die groepen kunnen worden tot de hooge taak, legers in het veld aan te voeren, zal zeker in de eerste plaats VON DER GOLTZ' boek „Das Volk in Waffen” ter hand nemen, en het hoofdstuk „Feldherrnthum” opslaan.

Wellicht zelfs blijft de opmerking niet achterwege, dat het aanbieden van de vrucht van dergelijke overdenking vrijwel overbodig is, waar de genoemde studie een ieder ter beschikking staat. Wij putten dan echter moed uit de handelingen van den genoemden schrijver, die zelf zich aangordde tot het samenstellen van het bekende klassieke werk over den aard van den oorlog en de wijzen van oorlogvoering, ofschoon die daar naar zijn oordeel, bij het bestaan van CLAUSEWITZ' „vom Kriege”, gelijk stond met het schrijven van een „Faust” na het verschijnen van GOETHE'S meesterwerk.

Maar bovendien, het belang van het onderwerp wettigt herhaalde en veelzijdige beschouwing.

Hoezeer bij den veldheer positieve kennis met een scherp verstand en meerdere, vaak zeldzame, karaktereigenschappen dient gepaard te gaan, het zijn ongetwijfeld de laatsten, die het hoogst aangeschreven moeten staan, en bij het toevertrouwen van belangrijke commando's den doorslag dienen te geven.

In veelbewogen tijden, in dagen van strijd en revolutie, zien wij in de geschiedenis der volken de mannen, die door eigenschappen van geest en karakter uitmunten, als vanzelf op den voorgrond treden; in tijdvakken van langdurigen, onafgebroken, maar toch geenszins voor de eeuwigheid verzekerden vrede, zal het daarentegen goed zijn zich de bedoelde waarheid vaak te herinneren en haar dan in een scherp licht te stellen.

Veelzijdige positieve kennis moet in onze dagen zeker in hooge mate worden geëischt van den veldheer, die eenig oorlogsplan en de operatiën om dit ten uitvoer te brengen zal hebben vast te stellen. Grondige kennis moet hij bezitten van het leger, het werktuig dat hem tot bereiking van het doel ter be-

schikking wordt gesteld, en juiste kennis ook van de kracht, die in elk der grootere en kleinere eenheden, waarin bij eene doelmatige orde de bataille dat leger gesplitst zal zijn, schuilt, ten einde de krachten naar juiste grondslagen en economisch te kunnen aanwenden.

Waar echter een oorlog in onze dagen minder een strijd van legers dan wel eene worsteling van volken zijn zal; waar VON MOLTKE leerde, en thans ook algemeen erkend wordt, dat men alle hulpmiddelen van de vijandelijke regeering moet aanvallen, hare financiën, hare spoorwegen, haar voorraad en haar prestige, daar wordt het duidelijk dat kennis, gelijk die boven werd bedoeld, niet voldoende is, dat integendeel ook de voorbereiding van den strijd op dien breeden grondslag zal moeten rusten, en de omvang van het gebied, dat overzien moet worden, de veelzijdige kennis vereischt van factoren van den meest uiteenloopenden aard, treedt ons dan eerst klaar voor ogen.

En nog mag deze kennis niet voldoende geacht worden, want naast juiste inzichten in eigen toestanden en verhoudingen, moeten zij ook in die van den tegenstander gevorderd worden. Naast een juist begrip der eigen krachten is dit van de macht, welke men breken moet, of waaraan weerstand geboden zal moeten worden, om het strategisch en daarmede het staatkundig doel van den oorlog te kunnen bereiken, zeker onmisbaar.

Veelzijdige positieve kennis wordt dus vereischt zoo bij het ontwerpen van het operatieplan en het kiezen van het juiste object, als voor de meest doelmatige aanwending der beschikbare krachten om het gestelde doel op de eenvoudigste wijze en met het geringste krachtverbruik te bereiken. Maar toch, positieve kennis alleen zou hier wis niet voldoende zijn; kennis vormt hier slechts een factor, die door andere van hooger aard moet worden aangevuld.

Zoo bij de keuze van het object, als bij het vormen der plannen om dit te bereiken en te treffen, vaak ook bij het vaststellen der partiële handelingen, die de uitvoering dier plannen vordert, treden op den voorgrond de verschillende eigenschappen, die bij

uitnemendheid den waren veldheer kenmerken: eigenschappen die door studie of oefening veelal niet verkregen kunnen worden, die zeker althans voor een deel aangeboren moeten zijn.

Aangeboren moet zijn de scherpe blik, die doet opmerken wat anderen verborgen blijft, die uit bepaalde, soms zeer beperkte gegevens juiste gevolgen van ruime strekking trekken doet, die voorts in staat stelt een breed veld gelijktijdig te omvatten, en zoo, gesteund door een sterk combinatievermogen, uit geheel bekende toestanden hier met grooten graad van juistheid tot de minder bekende ginds besluiten doet.

Die scherpe blik is de eigenschap bij uitnemendheid van het genie, dat, fijner bewerktuigd, anders ziet, denkt, oordeelt en gevoelt dan de gewone mensch.

Een NEWTON leeft met zijn gedachten in een wereld, waarin ruimte, stof en kracht geheel anders voorkomen, factoren zijn van geheel anderen aard, dan voor den gewonen mensch. In een dergelijken toestand, zij het op ander gebied, verkeert DARWIN waar hij zijn gedachten op den aard en de eigenschappen van het leven der stof concentreert; en een NAPOLEON of VON BISMARCK ziet, waar hij strategische of staatkundige toestanden aan zijn oordeel onderwerpt, ook deze weder in een geheel ander licht dan de veldheer of staatsman van meer normaal gehalte.

De het genie ter beschikking staande gegevens mogen dezelfde zijn als die van een ander in volkomen dezelfde omstandigheden geplaatsten persoon, voor hem zullen zij vaak een geheel andere beteekenis hebben. Gelijke gegevens zullen hier en ginds tot zeer uiteenlopende slotsommen doen geraken.

Door den veelomvattenden, diep doordringenden blik overziet het genie een groot veld tegelijkertijd, en merkt daarbij het juiste onderlinge verband op tusschen velerlei schijnbaar geheel verschillende, uiteenlopende factoren. Het genie ziet zodoende den waren toestand, die aan anderen verborgen blijft, en, ons verder tot het gebied der strategie bepalende, weet het door juiste beoordeeling van den bestaanden toestand eenerzijds, en ten andere van wat vereischt wordt om tot een bepaald, eens vastgesteld doel te geraken, de maatregelen voor te schrijven, waardoor tot verbazing vaak der menigte, dit doel schijnbaar langs eenvoudigen weg bereikt wordt.

Zóó slechts kunnen wij de onafgebroken reeks van overwinningen verklaren, die NAPOLEON'S optreden bij Montenotte met de eerste nederlaag bij Asperen verbindt, en zoo ook slechts weder begrijpen wij hoe in de jaren 1813 en 1814 onder nog zooveel moeilijker omstandigheden 's Keizers handelingen telkens weder tot groote gevolgen leidden. Aan toeval zou dit

zeker moeilijk kunnen worden toegeschreven; waarheid toch bevatten wel VON MOLTKE'S woorden „Glück hat auf die Dauer wohl nur der Tüchtige“¹⁾).

Naast den scherpden blik vordert de leiding der operatiën van den veldheer zeker in de eerste plaats besluitvaardigheid en volharding.

Besluitvaardigheid, de eigenschap, die waar ter bereiking van het gestelde doel verschillende wegen gevolgd kunnen worden, welke alle èn voor- èn na-deelen zullen aanbieden, na grondige overweging en het daarbij juist in rekening brengen van alle van invloed zijnde factoren, in staat stelt vlug eene keuze te doen. Volharding, de hooge zedelijke moed, die de verantwoordelijkheid voor eens genomen besluiten weet te doen dragen, die onder alle omstandigheden het gekozen object scherp in het oog doet houden, den invloed van storende factoren niet tellen doet, maar alle beschikbare krachten doet benutten, voor het vervolgen van het eens gestelde doel, tot dit bereikt is.

Besluitvaardigheid, volharding, zelfbeheersching en de vele eigenschappen, welke verder voor den veldheer gewenscht of onmisbaar geacht moeten worden, zij allen hebben met potitieve kennis al bitter weinig uit te staan. Voor een goed deel moeten ook deze gewis zijn aangeboren, al zou oefening in de practijk van den oorlog vele tot hooger ontwikkeling kunnen brengen, of, waar sterke wilskracht bestaat, in zekere mate in het gemis aan natuurlijke aanleg kunnen doen voorzien.

De mogelijkheid om zich in die practijk te oefenen, het karakter door ervaring te vormen, bestaat in onze dagen voor den aanstaanden aanvoerder der legers te velde of niet of in slechts zeer bescheiden mate; en men ziet dus voor het groote, veelzijdige belang, dat het hier geldt, wel beperkt tot de middelen, die ook in vreedestijd voor de vorming van den veldheer ten dienste staan.

Aan bronnen voor het putten der vereischte positieve kennis ontbreekt het zeer zeker niet. Het aantal werken, dat voor de studie der elementaire krijgswetenschap ten dienste staat, is legio; maar nog eens de kennis der theorie, hoe onmisbaar zij wezen moge, vormt den veldheer niet.

De strategie is geen wetenschap doch kunst; „eine Kunst, welche seit Jahrhunderten bestand, ehe man an die Zusammenstellung ihrer Grundsätze als Lehre dachte. Sie ist ihrem Ursprung nach eine echte Lehre der Erfahrung, und diese Lehre lässt sich leicht in einer nicht zu groszen Anzahl von Grundsätzen zusammenfassen. Desto schwieriger ist ihre Ausfüh-

¹⁾ Men zie het kleine, maar hoogst belangrijke opstel „Ueber Strategie“ in Heft 13 der Einzelschriften.

rung". Door deze woorden geeft BOGUSLAWSKI in zijn jongste werk²⁾ zijne meening weer; en ook VON MOLTKE noemt in het opstel, waarnaar wij reeds verwezen, de strategie „die Kunst des Handelns". Geen wonder dan ook dat men naast de studie der elementaire krijgskunde steeds de aandacht ziet vestigen op alle oefeningen, die ook in vreedstijd de moeilijkheden der toepassing zoo goed mogelijk kunnen doen ondervinden en gevoelen.

In de eerste plaats komen hiervoor in aanmerking de oefeningen op de kaart, die eene toepassing der theoretische beginselen op veronderstelde concrete gevallen vormen. Zij kunnen zeker medewerken tot het juist leeren beoordelen van tactische toestanden, zij leeren besluiten nemen en het omzetten van deze in doelmatige bevelen; maar toch die oefeningen hebben een zoo kalm, een zoo regelmatig verloop, de uitkomsten ziet men in den regel zoo zeer aan de ten opzichte van deze door de theorie gestelde eischen voldoen, zoo weinig storende invloeden doen zich gelden, of wel de beteekenis van deze wordt zoo onderschat, dat zij geenszins geacht mogen worden het beeld der werkelijkheid weer te geven.

Van hooger waarde moeten dan ook zeker de strategische verkenningstreken, de staf-oefeningstreken geacht worden, waarbij wel naar dezelfde methode wordt te werk gegaan, doch die op het terrein geschieden, waardoor tal der van invloed zijnde factoren minder licht te overzien zijn, en ook het nemen van besluiten dus zooveel moeilijker wordt.

Als de ware oefenschool in vreedstijd zullen echter voor den aanstaanden veldheer steeds de groote manoeuvres beschouwd moeten worden, waarbij het te hanteeren werktuig zich werkelijk onder de oogen en ter beschikking van den aanvoerder bevindt. En deze manoeuvres krijgen een zeer groot en vooral veelzijdig nut, wanneer zij door het te velde brengen van troepenmassa's afmetingen aannemen, die inderdaad in staat stellen naast de tactische ook strategische beginselen aan de practijk te kunnen toetsen, en voorts, door het op groote schaal gevorderde spoorwegvervoer, het binnen bepaalde grenzen zelfs mogelijk maken de regelingen te beproeven, die voor het gebruik van het in onzen tijd voor de oorlogvoering zoo hoogst belangrijke spoorwegwezen, voor eene mobilisatie en concentratie van het leger, in vreedstijd gemaakt worden.³⁾

²⁾ VON BOGUSLAWSKI „Betrachtungen über Heerwesen und Kriegführung". Mittler 1897.

³⁾ Bij de groote manoeuvres van het Duitsche leger in het jaar 1897 werd o.m. het Iste Beijersche korps ter sterkte van 1019 officieren, 22.220 minderen, 3320 paarden, 96 stukken, 84 voertuigen, 227 wielrijders en 194.800

Maar toch, hoe hoog men het nut dier manoeuvres op groote schaal uit meerdere oogpunten schatten moge, ook bij de meest oordeelkundige leiding kan hier de oorlogstoestand niet dan benaderd worden. Het nemen der besluiten zal in den werkelijken krijg, wanneer men weet van welke verre strekking deze in hun gevolgen kunnen zijn en gevoelt hoe het niet langer persoonlijke belangen geldt, maar dat het lot van een geheel volk op het spel kan staan, oneindig moeilijker zijn; bovendien, waar geen verliezen voorkomen en deze dus hun invloed niet op de moreele gesteldheid van den troep en de bevelhebbers doen gevoelen, moeten de toestanden wel steeds in hooge mate van de werkelijkheid afwijken.

Op geen gebied loopen theorie en practijk meer uiteen dan op dat der oorlogvoering; nergens is het zeker zoo moeilijk in de practijk de voorschriften der theorie, hoe eenvoudig deze klinken mogen, op te volgen. Hoe menig moment toch in een veldtocht, die na grondige studie ons helder voor oogen staat, is daar niet, waarvan theoretische beschouwing ons de de vraag doet stellen „hoe kon zoo gehandeld worden; hoe kon men deze maatregelen treffen of gene verwaarloozen?" Moet onze beschouwing nu tot mindere waardeering van de betrokken aanvoerders leiden; de conclusie ware zeker beslist onjuist. Kennis en eigenschappen zullen hen integendeel vaak hoog boven den beoordeelaar hunner handelingen doen staan. Waar echter ook het recht, om vragen als de bovenstaande te stellen, niet ontkend kan worden, zal men elke dezer hebben te beschouwen als een hernieuwd bewijs dat in den oorlog het eenvoudige moeilijk is, terwijl zij tevens als aansporing moeten dienen om slechts eenvoudige plannen te ontwerpen en eenvoudige handelingen bij de uitvoering voor te schrijven, gelijk wij dit dan ook in de geschiedenis door de waarlijk groote veldheeren steeds zien doen.

De theorie eischt, en zeker terecht, orde, regelmaat, stiptheid bij de uitvoering van gegeven bevelen, en in vreedstijd vormt die orde dan ook den grondslag voor alle militaire handelingen; maar niettemin vertoont de practijk van den oorlog ons veelvuldig verwarring, ook dan als bij alle elementen den ernstigen wil bestond om met het gansche vermogen en met volkomen terzijdestelling van persoonlijke belangen tot het bereiken van het doel mede te werken. De theorie wil in het leger, bij den strategischen opmarsch,

KG. bagage per spoor in 31 treinen van Neurenberg naar Aschaffenburg vervoerd. De Revue militaire de l'Etranger van Februari 1898 wijdt aan dit vervoer, en aan den terugreis van 84.000 man bij het einde der manoeuvres, zeer belangrijke beschouwingen, en wijst er op hoe het voor de beoefening van het militaire gebruik van spoorwegen werd dienstbaar gemaakt.

maar ook tijdens de operatiën, een werktuig kunnen zien, dat steeds stipt functionneeren zal naar de inzichten en den wil van den opperbevelhebber. De krijgsgeschiedenis daarentegen wijst er op, dat de leiding, ook waar zij aan de beste handen was toevertrouwd, maar al te vaak aan deze ontsnapt. De practijk roept verder toestanden in het leven, die in vreedstijd onmogelijk kunnen worden nagebootst. Slechts zij stelt, bij aanhoudende, vaak verrassende wijziging van toestanden, den veldheer telkens weder voor nieuwe vragen, die vaak in moeilijke omstandigheden en bij grote onzekerheid aangaande meerdere van invloed zijnde factoren snel moeten worden opgelost en beslist. Slechts in de practijk van den oorlog, op het slagveld, of waar een treffen met den tegenstander aanstaande is, komen de kritieke oogenblikken voor, waarin de ware veldheer zich zal doen kennen. Kalmte, overleg, vastberadenheid, en vooral het scherp in het oog houden van het eens gestelde doel, zonder zijn aandacht door bijkomende omstandigheden te zeer te laten boeien, zullen dan van hem gevorderd worden.

Wij wezen op de voornaamste hiertoe vereischte karaktereigenschappen, maar noemden voorts ervaring, het gewend zijn aan de toestanden, die in den oorlog voorkomen, als in de eerste plaats gewenscht, en de krijg zal dan ook steeds als de beste oefenschool beschouwd moeten worden. Waar die school echter niet ten dienste staat, zal men voor het leeren kennen en doorgronden van den waren aard van den oorlog naar hulpmiddelen moeten omzien, en het is de studie der krijgsgeschiedenis, die als zoodanig zeker in de eerste plaats in aanmerking komt.

De krijgsgeschiedenis toch alleen stelt in staat om zich over den oorlog, gelijk hij in werkelijkheid was en in vele opzichten steeds weder zijn zal, juiste denkbeelden te vormen; slechts hare studie kan ons het ware beeld van den krijg voor oogen stellen.

Door het critisch beschouwen van voorbeelden uit de practijk, door het ontleden van feiten en toestanden ten einde oorzaken te kunnen doorgronden, en het weder samenvatten om de gevolgen van deze in hun geheel omvang en samenhang te overzien, moet men trachten de werkelijkheid te leeren kennen en zal men dan tot het inzicht komen, dat de gang van zaken vaak in hooge mate afweek, geheel anders was, en ook in de toekomst zal zijn, dan men, uitsluitend van theoretische grondslagen uitgaande, verwachten zou. Slechts zoo zal men leeren zich voor eigenaardige verrassingen en teleurstellingen te vrijwaren, en om deze reden wel in de eerste plaats vormt dan ook de studie der krijgsgeschiedenis het beste middel tot het zoo goed mogelijk aanvullen der gebreken, die bij gemis aan oorlogservaring nood-

zakelijk in de opvoeding van den aanstaanden aanvoerder moeten blijven bestaan.

Het is vooral de applicatorische methode, wier toepassing het bewijs op ons bovenstaand beweren leveren kan; terwijl wij voorts, om den invloed van velerlei factoren, en wel vooral van die op het gebied der tactiek, niet te zeer te doen afwijken van dien in onzen tijd, de voor de bedoelde toepassing te bezigen momenten bij voorkeur uit de het laatst gevoerde oorlogen zouden willen kiezen.

Zoo zal het voor het beoogde doel uitermate loonend zijn de opstelling van het 3^e Duitsche leger in den avond van den 5^{en} Augustus 1870 en de op dat tijdstip door de Fransche troepen in den Elzas ingenomen posities als uitgangspunt te nemen voor eene beschouwing van den veldslag op den daarop volgende dag. Alle gegevens zijn dan daar om te mogen verwachten, dat de KROONPRINS VAN PRUISEN de hem verstrekte opdracht, MAC MAHON's leger te vernietigen, of althans eene vereeniging dier Fransche korpsen met het Rijnleger onder BAZAINE voor goed onmogelijk te maken, glansrijk zou vervullen. In werkelijkheid daarentegen, wij weten het, werd bij Fröschweiler en Wörth een groot tactisch succes behaald, maar het strategisch doel van den slag werd geenszins bereikt. Zoo zou ook, naar dezelfde methode te werk gaande, de strijd om de steunpunten op den linkervleugel van de Fransche stelling bij Le Point du Jour op den 18^{en} Augustus van het genoemde jaar zeker een geheel ander beeld geven dan het nu door de geschiedenis geboekstaafde defilégevecht bij Gravelotte. De voorbeelden zijn voor het grijpen: in elken veldtocht zal men het onderscheid tusschen eene uitsluitend op ons oordeel gegronde beschouwing van den gang van zaken en de werkelijkheid kunnen opmerken.

Leert dus de krijgsgeschiedenis ons het wezen, den waren aard van den oorlog, kennen, van niet minder belang moet hare studie beschouwd worden, waar wij in deze een middel willen zien om de waarde van een of ander strategisch of tactisch beginsel te doen opmerken, en ons dit hierdoor in het geheugen te prenten. Meer toch dan bij het lezen in een theoretischen leercursus dringt de beteekenis van voorschriften en beginselen tot ons door, zoodra onze studie een concreet geval betreft en wij daardoor in staat zijn de gevolgen van het nakomen of verwaarloozen van den betrokken regel direct op te merken.

Door het aangeven van enkele belangrijke beginselen der krijgskunde, en door op deze telkens een of meer daarop betrekking hebbende voorbeelden uit de practijk van den oorlog te doen volgen, willen wij deze meening nader toelichten.

Voor zooverre ons bekend is, is het VON CLAUSE-

WITZ geweest, die het eerst de stelling verkondigde, dat de oorlog als eene voortzetting van het staatkundig verkeer der volken, zij het met andere middelen, moet worden beschouwd. Sinds hebben tal van schrijvers, de juistheid dier stelling inziende, het denkbeeld overgenomen, dit aan hunne beschouwingen onderworpen en nader ontwikkeld, en het innig verband, dat bij goed geordende toestanden onafgebroken tusschen de staatkunde en de strategie behoort te bestaan, wordt dan ook algemeen erkend.

Sterker echter dan door die theoretische beschouwingen dringt de waarheid en de beteekenis der stelling tot ons door, wanneer wij zien hoe NAPOLEON I in de jaren 1804 tot 1814 als beslissende persoon, zoo op staatkundig als op strategisch gebied, juist vaak door het in handen hebben dier hoogste leiding zeker zijn staatkunde door de strategie, maar niet minder zijn strategie door de staatkunde wist te dienen. En ook VON MOLTKE's handelingen, zijn samenwerken met den leider der Pruisische buitenlandsche staatkunde, en het overwegend groot aandeel, dat volgens des Maarschalks „Korrespondenz” bij de strategische voorbereiding van de oorlogen der jaren 1866 en 1870 de staatkunde gehad heeft, stelt de waarheid van het beginsel in het scherpste licht.

JOMINI, naast VON CLAUSEWITZ, de man, die naar NAPOLEON's handelingen eene theorie der oorlogvoering samenstelde, en dan ook zeker met evenveel recht als de in Duitsland zoo gevierde schrijver als de grondlegger der hedendaagsche krijgswetenschap kan beschouwd worden, schreef in zijn *Traité des grandes opérations* „Le principe fondamental de toutes les combinaisons militaires consiste à opérer avec la plus grande masse de ses forces un effort combiné sur le point décisif”. Sedert vindt men in de leerboeken der strategie het leiden en bewegen der krachten, zóódat men met overmacht op het beslissende punt zal kunnen optreden, algemeen als grondbeginsel der oorlogvoering vermeld. Dat men zich daarbij verder een eenvoudig doel stellen moet, een doel, dat beoogt het breken van die kracht, of het nemen van dat punt, waarvan men weet, dat de ondergang een sterken moreelen indruk op het leger, op de regeering, en, wat bij de in onze dagen heerschende toestanden zeker van niet minder belang is, op het volk van den vijandelijken staat maken zal; dat men dit doel vervolgen moet met alle beschikbare middelen, het, zonder zich te laten afleiden, steeds scherp in het oog moet houden, en met groote energie en volharding moet optreden, tot het begeerde verkregen is, wordt tevens algemeen erkend. De moeilijkheid van het in practijk brengen dier op zichzelf zoo eenvoudige beginselen blijkt echter eerst

weder, als wij in de krijgsgeschiedenis zien, hoe vaak in tegengestelden zin gehandeld werd. Zij doet ons opmerken hoe menigmaal de zedelijke moed ontbrak om, door het tijdelijk loslaten of prijsgeven van veel wat men behouden wil, de beschikbare krachten voor één doel tegelijk te benuttigen; maar zij ook wijst aan den anderen kant op de groote uitkomsten, die verkregen werden, waar aan de omschreven beginselen getrouw werd vastgehouden.

Zoo moeten zeker aan het zuiver in toepassing brengen dier beginselen de zoo bij uitstek beslissende overwinningen bij Jena en Auerstädt, door den grooten Keizer in 1806 behaald, worden toegeschreven.

NAPOLEON toch, besloten Pruisen's weifelende staatkunde te straffen, en, na Oostenrijk ten val te hebben gebracht, de macht ook van dit rijk voorgoed te knotten, kiest hiertoe slechts één doel, het vijandelijke hoofdleger. De Keizer weet met voldoende zekerheid, dat hij dit, bij een overweldigend optreden zijnerzijds, op den weg van de grens naar de hoofdstad zal aantreffen; en hij vervolgt dit doel met eene troepenmacht, zoo eng verzameld, dat de opmarsch NAPOLEON van een bataljons carré van 200.000 man spreken doet⁴⁾, een carré, waarvan het Keizerlijk hoofdkwartier met recht als het centrale punt kan worden beschouwd. Pruisen daarentegen dankte in denzelfden strijd zijn nederlaag aan zwakheid, aarzeling en verdeeling der krachten die men voor verschillende doeleinden tegelijk gebruiken wilde. Eigenaardig is het zeker op te merken, hoe in het jaar 1870 de rollen derzelfde partijen juist zijn omgekeerd, hoe het Pruisische leger dan zegeviert door onder VON MOLTKE's leiding een operatieplan berustend op NAPOLEONTISCHE beginselen uit te voeren, terwijl de legers van het Fransche Keizerrijk in dat jaar ten onder gaan door fouten als in 1806 aan Pruisische zijde vallen op te merken⁵⁾.

De Generaal VON MOLTKE legde, gelijk bekend is, den grondtoon zijner strategie neer in de alleszins merkwaardige woorden „Erst wägen dann wagen”. BLUME in zijn studie „Strategie”, er op wijzende hoe onstuimige moed altijd gaarne bij Deutsche bevelhebbers en troepen zal worden opgemerkt, zegt

⁴⁾ Zie de *Correspondance de NAPOLÉON I*, No. 10941.

⁵⁾ De door NAPOLEON in het jaar 1806 gevoerde veldtocht geeft zeker bij uitnemendheid het beeld van het strategisch offensief weer. Geheel in overeenstemming met de in onze dagen geldende theorie, die trouwens, wij wezen er boven op, NAPOLEON's handelingen tot grondslag had, zien wij den Keizer de beschikbare krachten verzamelen, en deze zoo eng mogelijk bijeenhouden bij het zoeken van den tegenstander; wij zien hem zich plaatsen op diens verbindingen en den vijand dus in de noodzakelijkheid gebracht om onder ongunstige om-

„Kühnes Wagen schlieszt jedoch kühles Wägen nicht aus. Vielmehr ist die folgerichtige Durchführung eines Entschlusses nur dann gesichert, wenn die Gefahren und wahrscheinliche Schwierigkeiten des Unternehmens zuvor richtig erwogen waren". Maar weer is het de krijgsgeschiedenis, die veel spreken-der aantoon, dat stoutmoedig wagen steeds met grondig overwegen gepaard zal moeten gaan. Zij bewijst hoe dolle overmoed alleen geen voordeelen van blijvenden aard geven kan; zij toont ons de schitterende uitkomsten, verkregen bij toepassing, maar ook de rampen voortkomend uit de verwaarloozing van VON MOLTKE's beginsel.

Dat deze zelf er steeds aan getrouw bleef, zijne Korrespondenz der jaren 1866 en 1870 is daar om het ons te bewijzen. Die stukken doen ons zien, hoe de plannen van den grooten veldheer steeds grondig doordacht waren, hoe werkelijk met alle factoren, die van invloed op den gang van zaken zouden kunnen zijn, rekening gehouden werd. Menig „Denkschrift", — wijzen wij als voorbeeld op n°. 18 uit de Korrespondenz van het laatstgenoemde jaar, dat den grondslag voor het in den oorlog tegen Frankrijk gevolgde operatieplan vormde, — doet door de wijze van bewerken en den logischen gedachtengang inderdaad denken aan de oplossing van een wiskunstig probleem. Het verloop en de uitslag van den worstelstrijd waren de belooning voor de voorafgegane inspanning, gelijk de ondergang der Fransche legers als het gevolg van te weinig doordachte, op geen juiste grondslagen berustende, besluiten moet worden beschouwd.

Ook NAPOLEON I ondervond trouwens de gevolgen, toen hij in de laatste periode van zijne regeering de toestanden dikwijls veel meer zag gelijk hij deze wenschte, dan dat hij zich door juiste redeneering eene zuivere voorstelling der werkelijkheid vormde. De Keizer, te zeer vertrouwend op de gunsten der fortuin, was ontrouw geworden aan de woorden, die hij in zijn beste jaren tot zijn broeder JOZEF richtte: „A la guerre rien ne s'obtient que par le calcul. Tout ce qui n'est pas profondément médité dans ses détails ne produit aucun résultat; le hasard seul ne fait rien

standigheden slag te leveren. Na dien strijd wordt de vijand niet losgelaten; de vervolging vangt op het slagveld aan. NAPOLEON laat, dus handelend, den tegenstander niet tot rust komen; hij weet hem onder den moreelen druk te houden van geslagen te zijn en van aanhoudend gevaar; hij dwingt de Pruisen telkens weder van den gekozen terugtochtsweg af te wijken, en maakt zoodoende de verpleging onmogelijk. Zoo weet de Keizer den vijand af te matten, hem buiten staat te stellen verderen weerstand te bieden; hij snijdt de troepen af, omsingelt hen, en dwingt tot overgave.

réussir"⁶⁾; woorden die nimmer aan waarheid en aan beteekenis verliezen zullen.

De veldheer moet zich kunnen beheersen; hij mag niet toegeven aan den drang der op hem inwerkende hartstochten, hoe hoog deze ook zijn opgezweept; hij zal integendeel bij het vaststellen zijner handelingen steeds de kansen op goed gevolg kalm moeten blijven berekenen; hij moet dit doen onder alle omstandigheden, op straffe van bedrogen uit te komen.

Bekend is de wijze, waarop WELLINGTON zich voorstelde in het jaar 1810 Portugal tegen het door NAPOLEON tot onderwerping van dit rijk onder de bevelen van MASSENA gestelde leger te verdedigen. De Engelsche veldheer besloot op juiste gronden strategisch defensief te werk te gaan. Hij beoogt daarbij een methodischen terugtocht, hij zal het Fransche leger bij zijn opmarsch zooveel mogelijk bezwaren doen ondervinden, de wrijving, die elke aanvaller te overwinnen heeft, zoo hoog mogelijk opvoeren. Van de Spaansche grens op Lissabon terugtrekkende, verwoest hij daartoe de streek, die de Fransche troepen na hem zullen moeten doorschrijden, hij ontnemt hun daardoor alle hulpbronnen voor de verpleging, en organiseert tegelijkertijd een volksoorlog in den rug van het vijandelijk leger, die den toevoer uit eenigen basis hoogst moeilijk maakt. Dit alles zonder zich met gevechten van eenige beteekenis met de Fransche hoofdmacht in te laten. Slechts eenmaal wordt door WELLINGTON die terugtocht gestaakt. Op aandrang, zoo uit Engeland als van het zich verontrustende Portugeesche bewind, en zeker ook om den vijand te doen gevoelen, dat zijn wijken geheel vrijwillig is, houdt hij bij Busaco stand, en neemt in het bergland een vrijwel onneembare stelling in. Het valt licht zich voor te stellen hoe dit standhouden aan Fransche zijde met vreugde opgemerkt en begroet werd. Eindelijk zou men den vijand kunnen slaan; aanvoerders en minderen, zij haken naar den strijd. Maar de opperbevelhebber had zich moeten beheerschen. Ook nu, ondanks den drang om zich met den vijand te meten, ondanks ook de hieruit voortvloeiende voor den strijd zoo gunstige stemming van de troepen, waarin de veldheer zeker met recht een voordeeligen factor voor den uitslag van het gevecht mocht zien, had MASSENA kalm te rade gaande, zijn maatregelen moeten berekenen alvorens besluiten te nemen. Want zelfs van de Fransche troepen uit dit tijdvak, aangevoerd door NEY, REINIER en JUNOT, kon niet het onmogelijke gevorderd worden, en de frontaanval, waartoe men nu overging, moest toch als zoodanig beschouwd worden.

⁶⁾ Correspondance de NAPOLÉON I, n°. 10325.

Toen die aanval was afgeslagen, werd tot eene omtrekking overgegaan, die WELLINGTON, bevreesd voor afsnijding van Lissabon, spoedig tot het hervatten van den terugtocht besluiten deed. Die omtrekking, hetzij met de geheele macht, hetzij met een gedeelte van deze om den frontaanval te ondersteunen, was ook dadelijk mogelijk geweest. Te groote voortvarendheid, overmoed en gebrek aan zelfbeheersching hadden hier tot handelingen geleid, die niet alleen de eigen krachten schokten, maar ook in hun gevolgen de tegenpartij in meer dan één opzicht ten goede kwamen.

Zeker waren meerdere voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis aan te halen, om te doen zien, hoe maatregelen, die te weinig doordacht werden, handelingen, waarbij te veel aan het toeval overgelaten werd, vaak werden gestraft; maar tevens bewijst die geschiedenis, dat, waar wel berekening voorzat, daden die grooten moreelen moed vorderden, doordien zij op den veldheer eene verantwoordelijkheid laadden, zoo zwaar, dat applicatorisch te werk gaande, zeker menigeen aarzelen zou denzelfden weg in te slaan, tot schitterende uitkomsten leidden. Zoeken wij hiervoor een voorbeeld, zoo zouden NAPOLEON's handelingen bij Austerlitz zeker uitstekend kunnen dienst doen; met voorliefde echter wordt ook bij de door Aartshertog ALBRECHT in de dagen van 20 tot 23 Juni 1866 gevolgde gedragslijn stilgestaan.

Over eene legermacht van circa 72.000 man kunnende beschikken, zag de Oostenrijksche veldheer zich uit het westen en het zuiden door de Italiaansche legers onder LA MARMORA en CIALDINI, die ieder op zichzelf zijne macht in getalsterkte overtroffen, bedreigd. Slaagde de vijand erin de voorgenomen vereeniging van deze troepen tot stand te brengen, zoo zou hij over eene verpletterende meerderheid kunnen beschikken; licht werd dan het Oostenrijksche leger bij Verona ingesloten, van het hart van Oostenrijk afgesneden, en capituleeren moest wel het einde zijn. In die omstandigheden besloot de Aartshertog van de strategische fout, schuilend in de onnoodige splitsing der vijandelijke krachten, partij te trekken. Hij wil van zijne stelling op de binnenlijn gebruik maken, zich, vóór eene vereeniging der Italiaansche legers tot stand kan komen, met alle beschikbare krachten op het vijandelijke hoofdleger werpen, en hij kiest daarvoor het zeer gunstige oogenblik dat dit de Mincio overschrijdt. Al zal de Aartshertog daarbij blijven steunen op de lijn Verona—Peschiera, waar hij CIALDINI's leger tijdelijk geheel loslaat, wordt veel gewaagd, zooveel dat ook hier applicatorische behandeling deed zien, dat menigeen tot dien maatregel niet wilde overgaan. Stoutmoedigheid, op berekening en juist inzicht van toe-

standen gegrond, leidde hier echter bij Custozza tot de bekende, schitterende gevolgen, en weder valt te wijzen op de waarde van de krijgsgeschiedenis, waar zij ons dergelijke voorbeelden voor oogen stelt.

Om bij nog één strategisch beginsel stil te staan, willen wij wijzen op de zeer opmerkelijke zinsnede uit de „Strategie en Krijgsgeschiedenis”, geschreven door den toenmaligen Kapitein PLANTENGA: „De kunst zich gedurende een ganschen veldtocht het bezit van de voorhand te verzekeren, en zoodoende de gedachten en den wil van den tegenstander te beheerschen, vormt het criterium der strategie”. In die woorden, gering in aantal, doch rijk aan betekenis, schuilt zeker een hoogst belangrijke waarheid. Eerst goed echter valt ook deze in het oog, wanneer wij uit de krijgsgeschiedenis haren invloed weten op te merken.

NAPOLEON I beheerschte inderdaad de gedachten en den wil van zijn tegenpartij zoo op staatkundig als op strategisch gebied. Leest men in de „Correspondance” de brieven, die in het jaar 1806, vóór het uitbreken van den oorlog, aan den Koning van Pruisen gericht werden, dan valt het op, hoe de Keizer, wederstand ontradende, wist te doen gevoelen, dat deze toch vruchteloos zijn zou, hoe hij zoodoende een druk op den tegenstander laadde, en hem nog vóór den aanvang der operatiën zich reeds half geslagen deed achten.

Bij verdere beschouwingen over de waarde van het bezit van de voorhand, bij het overwegen ook der betekenis van het initiatief in de oorlogvoering, moet de krijgsgeschiedenis mede groote diensten bewijzen. Moeilijk toch is het zeker vooral hier de juiste grens te trekken, aan te geven hoever in dit opzicht mag worden gegaan, waar wel, waar niet zelfstandig, naar eigen inzichten, gehandeld mag worden. In theorie zal dit vrijwel onmogelijk zijn; slechts de overweging van concrete gevallen, genomen uit de krijgsgeschiedenis, kan hier tot het juiste inzicht leiden.

Eene critische beschouwing van den slag bij Spicheren, den 6^{den} Augustus 1870, in zijn ontstaan en zijn verloop, zou bij uitnemendheid geschikt zijn om onze bedoeling nader weer te geven.

Het overwegen van de toestanden, die bij den aanvang der operatiën van de Deutsche legers in het genoemde jaar voorkomen, doet zien, dat waar het massalegers betreft, ook bij de beste centrale leiding, een zelfstandig optreden van de armee-commandanten in meer of minder mate wel altijd onmisbaar zal zijn, dat echter een initiatief als dat genomen door den generaal VON STEYNMETZ, meer berustende op de vrees met zijne korpsen niet daar te zijn waar lau-

weren geplukt zouden kunnen worden, dan op het zoo juist mogelijk dienen van het gemeenschappelijke doel, zeker afkeuring verdient. Maar dezelfde beschouwing zal dan ook weder doen inzien, dat de tactische overwinning bij Spicheren-Forbach behaald, aan het goed begrepen initiatief van den Commandant van het VIII korps, den Generaal VON GOEBEN, en dat van menigen bevelhebber van lagere rang moet worden toegeschreven.

Wil men een ander voorbeeld uit de krijgsgeschiedenis van juiste en van verkeerde toepassing van het goede beginsel? Toen bij de vervolging van MAC MAHON door het 3^e en 4^e Duitsche leger de Generaal VON MOLTKE, die deze operatiën persoonlijk leidde, den 28^{en} Augustus tot het inzicht gekomen was, dat de Fransche korpsen de Maas niet ongestoord bereiken zouden en de beslissende strijd wel in de streek tusschen deze rivier en de Aisne zou plaats hebben, wilde hij den 29^{en} gebruiken voor eene engere concentratie der Duitsche legers, en den KROONPRINS VAN SAKSEN werd dan ook opgedragen zijne korpsen in de lijn Landres-Aincreville samen te trekken, en aldaar eene defensieve stelling in te nemen. Voor een aanval tegen den straatweg Vouziers-Buzancy-Stenay zouden nadere bevelen gegeven worden. Zien wij dan hoe de armee-commandant om den Franschen den kortsten weg af te snijden toch het initiatief neemt om tegen de gegeven bevelen de Garde naar Buzancy en het XII^{de} korps naar Nouart te doen oprukken, zoo aanvaardt hij eene verantwoordelijkheid, die moeilijk te dragen zal zijn. Wel beweert de KROONPRINS, dat de bevolen bewegingen slechts eene nadere verkenning van den vijand ten doel hadden, maar dit rechtvaardigt zijne handelwijze niet; want nadere beschouwing van de toestanden, die den 29^{en} tot den slag bij Nouart leidden, doet zien hoe hier zonder noodzaak, en dan ook tegen het inzicht van het Groote-Hoofdkwartier, de genoemde korpsen in gevaar gebracht werden afzonderlijk geslagen te worden, en voorts, dat zelfs eene overwinning hier niet gewenscht werd, want deze zou geen beslissend karakter kunnen dragen, en zij zou aanleiding kunnen geven, dat MAC MAHON nog tijdig, althans met een deel zijner troepen, westwaarts en naar het centrum van Frankrijk afmarcheerde, wat VON MOLTKE voor alles voorkomen wilde.

Geheel anders moet echter weer het oordeel over de handelingen van den voortvarenden Saksischen Prins luiden op den daarop volgenden dag. Den 30^{en} Augustus meent ook VON MOLTKE, dat het tot een slag komen zal, doch hij verwacht dezen in de lijn Le Chesne—Beaumont, en schrijft nu, waarschijnlijk om een hernieuwd voorbarig optreden te voorkomen,

den Commandant van het 4e leger niet vóór des morgens tien uur uit de lijn Beauclair—Fossé in de richting van Beaumont voorwaarts te gaan.

Zeker is het, waar naar juiste inzichten in de in den werkelijken krijg voorkomende toestanden gestreefd wordt, weder niet zonder belang op te merken, hoe hier het Duitsche Groote-Hoofdkwartier, ondanks de in alle opzichten voor den verkenningdienst hoogst gunstige omstandigheden, toch nog slechts onvolledig is ingelicht. De KROONPRINS VAN SAKSEN echter heeft juistere gegevens. Hij weet, dat de Fransche korpsen reeds den 29^{en} voor een deel de Maas overschreden, en dat de overigen volgen zullen, als niet met voortvarendheid wordt opgetreden, en een aanval die beweging tot staan brengt. Dan handelt hij opnieuw in strijd met de gegeven bevelen, en rukt des morgens vroeg met alle hem ter beschikking staande krachten tegen Beaumont op, overvalt daar het Ve Fransche korps, en levert den slag, die met recht als het voorspel van Sedan beschouwd kan worden.

Bij ons streven om aan te toonen hoe de krijgsgeschiedenis dienen kan om op bepaalde beginselen een licht te werpen, en zoo de beteekenis en waarde van deze te sterker te doen uitkomen, bepaalden wij ons tot nu toe tot het gebied der strategie; zij kan echter ongetwijfeld eenerzijds voor de studie der landsverdediging en ten andere voor de beoefening der tactiek dezelfde diensten bewijzen.

Wat de eerste betreft, willen wij hier slechts wijzen op de hoogst behartigenswaardige lessen, die uit het in 1864 door de Deensche regeering aanvaarde verdedigingsstelsel te putten zijn; de studie der toestanden, ontstaan door het besluit tot bezetten en verdedigen der Dannewirke, kan zeker niet genoeg aanbevolen worden aan allen, die de neiging koesteren om lange liniën door troepen van onevenredige sterkte te doen verdedigen, aan allen ook, die zich voorstellen, dat in traditie voldoende kracht schuilen zou om het recht te hebben deze onder de voor de verdediging gunstige factoren te mogen rangschikken.

Wat aangaat de tactiek, zullen wij weder eenigszins uitvoeriger zijn. De krijgsgeschiedenis kan hier in de eerste plaats een grooten dienst bewijzen door aan te toonen hoe legerafdeelingen onder bepaalde omstandigheden in staat zijn tot eene krachtsinspanning, die de gemiddelden, welke in theoretische handboeken worden aangetroffen, verre overschrijdt.

Men volge om tot die overtuiging te geraken enkele van NAPOLEON's korpsen bij de vervolging der Pruisische troepen na de slagen bij Jena en Auerstädt, als de Keizer inziet, dat een uitstel, ook maar

van één dag, den vijand het ontwijken over de Elbe, misschien ook het bereiken van Berlijn, zal mogelijk maken. DAVOUT, die even als de andere Fransche korpsen een vermoeienden marsch van zeven dagen, zonder rustdag, achter den rug had, vóór hij den 14^{en} October bij Auerstädt het Pruisische hoofdleger versloeg, en na dien datum in tien dagen den 34 geographische mijlen langen weg naar Berlijn aflegt; LANNES, die den 16^{en} van Weimar over Halle en Potsdam naar Stettin marcheert, die stad den 29^{en} bereikt, en zoo met zijne drie infanteriedivisiën 60 geographische mijlen aflegt in veertien dagen; maar vooral ook BERNADOTTE, die in de beslissende uren weinig voortvarendheid had aan den dag gelegd, die daardoor NAPOLEON's ontevredenheid had opgewekt, en dus veel had goed te maken. Hij marcheert van het slagveld naar Halle, slaat hier den 17^{en} October het Pruisische reserveleger onder den Hertog van Wurtemberg uiteen, verricht dan een marsch van 52 geographische mijlen in vijftien dagen naar Boitzenburg, en zet van hier met de cavalerie van MURAT onder aanhoudende achterhoedegevechten de vervolging van BLÜCHER tot Lübeck voort. Als deze hier den 8^{en} November capituleert, zijn BERNADOTTE en MURAT 32 dagen onafgebroken in beweging geweest.

Als een ander voorbeeld bevelen wij de studie aan van de in de maand Februari 1814 door NAPOLEON tegen BLÜCHER's tijdelijk gesplitste legermacht ondernomen operatiën. Hier zien wij den Keizer, als steeds gereed om van de fouten van den tegenstander het grootst mogelijke voordeel te trekken, toen de scheiding van SCHWARZENBERG en BLÜCHER en de geïsoleerde toestand van den laatsten in het Marnedal hem bekend geworden zijn, in vier dagen, van 6 tot 9 Februari, van Troyes naar Sezanne marcheeren, een afstand van 92 KM.; den 10^{en} oprukken van Sezanne naar Champeaubert, dus een afstand afleggen van 22 KM., en bij laatstgenoemde plaats OLSUFIEW's vooruitgeschoven macht verslaan. Het behaalde voordeel wordt onmiddellijk vervolgd door den 11^{en} 20 KM. te marcheeren van Champeaubert naar Montmirail, waar het leger van SACKEN teruggeslagen wordt, en den 12^{en} van Montmirail naar Chateau-Thierry, 25 KM., om aldaar SACKEN en YORK tot ontwijken op den rechter Marne-oever te dwingen. Na eenige rust op den 13^{en} wordt daarop den 14^{en} van Chateau Thierry naar Vauchamp gemarceerd, een afstand van 35 KM., en een slag geleverd, die BLÜCHER tot den terugtocht naar Chalons doet overgaan. Toen achtte NAPOLEON het oogenblik gekomen om zich weder tegen het hoofdleger der Bondgenooten onder SCHWARZENBERG te wenden, en marcheerde zijn leger den 15^{en} van Montmirail naar Meaux, zijnde 55 KM.; en dit alles in de maand

Februari, bij slechte wegen, en in een landstreek, waar de Keizer niet meer op den steun der bevolking rekenen kon.

Ook uit den oorlog van het jaar 1870 zouden aan Duitsche zijde meerdere voorbeelden van groote krachtsinspanning zijn aan te halen. De studie van de omtrekking van het Fransche Rijnleger bij Metz in de dagen van 14 tot 18 Augustus is, als in zooveel opzichten, ook hiervoor van groot belang; en men gaat bewondering koesteren voor troepen, die als de in onze dagen zooveel besproken 38^e Brigade, na een marsch van 45 KM., onder de moeilijkste omstandigheden onvervaard tot een aanval op den in stelling staanden vijand overgaan.

Leerrijk is het verder uit concrete gevallen de gevolgen van het nalaten of gebrekkig toepassen van de voorschriften der tactiek na te gaan. Geen troepenmassa's zullen bij defilégevechten de engte mogen doorschrijden vóór men aan de overzijde vasten voet gekregen heeft, of deze althans door geschutvuur wordt beheerscht. De schromelijke gevolgen van het verwaarlozen van dien regel leze men in HÖNIG's „24 Stunden”, waar hij den gang van zaken bij Gravelotte beschrijft. Men late geen treinen op de wegen in den rug van het leger staan. Zie ter zelfder plaatse de gevolgen, als een paniek een deel der Duitsche troepen door de engte in wilde vlucht op Gravelotte doet teruggaan. Infanterie mag geen frontaanval ondernemen tegen een, ook in zijne geschutzkracht, ongeschokten, in eene versterkte stelling staanden vijand. Met het oog op den drang, die bij goede troepen echter steeds bestaan zal, om spoedig tot eene beslissing te komen, is het intusschen goed het beeld van de Pruisische Garde voor St. Privat voor oogen te hebben.

Wij eindigen onze opsomming, die zeker voor aanmerkelijke uitbreiding vatbaar zoude zijn, maar willen nog er op wijzen hoe uit de krijgsgeschiedenis ook het groote belang van juiste redactie en zorgvuldige verzending van bevelen, van het technisch gedeelte van den dienst van den Generalen Staf, duidelijk en overtuigend blijken kan.

Indien men de directieven en bevelen, door VON MOLTKE en zijne armeecommandanten in den oorlog 1870—'71 gegeven, met die der Fransche generaals vergelijkt, zal spoedig het onderscheid opvallen, en de eerstbedoelden, die met recht als modellen mogen gelden, te bestudeeren, is zeker van het hoogste nut. Men ga verder na welke diensten NAPOLEON in zijne veldtochten aan BERTHIER te danken had, en den invloed op den gang van zaken in 1815 van het vervangen van dezen door den Maarschalk SOULT. Men krijgt eindelijk een indruk van de moeilijkheden op het slagveld van Custoza in het leven geroepen door

de gebrekkige verzending van de door den Oostenrijkschen opperbevelhebber ter juiste tijd gegeven bevelen, en zal door het inzien van de gevolgen, die nalatigheid bij de uitvoering van de op deze aangelegenheid betrekking hebbende voorschriften der theorie met zich brengt, zich voor deze leeren wachten.

Het uit de studie der krijgsgeschiedenis voor de opleiding en vorming van aanvoerders van hooger en lageren rang te trekken nut is intusschen in de bovenstaande regels geenszins uitgeput. Zij toch is het ook weder, die ons de groote figuren uit de geschiedenis, de mannen van wie dikwijls met recht gezegd mag worden, dat zij die geschiedenis hebben gemaakt, voor oogen stelt, en ons leert aan de moreele krachten in de oorlogvoering de plaats toe te kennen, die deze toekomst.

Waar zij, die in de toekomst de legers zullen hebben aan te voeren, in den oorlog geen oefenschool vonden om zich te vormen en voor te bereiden voor hunne taak, is het ongetwijfeld van het grootste nut, zich de kritieke toestanden, waarin veldheeren, wier handelingen wij uit de geschiedenis met voldoende juistheid kunnen kennen, zich bevonden, in te denken, en dan de door hen gevolgde gedragslijn na te gaan.

Niet wordt die studie aanbevolen om bij voorkomende omstandigheden te trachten hunne handelwijze slaafs na te volgen, maar wel om hen te leeren kennen in hunne zelfbeheersching en kalmte, waar de hoogste belangen op het spel stonden, in hun doorzicht en hunne stoutheid bij het vormen van plannen, in hunne besluitvaardigheid en volharding bij de uitvoering. Zoo zal, dunkt ons, NAPOLEON het bedoeld hebben, toen hij het lezen en herlezen van de geschiedenis der groote veldheeren van ALEXANDER's tot FREDERIK's tijd aanbeval, hen tot voorbeeld stelde, en dit het eenige middel noemde om zich tot veldheer te vormen; en deze opvatting zit ook voor waar nu vóór alles de studie der handelingen van NAPOLEON en van hen, die later zijne strategie in toepassing brachten en er mede zegevierden, wordt aanbevolen.

Om den Franschen Keizer in zijne volle grootheid als veldheer te leeren kennen, om een indruk te krijgen van zijn genie, blijkende uit het doorzien van toestanden en plannen van de tegenstanders, voorts van de stoutheid van zijn karakter, ga men zijn handelingen na in de dagen vóór en op den slag bij Austerlitz. Men overwege hoe de macht waarmede van de Noordzeekust opgerukt en de veldtocht geopend werd, geslonken was, hoe de Keizer daardoor met eene minderheid in het vijandelijke Oostenrijk

stond op grooten afstand van de Fransche grens; men leze echter ook, en liefst in de officieele stukken der Correspondance, hoe hij, veel wagende, steeds de kansen op goeden uitslag zoo hoog mogelijk opvoerde, zich meerdere operatiebases inrichtte, en de rol, dien het toeval zou kunnen spelen, tot de kleinst mogelijke afmetingen terugbracht. Met dit beeld voor oogen, ga men na hoe het Fransche leger op de hoogvlakte van Pratzen de aangewezen stelling vond om een aanval der Bondgenooten af te wachten en af te slaan, en dan, hoe de Keizer die voordeelen vrijwillig prijsgeeft, daar hij geen defensieven veldslag verlangt, maar integendeel den vijand wil vernietigen, hem door één slag de mogelijkheid om verder weerstand te bieden wil ontnemen; hoe hij, eindelijk, daartoe offensief en verrassend wil te werk gaan. Opzettelijk neemt dus NAPOLEON achter de hoogvlakte stelling en trekt zijn rechtervleugel sterk terug om den vijand tot eene omtrekking, die het Fransche leger van Weenen zou afsnijden, uit te noodigen. Het terrein brengt echter mede, dat het verband tusschen de vijandelijke afdeelingen dan tijdelijk verloren moet gaan, en dat de omvattende beweging tot groote uitbreiding van 's vijands leger leiden moet. Van dien toestand, dien NAPOLEON geheel voorziet, wil hij gebruik maken om op het juiste oogenblik zijnerzijds aanvallend op te treden, en het vijandelijke centrum te doorbreken. Men ga na hoe dit doel door den Keizer vervolgd wordt met rustelooze werkzaamheid, maar zal dan tevens de kalmte en zekerheid van den veldheer opmerken, die verklaren hoe de slag in zijn geheel genomen een verloop had juist als dit door NAPOLEON was voorzien, hoe de slag bij Austerlitz aan Fransche zijde inderdaad het karakter heeft van een vredesmanoeuvre, waarbij de hoofdtrekken van te voren zijn vastgesteld. YORK VON WARTENBURG zegt zoo juist, dat NAPOLEON's handelingen bij Austerlitz bij uitnemendheid dienen kunnen om het onderscheid tusschen den bekwamen generaal en den genialen veldheer op te merken.

De handelingen van den Keizer bij Austerlitz staan intusschen zeker niet op zichzelf; ook het optreden in den avond vóór den slag bij Jena wekt verwondering, en gaf niet ten onrechte aan HÖNIG aanleiding om in zijne boven reeds genoemde studie critisch vergelijkend bij NAPOLEON's optreden den 13^{en} October 1806 en dat van VON MOLTKE den 17^{en} Augustus 1870 stil te staan.

Vooraf echter ook bewijst de krijgsgeschiedenis ons diensten, waar zij, meer de details behandelend en deze juist schetsend, ons in staat stelt ook de bevelhebbers van lageren rang te velde en op het slagveld te volgen. Schitterend is de figuur van den

Commandant van het III^{de} Pruisische legerkorps op den 16^{en} Augustus 1870, den Generaal VON ALVENSLEBEN, die vast besloten eer met zijn korps ten onder te gaan dan het eens aangetaste Fransche Rijnleger weder los te laten, den ganschen dag in doodsgevaar en onder de moeilijkste omstandigheden met kalmte den slag bij Vionville blijft leiden, en dan op het meest critieke oogenblik zijn armee-commandant, PRINS FREDERIK KAREL, als deze, slechts zijn staf medevoerend, op het slagveld verschijnt, weet te ontvangen met de woorden: „De komst van Uwe Hoogheid is een legerkorps waard”⁷⁾. Schitterend ook die van den Generaal VON PAPE, die in den namiddag van den 18^{en} Augustus, den toestand beter inziende dan zijn korpscommandant, eerst den aanval op St. Privat ontraadt, maar als het daartoe gegeven bevel gehandhaafd blijft, met heldenmoed, kalmte en doodsverachting de Pruisische gardebrigades tegen de Fransche stelling aanvoert.

Ik haalde hier slechts de veldheeren aan, die mij het eerst voor den geest kwamen; de literatuur van onzen tijd is rijk aan andere voorbeelden, zoo uit het NAPOLEONTISCHE tijdperk als uit de het laatst in Europa gevoerde groote oorlogen. Wij brengen NAPOLEON'S woorden in herinnering „modelez-vous sur eux”; hoe echter dien wenk te benutten als men de veldheeren niet in hunne handelingen uit de krijgsgeschiedenis leerde kennen.

Wij noemden ook de krijgsgeschiedenis als alleen in staat om ons de werkelijke waarde der moreele krachten in de oorlogvoering te doen inzien. Het is bekend dat NAPOLEON I aan deze voor $\frac{3}{4}$ den uitslag van den strijd toeschreef. Abstract beschouwd zal die uitspraak zeker vaak twijfel wekken, zelfs dan, als in den geest van den Keizer tot die krachten meerdere van invloed zijnde factoren gerekend worden, naast den geest die de troepen bezielt, naast hun moed en geoeffendheid en zelfverloochening, dus mede het intellect en die overige eigenschappen van de bevelhebbers, die alleen de eerste factoren tot hun recht kunnen doen komen. Zien wij nu echter hoe werkelijk in den winterveldtocht in Frankrijk van het jaar 1814 een leger door NAPOLEON aangevoerd een vijandelijke macht, die zeker niet minder goed bewapend en uitgerust, en in vele opzichten beter geoeffend was, van drie- á viervoudige sterkte langen tijd weet in toom te houden of te slaan, dan wordt het ons duidelijk dat NAPOLEON recht had zich zoo uit te laten. En dit te doen uitkomen schijnt

⁷⁾ Ik meen deze woorden gelezen te hebben in VERDY'S „Vom groszen Hauptquartier”. Moeten de woorden wellicht als anecdote beschouwd worden, zoo teekenen zij toch den algemeenen toestand en daarmede de zelfbeheersching van den korpscommandant.

ons van groot belang, want ondanks de vorderingen der techniek en de volmaking der wapenen, zullen het gewis meer dan ooit de moreele factoren zijn, die in de toekomst over den uitslag van den strijd beslissen.

De krijgsgeschiedenis toch bewijst, dat geen troepenmacht op een slagveld stand houdt tot hare totale vernietiging een einde maakt aan den strijd. Is een bepaald percentage verliezen, dat stijgt en daalt met de militaire waarde van den troep, maar steeds binnen bepaalde grenzen blijft, geleden, dan schijnt de moreele kracht van den troep gebroken, en moet wel van verder weerstand bieden worden afgezien. Men mag aannemen, dat dit verschijnsel zich ook in een toekomstigen oorlog zal voordoen, met dit onderscheid echter, dat door de werking der moderne wapenen het bedoelde percent spoediger bereikt zal zijn. Aanvulling en aflossing zullen dus veelvuldiger noodig zijn, hetgeen wijst op de noodzakelijkheid van sterke reserves; maar een tweede gevolg van het vallen van een even groot aantal verliezen in zooveel korter tijd zou kunnen zijn, dat op meerdere punten van een slagveld panieken voorkomen, die de leiding van den strijd, althans voor het oogenblik, moeilijk of onmogelijk maken; en daar die plotselinge bevangenschap door vrees en schrik zich gemakkelijk uitbreidt, soms ook over meer achterwaarts geplaatste, nog ongeschokte afdeelingen, zouden zij tot schromelijke gevolgen kunnen leiden. Wat zal nu het uitbreken van een dergelijke paniek bij de niet aan den strijd gewende soldaten kunnen voorkomen, wat anders dan de discipline, en naast deze de moreele waarde van de troepen, twee factoren waartusschen trouwens een innig verband bestaat.

De Generaal LEWAL, in zijn „Stratégie de combat” den veldslag der toekomst teekenend, zegt „Il y a tout intérêt à prolonger la lutte; comme on n'abandonnait pas jadis le théâtre des opérations, il ne faut pas abandonner le champ de bataille. Résister malgré les pertes. Les réparer par l'arrivée de nouvelles forces. Dérouter l'ennemi par de légères modifications dans la position, mais persévérer jusqu'au succès. Il est ainsi probable que le premier combat sera le début d'un immense drame armé allant toujours en grandissant, et qu'une succession de jours de bataille remplacera les engagements espacés d'autrefois”. Andere schrijvers komen tot dergelijke conclusiën⁸⁾, maar de aangehaalde woorden zijn voldoende om te overtuigen dat de moreele factoren voor de oorlogvoering in de toekomst niet aan waarde verloren hebben, en het is daarom nuttig weder

⁸⁾ Zeer belangrijk is eene studie van DRAGOMIROV, opgenomen in het Organ 1895 en getiteld: „Das psychologische Moment u. s. w.”

uit de krijgsgeschiedenis te leeren opmerken welken invloed zij tot nu toe op den gang van zaken uitoefenden.

Ten slotte willen wij trachten antwoord te geven op de vraag: hoe moet de krijgsgeschiedenis beoefend worden om haar diensten, als boven omschreven werden, te doen bewijzen?

In de eerste plaats zal daartoe bij de studie een innig verband tusschen de krijgswetenschap en de krijgsgeschiedenis onderhouden moeten worden, waarbij echter niet uit het oog verloren mag worden, dat voor den militair de eerste steeds doel, de laatste middel dient te zijn. Voorts moeten wij een oorlog of een veldtocht, dien wij tot onderwerp van beschouwing willen maken, grondig kennen; wij moeten bij beide partijen alle toestanden, die meer of minder op den gang van zaken van invloed waren, opsporen, deze beschouwen in hun oorzaken en gevolgen, en zoo trachten ertoe te komen, dat ons een beeld van den veldtocht voor oogen staat, dat als de juiste afspiegeling van de werkelijkheid gelden mag.

Dit geheel te bereiken zal wel nimmer gelukken, en men vindt dan ook schrijvers die juist om deze reden aan de krijgsgeschiedenis hare waarde ontzeggen; zoo de General LEWAL, waar hij in de studie „Introduction à la partie positive de la stratégie”⁹⁾ schrijft: „Récit fidèle des faits, étude consciencieuse des causes et des conséquences, photographie exacte des évènements, elle formerait une mine précieuse pour l’instruction. Quand ces caractères défailent, l’histoire loin d’être un enseignement devient une source d’erreurs”. Zeker schuilt ook in deze woorden waarheid; naar onze meening echter geenszins in die mate dat de krijgsgeschiedenis niet voor het beoogde doel gebezigd zou kunnen worden. Wel echter zullen wij steeds grondige studie moeten maken van de gekozen stof, zullen wij om tot het doel te geraken vaak meerdere bronnen moeten raadplegen en daarbij critisch en vergelijkend moeten te werk gaan, want de beschrijving van den jongsten tegen Frankrijk gevoerden oorlog door den Duitschen Generalen Staf is daar om te bewijzen, dat zelfs van officieuse of officieele zijde geschiedenis geschreven werd en pasklaar werd gemaakt om eer bepaalde doeleinden dan de waarheid te dienen.

Voorts moeten wij het te behandelen onderwerp juist weten te kiezen, inzien dat niet elke veldtocht voor ons doel gebezigd kan worden, dat dit slechts het geval is met die, waarvan het werkelijk verloop, de ware oorzaken en hunne gevolgen met voldoende graad van nauwkeurigheid benaderd kunnen

worden. Duidelijk zal het ook zijn dat, om op deze wijze te werk te kunnen gaan, de te behandelen stof zeer beperkt moet worden. Door de wijze van verwerken, en niet door de hoeveelheid der te behandelen voorbeelden, moet dan ook de krijgsgeschiedenis benut worden voor de studie der strategie.

Beoordeelen wij bij het maken van gevolgtrekkingen de toestanden niet naar de werkelijkheid, dan, wij geven het den Generaal LEWAL toe, zouden de lessen der geschiedenis inderdaad tot gevaarlijke opvattingen kunnen leiden. Een goed plan toch kan slecht worden uitgevoerd en daardoor mislukken. Mag nu de weg, waarlangs men zich voorgesteld had het doel te bereiken, voor de praktijk veroordeeld worden? Zeer zeker niet; en het is de juiste kennis van het verloop der operatiën die moet doen inzien, dat in de wijze van uitvoering de oorzaak van den minder gelukkigen uitslag ligt. Een gewaagde, gevaarlijke onderneming kan gelukken, en tot groote gevolgen leiden. Evenmin mag hieruit worden afgeleid, dat steeds op deze wijze moet worden te werk gegaan; want weder is het de kennis der geschiedenis, die tot de overtuiging moet voeren dat òf het karakter van den vijandelijken veldheer òf wel de geest der eigen troepen òf andere omstandigheden hier de goede uitkomst waarborgden.

Volkomen kennis, juist inzicht van oorzaken en gevolgen, is noodig, want, zoo zouden wij nog wenschen te vragen, wat kan het baten of wij weten, dat FREDERIK DE GROOTE zijne schitterendste overwinningen door verwisseling van operatielijn behaalde, dat NAPOLEON zijn groote uitkomsten verkreeg door samentrekking zijner korpsen vóór den opmarsch naar het slagveld, terwijl VON MOLTKE daarentegen deze concentrisch naar de plaats der beslissing deed oprukken, wanneer wij niet weten en nauwkeurig kunnen nagaan onder welke omstandigheden deze verschillende maatregelen tot goede gevolgen leidden.

Waar dus alleen aan grondige studie waarde mag worden toegekend, is het wellicht niet overbodig er op te wijzen, dat aanhaling van voorbeelden, gelijk wij dit boven herhaaldelijk deden, zeker niet voor studie van krijgsgeschiedenis gelden mag. Wij bedoelden niet meer dan eene inleiding te geven, en bezigden die voorbeelden slechts om onze meening over de waarde dier studie nader toe te lichten. Wij konden daarbij niet dan bij de oppervlakte blijven staan. Wel echter durven wij de gekozen voorbeelden aanbevelen als evenveel onderwerpen waarvan grondige studie alleszins leerzaam zal zijn, ook wijl zij door de bestaande literatuur hiervoor in aanmerking verdienen te komen.

Nog mag de opmerking niet achterwege blijven

⁹⁾ Journal des Sciences militaires 1892.

dat men van de krijgsgeschiedenis, welk nut ook uit hare studie te trekken valt, niet meer moet vragen, dan zij vermag te geven. Een leerschool, die ons zou kunnen doen zien, hoe in bepaalde gevallen gehandeld moet worden is zij niet; de het best geleide veldtocht kan slechts leeren welke beginselen in toepassing gebracht werden, en tot welke gevolgen deze voerden; tot voorbeeld, om daarnaar de gedragslijn ook meer in bijzonderheden af te bakenen, kan ook deze niet dienen. Nimmer toch zullen de omstandigheden, waaronder men beslissingen treffen moet, geheel met de beschouwde overeenkomen, en van dezelfde maatregelen mogen daarom niet ook gelijke uitkomsten verwacht worden. Steeds dus zullen de te nemen besluiten, en dit zóó op staatkundig, als op strategisch, als op tactisch gebied, in verband met de

beschouwing en juiste waardeering zoo mogelijk van alle van invloed zijnde factoren, in laatste instantie op de overwegingen van het gezond verstand moeten berusten. Modellen, voorschriften hoe in bepaalde omstandigheden te handelen, zoeken men in de krijgsgeschiedenis niet. Aan de waarde van hare studie wordt hierdoor geen afbreuk gedaan; integendeel, ook voor onzen tijd onderschrijven wij ten volle JOMINI's woorden „Quand on connaît déjà la théorie de quelques principes fondamentaux, c'est surtout par la lecture de l'histoire militaire qu'on peut acquérir les qualités nécessaires à un général; le coup d'oeil rapide et le sang-froid sont les grandes qualités qu'il doit recevoir de la nature, l'étude approfondie de l'histoire lui donnera toutes les autres”.

H. OOLGAARDT*

* Kapitein der artillerie, in 1900 ingedeeld bij de Trein-afdeeling van het 3e Regiment Veldartillerie te Breda; Red.

Verdediging tegen mogelijke chemische aanvallen blijft noodzakelijk *

dr. A. J. J. Ooms

Chemisch laboratorium TNO, Rijswijk

De laatste jaren maken wij een periode mee van economische depressie waarbij ons nationale inkomen drastisch achterblijft bij wat werd verwacht. In deze zelfde tijd zien wij ook een toenemende activiteit van de overheid op gebieden als energievoorziening en zorg voor het milieu.

Het dilemma waarvoor de regering zich ziet geplaatst is nu: „hoe komen wij in deze tijd van relatieve schaarste aan de nodige middelen om het voorgenomen beleid uit te voeren?”. Voor sommigen is dat geen probleem. Zij beschouwen het defensiebudget als een soort onuitputtelijke bron waaruit naar hartelust kan worden geput. Anderen zien dit gelukkig genuanceerder, maar niet kan worden ontkend dat de defensiebegroting onder flinke druk staat. Bij het vaststellen van bezuinigingsprioriteiten in de defensiesfeer laten sommigen zich dan weer leiden in de richting van aspecten die onderwerp zijn van wapenbeheersings- en ontwapeningsonderhandelingen. Nog niet zo lang geleden werd nog voorgesteld, vast een voorschot te nemen op de zogenaamde MBFR-onderhandelingen in Wenen door op voorhand reeds over te gaan tot inkrimping van de strijdkrachten, waarbij de initiatiefnemers zich — hopelijk — niet realiseerden dat dit de meest effectieve methode is om de bodem onder een onderhandelingspositie weg te slaan. Het feit, dat het chemische wapen de afgelopen zeven jaar onderwerp van ontwapeningsonderhandelingen is geweest — en nog steeds is — geeft ook reden tot een verminderde belangstelling voor de verdediging tegen dit wapensysteem, omdat men de opvatting kan vernemen dat een algeheel verbod op dit wapen wellicht reeds op korte termijn zal worden afgekondigd.

Het is met name deze opvatting die aanleiding is een momentopname te maken voor wat betreft de stand van zaken rond de problematiek van het chemische wapen, om zodoende te komen tot een

* Rede, uitgesproken ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van de Nbc-school van de Koninklijke landmacht.

beeld van wat ons te wachten staat en hoe wij erop zullen moeten reageren.

De dreiging

Allereerst dienen wij na te gaan of er een dreiging van aanvallen met chemische wapens van de zijde van het Warschau-Pact bestaat, mochten er onverhoopt ooit oorlogshandelingen uitbreken. Nu is het een feit dat de Sovjet-Unie nooit heeft verklaard dat men daar beschikt over chemische strijdmiddelen, maar omgekeerd heeft men dat ook nooit ontkend. Bij internationale vergaderingen over de problematiek rond de chemische oorlogvoering — iets waarop later nog zal worden teruggekomen — is herhaaldelijk door verschillende deelnemers deze vraag aan collega's uit de Sovjet-Unie gesteld. Daarop komt dan nooit een antwoord, de vraag wordt volkomen genegeerd. Dit alles past uiteraard geheel in het streven van de Sovjet-Unie — en van het tsaristische Rusland voordien — de veiligheid van de staat te vergroten door geheimzinnigheid.

Zonder op details in te gaan kan echter worden gesteld, dat voldoende betrouwbare gegevens beschikbaar zijn, die duidelijk aangeven dat de Sovjet-Unie beschikt over productiefaciliteiten voor chemische strijdmiddelen, over een breed spectrum van overbrengingsmiddelen en zeer waarschijnlijk over een aanzienlijke voorraad van bedoelde strijdmiddelen.

Bovendien is herhaaldelijk vastgesteld dat in manoeuvres van de strijdkrachten van het Warschau-Pact het chemische wapen vele malen een zeer belangrijke rol heeft gespeeld. Al met al dient de dreiging zeer serieus te worden genomen, zó serieus dat in het slotcommuniqué van het NATO Defence Planning Committee van december 1975 is opgenomen:

... De ministers gaven uiting aan hun ernstige bezorgdheid over (...) hun ontzagwekkende mogelijkheden t.a.v. de tactische nucleaire, chemische en elektronische oorlogvoering ...

Bovendien bleek uit „hearings” van het „House Armed Services Committee” van mei 1975 dat met name de testfaciliteiten van chemische wapens in de Sovjet-Unie recent zijn uitgebreid.

Dat deze dreiging met name door de Verenigde Staten ernstig wordt genomen blijkt wel uit het voorstel het budget voor de aanschaffing van chemisch beschermingsmaterieel, dat voor Fiscal Year 1976 \$ 9 miljoen bedroeg, te verhogen tot \$ 74 miljoen voor Fiscal Year 1977 en eveneens voor de volgende jaren.

Gaan wij nu uit van het bestaan van een reële dreiging van het gebruik van chemische wapens door een eventuele tegenstander, dan is de volgende stap na te gaan hoe deze dreiging het best kan worden tenietgedaan. In het algemeen kan men dan drie methoden onderscheiden:

1. afschrikking door dreiging met vergelding;
2. eliminatie van het wapensysteem door ontwapeningsonderhandelingen;
3. bescherming tegen de uitwerking van het wapensysteem.

Afschrikking

Wat betreft de afschrikking kan men nog twee mogelijkheden onderscheiden, namelijk afschrikking door te dreigen met vergelding door hetzelfde wapensysteem („retaliation in kind”), of door een andere vergeldingsdreiging. Met name de Verenigde Staten hebben zich op het standpunt gesteld dat men over een geloofwaardig chemisch wapen zal moeten beschikken om een eventuele tegenstander ervan af te houden chemische aanvallen te ontketenen. Het duidelijkst is dit wel uitgesproken door president Roosevelt, die in 1943 verklaarde:

Use of such weapons has been outlawed by the general opinion of civilized mankind. This country has not used them, and I hope that we never will be compelled to use them. I state categorically that we shall under no circumstances resort to the use of such weapons unless they are first used by our enemies.

Dat een dergelijke uitspraak politiek effect kan hebben blijkt wel uit de verklaringen van de toenmalige minister van bewapening van Hitler-Duitsland, Albert Speer, die bij zijn proces in Neurenberg in 1946 heeft verklaard dat vrees voor vergelding een van de belangrijkste redenen was waarom Duitsland in het tweede gedeelte van de Wereldoorlog niet heeft gegrepen naar het chemische

wapen, op welk gebied Duitsland in die tijd een niet onaanzienlijke voorsprong had, met name door de ontwikkeling van de zenuwgassen.

De verklaring van Roosevelt is in 1969 door president Nixon herhaald toen hij stelde dat de Verenigde Staten nooit als eersten lethale en incapaciterende chemische strijdmiddelen zouden gebruiken.

Volgens de bovenstaande opvattingen was het gebruik van traangassen en herbicide ontbladeringsmiddelen in Vietnam wél geoorloofd omdat het hier niet chemische strijdmiddelen betrof maar chemische stoffen die ook in het civiele leven ruime toepassing vinden, een uitgangspunt waarin de Amerikanen tamelijk geïsoleerd kwamen te staan. In het vervolg zal hierop nog nader worden teruggekomen.

Kan men dus enerzijds stellen dat „retaliation in kind” onder bepaalde omstandigheden het uitbreken van gevechtshandelingen met chemische wapens kan voorkomen, aan een dergelijke politiek zijn natuurlijk ook nadelen verbonden. In de eerste plaats kan de vergeldingsdreiging natuurlijk nooit geïsoleerd staan. Rekening dient er mee te worden gehouden dat de afschrikking kan falen en dat daarom niet kan worden afgezien van een goede bescherming tegen de uitwerking van chemische strijdmiddelen. Voorts is wel het belangrijkste bezwaar dat door het in stand houden en doorlopend verbeteren van een voorraad chemische strijdmiddelen de kans op proliferatie toeneemt. Introductie van chemische wapens in onstabiele gebieden van deze wereld zou wel eens zeer vervelende consequenties met zich kunnen brengen en het voorbeeld van het nucleaire non-proliferatieverdrag geeft duidelijk aan dat een permanente verdeling in deze wereld tussen „haves” en „have-nots” van een bepaald wapensysteem op den duur toch grote spanningen kan oproepen.

Van de NAVO-landen zijn de Verenigde Staten het enige land dat heeft verklaard te beschikken over een inzetbaar chemisch wapensysteem. De meeste NAVO-landen, waaronder Nederland, hebben verklaard geen chemische wapens te bezitten noch de intentie te hebben een dergelijk wapen te verwerven.

In het algemeen kan worden gesteld, dat de houding van de landen van het bondgenootschap tegenover het chemische wapen duidelijk anders is dan tegenover het nucleaire wapen; het eerste dient veel meer te worden gezien als een typisch nationaal Amerikaans wapensysteem.

Een tweede mogelijkheid van vergelding is die

met een ander wapen dan het chemische. Eigenlijk komt daarvoor slechts het nucleaire wapen in aanmerking. Van verschillende zijde is wel eens aangedrongen op eenzijdige afschaffing van het chemische wapen door de Verenigde Staten, onder verklaring dat elke aanval met chemische strijdmiddelen nucleair zal worden afgestraft. Het zal echter duidelijk zijn dat dit het zeer hete hangijzer van het verlagen van de zogenaamde nucleaire drempel meebrengt. Dit is voor de meeste partijen zó onacceptabel dat men de laatste jaren dit punt in internationale besprekingen al niet meer aanvoert.

Ontwapening

Zoals gesteld, kan dreigen met vergelding onder bepaalde omstandigheden effectief werken, maar aan dit systeem kleven wel nadelen. Daarenboven wordt door velen het chemische wapen als een onnatuurlijk soort wapen beschouwd omdat het minder humaan en minder discriminerend zou zijn dan andere wapens. Of dit nu juist is of niet, men moet met deze houding rekening houden. Waarschijnlijk heeft dit ook geleid tot een niet helemaal accepteren en integreren van het chemische wapen door militaire bevelhebbers en andere functionarissen van landen die over chemische strijdmiddelen beschikken.

Hoe dit ook zij, meer dan bij enig ander wapen heeft men gestreefd naar een manier om het chemische wapen met legale middelen uit te bannen. Het bekendste voorbeeld van een dergelijke poging is wel het Protocol van Genève van 1925, waarin de verdragsluitende partijen verklaren dat zij het gebruik in oorlog van verstikkende, vergiftige of dergelijke gasen, alsmede het gebruik van bacteriologische oorlogsmiddelen, als ontoelaatbaar beschouwen. Het protocol is momenteel door een grote meerderheid van landen geratificeerd — inclusief alle geïndustrialiseerde landen — en een aantal andere landen onderneemt stappen om het alsnog te ratificeren.

De meeste landen hebben bij het ratificeren de voorwaarde gesteld dat het verdrag niet langer geldt als een partij met de bedoelde strijdmiddelen wordt aangevallen. In wezen is het dan een „no first use”-verdrag.

Het protocol bevat drie sleuteluitdrukkingen. In de eerste plaats verbiedt het alleen het gebruik, er is geen verbod op productie en voorraadvorming. Ten tweede geldt het verbod alleen „in oorlog”. Zeer belangrijk is dus de oorlogsdefinitie en het is bekend dat met name de laatste jaren

binnenlandse gevechtshandelingen en guerrilla-activiteiten een steeds belangrijker rol zijn gaan spelen. Ten derde de definitie van de strijdmiddelen als „verstikkend, vergiftig of dergelijke”. Deze omschrijving is aanleiding geweest tot vele misverstanden en interpretaties. Met name de Verenigde Staten hebben — zoals reeds eerder is gezegd — lange tijd gesteld dat traangassen en ontbladeringsmiddelen niet tot de verboden categorie behoren. Of dit nu juridisch juist is of niet, het feit deed zich voor dat een grote meerderheid van landen het hiermee niet eens was. Dat is ook een van de oorzaken geweest dat het van 1969 tot 1975 heeft geduurd voordat het Amerikaanse Congres het Protocol heeft geratificeerd.

Bij de ratificatie is nu de clausule opgenomen dat alleen in zeer bepaalde omstandigheden, om het leven van mensen te redden, bepaalde traangassen e.d. mogen worden gebruikt. Voor de aarzelende houding van het Congres is wel begrip op te brengen. Een eenzijdige interpretatie van een „no first use”-verdrag kan namelijk aanleiding geven tot een onstabiele situatie. Indien partij A stelt dat stof X niet onder het protocol valt doch stof Y wel, dan zal A op een gegeven moment kunnen beslissen dat stof X kan worden gebruikt. Partij B erkent echter een dergelijk verschil niet en voelt zich dus als eerste aangevallen met een chemisch wapen. Het verdrag geldt dan voor hem niet meer en hij kan dus met bv. stof Y terugslaan. Nu zal A stellen dat hij als eerste met een chemisch strijdmiddel wordt aangevallen waardoor ook voor hem de bepalingen niet meer gelden. Zo is men dus op een escalatieladder terechtgekomen, hetgeen kan worden voorkomen door te proberen gezamenlijk af te spreken, wat wél en wat níét tot het protocol behoort.

Kortom, het Protocol van Genève is zeker niet waterdicht en bevat verder geen enkele bepaling omtrent objectieve verificatie. Dat daardoor onaangename situaties kunnen ontstaan, bleek duidelijk bij de beschuldiging van het gebruik van lethale chemische strijdmiddelen in Jemen in de periode 1965-'67. De secretaris-generaal van de Verenigde Naties bleek bv. niet bij machte onomstotelijk vast te stellen of dit al dan niet had plaatsgevonden.

Dat alles heeft ertoe geleid dat men rond 1969 is gaan onderhandelen om te komen tot een aanvullend verdrag dat ontwikkeling, productie en opslag van chemische wapens zou verbieden. In tegenstelling tot een soortgelijk verbod op biologische wapens rijzen hier echter zeer moeilijke

problemen, die in twee groepen kunnen worden onderverdeeld.

De eerste groep problemen betreft de *draagwijdte* van een verdrag: welke potentiële chemische strijdmiddelen en welke activiteiten zullen worden verboden? De tweede groep betreft de *verificatie*: weinigen zullen ervoor voelen een verdrag te sluiten als niet op een redelijke manier zekerheid kan worden verkregen dat eventuele tegenstanders zich ook aan de regels van dat verdrag zullen houden.

Juist omdat deze beide aspecten zulke grote moeilijkheden opwerpen wordt al sedert 1969 onderhandeld over een mogelijk verdrag zonder dat er veel vooruitgang is te bespeuren. De onderhandelingen vinden plaats in de Conference of Committee on Disarmament (CCD), een uit dertig lidstaten bestaande conferentie met als zetel Genève en onder het co-voorzitterschap van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Zoals bekend, neemt Nederland sinds 1969 deel aan de CCD.

Ter tafel liggen twee verdragteksten; één opgesteld door de Sovjet-Unie en de „overige socialistische landen” van 1972 en één door Japan van 1974. Het eerste ontwerp verbiedt alle activiteiten met alle potentiële chemische strijdmiddelen, en noemt verder geen voorzieningen voor wat betreft verificatie. In wezen is het identiek met het in 1972 gesloten verdrag op het verbod van biologische wapens waarbij alleen het woord „biologisch” door „chemisch” is vervangen. Het tweede ontwerp bevat ook een allesomvattend verbod, maar hier is de mogelijkheid ingebouwd om dit stapsgewijs te benaderen. Gedurende zekere tijd zal het bv. mogelijk zijn bepaalde activiteiten en bepaalde chemische strijdmiddelen van de regels van het verdrag uit te sluiten. Wat betreft verificatie bevat de tekst wel een bepaling van de oprichting van een „International Verification Agency”, maar laat omschrijving van taken en bevoegdheden van een dergelijk IVA geheel open.

Wat zijn nu de moeilijke problemen? Voor wat betreft de draagwijdte kan worden opgemerkt dat vele potentiële chemische strijdmiddelen (fosgeen, blauwzuur) op grote tot zeer grote schaal in de chemische procesindustrie worden gebruikt en dat de zenuwgassen chemisch zeer nauw verwant zijn aan bepaalde gangbare pesticiden. Voor wat betreft de verificatie ligt er het probleem dat controles met „nationale middelen”, zoals bij de SALT-verdragen, hier niet mogelijk zijn. Productie- en opslagplaatsen onderscheiden zich op luchtfoto's niet van normale chemische installaties. Dat

betekent, dat men in dit geval vrij indringende verificatiemethoden zal moeten toepassen. Dat daartegen van de zijde van de Sovjet-Unie, maar ook van de zijde van het chemische bedrijfsleven bepaalde bezwaren bestaan zal duidelijk zijn.

Lange tijd heeft men in het onzekere geleefd omtrent de Amerikaanse houding tegenover een dergelijk verbod. In april 1976 werd een tipje van de sluier opgelicht door de Amerikaanse ambassadeur bij de CCD, Joseph Martin. In een lange redevoering, waarin hij zeer vele aspecten van een mogelijk verdrag de revue liet passeren, kwam hij tot een aantal aanbevelingen. Wat betreft de draagwijdte werd als een van de mogelijkheden voorgesteld een verdrag te sluiten voor een bepaalde tijdsduur, waarin alle productie van lethale strijdmiddelen wordt verboden en een nader te specificeren hoeveelheid van de voorraad chemische strijdmiddelen wordt vernietigd. Na een bepaalde tijd kan dan worden nagegaan of het verdrag bevredigend heeft gewerkt en kan bv. worden overgegaan tot een productieverbod voor een bepaalde duur en een verder stapsgewijze vernietiging van aanwezige voorraden.

Deze voorstellen komen dus in de richting van de Japanse verdragstekst en komen erop neer dat vooralsnog aanzienlijke voorraden chemische strijdmiddelen gedurende vele jaren zullen blijven bestaan. Voor wat betreft de verificatie wordt gesteld dat men het, zowel voor het productieverbod als voor de vernietiging van bestaande voorraden, eigenlijk niet zal kunnen stellen zonder inspectie ter plaatse; alle andere methoden geven te weinig garantie op de naleving. Er zou kunnen worden begonnen met uitwisseling van gegevens en met „familiarization exchange” als vertrouwen opbouwende maatregelen.

Het is uiteraard nog te vroeg om een indruk te hebben over de reactie van de andere lidstaten van de CCD op de Amerikaanse voorstellen, die eigenlijk niet verder gaan dan voorstellen voor voortgezette discussie. Verondersteld mag echter worden dat, zou er binnen de eerstvolgende jaren een verdrag op ontwikkeling, productie en opslag van chemische wapens tot stand komen, dit zeker elementen zal bevatten van deze Amerikaanse voorstellen, te meer omdat sinds ongeveer een jaar ook bilaterale besprekingen plaatsvinden tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Nederland, en met name het Chemisch laboratorium TNO, heeft ook bijdragen geleverd aan zowel het verificatie- als het draagwijdteprobleem. Wat het eerste betreft, is een methode ontwikkeld om

in afvalwater buiten een fabrieksterrein uiterst kleine hoeveelheden stoffen te ontdekken die zouden kunnen aanduiden dat een fabriek verboden chemische stoffen maakt; wat het tweede betreft, is gepoogd met een algemene chemische formule het gebied van de — uitsluitend voor oorlogsdoeleinden toepasbare — zenuwgassen te scheiden van nuttige pesticiden en verwante verbindingen.

Een verdere conclusie uit dit deel van de verdedigingsmaatregelen is dat vooralsnog moet worden gerekend op het voortbestaan van aanzienlijke voorraden chemische strijdmiddelen, en dat het probleem van de verborgen voorraden misschien wel geheel onoplosbaar is.

Bescherming

Ten slotte blijft dan over de bescherming tegen de uitwerking van chemische wapens. Ook een redelijke bescherming kan als een soort afschrikking werken, nl. afschrikking door ontmoediging, waarvoor de laatste jaren het Engelse woord „dissuasion” wordt gebruikt. In alle gevallen waarin chemische wapens effectief bleken, betrof het aanvallen tegen niet of niet voldoende beschermde tegenstanders. Tegen adequaat beschermde tegenstanders zal een chemische aanval veel van zijn effect hebben verloren, of hij moet op zó veel grotere schaal worden uitgevoerd dat het attractieve van een dergelijke aanval voor de tegenpartij verloren gaat.

Welk aspect van de verdediging, hiervoor geschetst, wij ook bezien, goede bescherming zal altijd nodig zijn. De aanwezigheid van een adequate bescherming kan zelfs een ontwapeningsverdrag naderbij brengen, omdat de optie op het wapensysteem daardoor minder attractief wordt en onder die omstandigheden kan het aanhouden van een goed beschermingsniveau, in interactie met

goed doordachte verificatietechnieken, een waarborg bieden dat een dergelijk verbod niet wordt overschreden. Afschaffen van beschermingsmiddelen is wellicht een van de meest destabiliserende handelingen die zouden kunnen worden verricht. Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de verschillende aspecten van de bescherming. Volstaan zal worden met enkele algemene opmerkingen die aangeven in welke richting onderzoek en ontwikkeling in de toekomst zullen moeten gaan.

In de eerste plaats zullen beschermende middelen en methoden in de toekomst, veel meer dan tot nu toe, als een geïntegreerd systeem moeten worden beschouwd. De interacties tussen waarschuwing, detectie, protectie, ontsmetting, profylaxe, therapie en, niet te vergeten, training, dienen duidelijk naar voren te komen.

Ten tweede zal het dan verkregen beschermings-systeem op zijn beurt weer veel meer dienen te worden geïntegreerd met alle andere gevechtssystemen die in een moderne oorlog een rol zullen spelen, en bij alle ontwikkelingen zullen de nbc-beschermingsaspecten van het begin af in beschouwing moeten worden genomen.

Ten derde zal de invloed van al deze materiële aspecten op tactische en strategische concepties dienen te worden bestudeerd, bv. door introductie in „war-gaming”, om optimale beslissingen te kunnen nemen ten einde de gevolgen van een chemische aanval zoveel mogelijk teniet te doen.

Pas als aan deze voorwaarden zal zijn voldaan en de militair niet alleen over goede beschermingsmiddelen en -methoden beschikt, doch ook zijn taak zo ongehinderd mogelijk zal kunnen blijven verrichten, zal kunnen worden gezegd dat de chemische dreiging veel van haar verschrikking heeft verloren.

Naar meer humane conventionele wapens

J. de Lange

luitenant-kolonel van de geneeskundige troepen

De moderne conventionele wapensystemen kunnen een dusdanige kracht ontwikkelen dat ook bij zogenaamde „bepaalde conflicten” onduelbaar menselijk lijden zal ontstaan.

Internationaal is men reeds geruime tijd bezig te proberen, de conventionele wapens te ontdoen van althans het aspect van de *nodeloze* wreedheid. In het begin van dit jaar heeft in Lugano onder auspiciën van het Internationale Rode Kruis een conferentie plaatsgevonden, waarbij artsen, juristen en militairen uit meer dan veertig landen zich hebben beraden over de internationale aanvaardbaarheid van wapens die „onnodig leed teweegbrengen, of treffen zonder aanzien des persoons”.

Meer in het bijzonder richt de aandacht van deze deskundigen zich op de *brandstichtende wapens* en op de zogenaamde *neo-conventionele wapens*. Het doel van de conferentie is internationaal aanvaarde regelen vast te stellen waardoor de vervaardiging en het gebruik van deze wapens worden beperkt of — zo mogelijk — zelfs verboden.

Pogingen om de oorlogvoering in haar algemeenheid humaner te maken, dateren niet van de laatste dertig jaren. In feite werden de eerste stappen in deze richting reeds in het midden van de vorige eeuw gezet.

De eerste conferentie waarbij *regeringen* afspraken maakten om het leed op het slagveld te verminderen dateert van 1864. Tijdens deze eerste conventie van Genève verplichtten twaalf staten zich, de onschendbaarheid van militaire hospitalen en van het geneeskundige personeel te eerbiedigen, hulp te zullen verlenen aan *alle* zieken en gewonden ongeacht de nationaliteit en het symbool van het Rode Kruis te zullen eerbiedigen.

Vervolgens werd in 1868 de verklaring van St. Petersburg opgesteld, het eerste internationale document waarbij de keuze van de middelen en van de methoden van oorlogvoering wordt beperkt door de bepaling dat „het enige doel dat de staten met een oorlog voor ogen mogen hebben, is

In Lugano is onlangs een internationale conferentie gehouden waar werd gepoogd de conventionele wapens te ontdoen van hun nodeloos wrede aspecten. — Nevenstaand artikel is een bewerking van een Italiaanse beschouwing en beoogt, de achtergronden van dit streven te belichten.

het verzwakken van de militaire kracht van de vijand” en dat dit doel „wordt voorbijgestreefd door het gebruik van wapens, die het lijden van de getroffenen onnodig verergeren dan wel hun dood onvermijdelijk maken”.

Op deze twee verdragen stoelt thans een aantal gedetailleerde, internationaal aanvaarde normen, die aantonen dat het geweten der volkeren in de laatste eeuw een aanzienlijke ethische evolutie heeft doorgemaakt.

Deze evolutie heeft betrekking op aspecten van het oorlogsrecht, van het humanitaire recht en van de rechten van de mens.

Evolutie

Het *oorlogsrecht* — reeds door Hugo de Groot gedefinieerd — stelt zich tot doel het gebruik van de krijgsmiddelen te beperken (Conventies van Den Haag van 1899 en van 1907); dit recht heeft in onze eeuw weinig waarneembare ontwikkelingen ondergaan, aangezien de politieke belangen van de staten in de meeste gevallen voorrang hebben boven de ethische principes die aan dat recht ten grondslag liggen. Telkenmale beroepen de regeringen zich op „militaire noodzaak” om reeds vastgestelde normen te negeren.

Het *humanitaire recht* — dat beoogt bepaalde categorieën personen te beschermen tegen de excessen van het oorlogsgeweld — heeft zijn toepassing gevonden in de conventies van Genève van 1906, van 1929 en van 1949. Een van de aanwijsbare successen van deze conventie is, dat

zogenaamde „dumdum-munitie” in de laatste decennia niet meer is gebruikt.

De *rechten van de mens* — ten slotte — werden voor het eerst vastgelegd in het oprichtingsdocument van de Verenigde Naties (1944) en in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). Deze documenten vormen de basis voor allerlei initiatieven, die beogen de normen voor de oorlogvoering en voor de daarbij te gebruiken middelen te codificeren, waardoor het individu een meer afdoende bescherming kan worden verleend . . . mits de instanties die deze bescherming moeten verlenen ook in staat en bereid zijn dit te doen!

Beperking

In dit verband nu wordt aandacht besteed aan het gebruik van bepaalde moderne wapens, die als karakteristiek hebben dat zij overtollig leed veroorzaken dan wel dat zij zonder onderscheid slachtoffers maken. Uitdrukkelijk zijn de kernwapens uit de thans plaatsvindende gesprekken uitgesloten.

De eerste internationale bijeenkomst waarbij dit onderwerp ter sprake kwam vond plaats in Wenen in 1965 en werd belegd door het Internationale Rode Kruis. Afgesproken werd dat oorlogvoerende landen niet het recht bezitten een ongelimiteerde keuze te maken uit de mogelijk beschikbare strijdmiddelen, terwijl men het erover eens was dat een onbeperkte oorlog een gevaar inhoudt voor de toekomst van de menselijke beschaving. Deze laatste verklaring duidt — uiteraard — op het gebruik van kernwapens.

In 1968 werd te Teheran een internationale conferentie over de rechten van de mens gehouden, waarbij de noodzaak werd onderstreept te komen tot een regeling, die het mogelijk moet maken bepaalde methoden of middelen van oorlogvoering te verbieden of op zijn minst te beperken; ook werd toen nagegaan op welke wijze de bescherming van burgers, van krijgsgevangenen en van de strijdenden op de beste wijze zou kunnen worden verzekerd.

In 1968 aanvaardden de Verenigde Naties de bekende resolutie 2444, waarbij de principes, vastgesteld in de eerder genoemde conferenties, internationaal werden erkend.

Tijdens de internationale conferentie van het Rode Kruis te Istanboel (1969) werd vastgesteld dat de oorlogvoerende partijen zich moeten onthouden van het gebruik van wapens, die onnodig leed

veroorzaken dan wel die — door hun onnauwkeurigheid of door hun uitwerking — de civiele bevolking én de strijdkrachten zonder onderscheid kunnen treffen.

In de resolutie van de Verenigde Naties nr 2853 van 1971 werd de secretaris-generaal opgedragen, een rapport samen te stellen over het gebruik van napalm en van andere brandstichtende wapens. Dit rapport (nummer A/8802) werd in 1973 aan de Algemene Vergadering aangeboden.

Aan het slot van de tweede zitting van de conferentie van experts betreffende het internationaal humanitair recht bij conflicten (Genève, 1972) werd het internationale comité van het Rode Kruis uitgenodigd het probleem van de brandstichtende wapens en van de neo-conventionele wapens te onderzoeken.

Tijdens de 29e zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (najaar 1974) aanvaardden de landen drie resoluties, waarbij de regeringen én het Rode Kruis werden uitgenodigd het onderzoek naar de beperking of het verbod van deze wapens te steunen. Resolutie 3225/B veroordeelt in het bijzonder het gebruik van napalm en van andere brandstichtende wapens en nodigt de landen uit, zich te onthouden van de vervaardiging, de opslag en de ontwikkeling van dergelijke wapens, in afwachting van een internationaal verdrag waarbij deze wapens geheel zullen worden verboden.

Hierna vond de conferentie plaats van het Internationale Rode Kruis van 1974; de plaats van bijeenkomst was Luzern. Daar stelden 150 vertegenwoordigers van een vijftigtal staten, van de Wereldgezondheidsorganisatie en van een aantal bevrijdingsbewegingen, alsmede afgevaardigden van de Verenigde Naties een rapport samen als basis voor een internationaal reglement betreffende de beperking of het verbod van wapens die als bijzonder wreed worden onderkend.

Problemen

Bij het vinden van een oplossing doen zich problemen voor van juridische, van technologische, van medische en van militaire aard. Enkele daarvan zullen hier worden besproken.

De „socialistische landen” willen de onderhandelingen liever voeren in het kader van de Weense ontwapeningsconferentie; andere landen brachten daartegenin, dat — gezien de aard en het aantal

van de aldaar ter sprake komende onderwerpen — dit de zaak onnodig lang zou doen duren.

Zweden en Oostenrijk, alsmede vele landen uit de Derde Wereld gaven de voorkeur aan een bijzondere diplomatieke conferentie, die echter duidelijk zou moeten zijn gescheiden van een conferentie, die nog moet worden belegd voor het bewerken van de Geneefse conventies van 1949. Hieraan kleeft echter het bezwaar dat — gezien het grote aantal landen van de Derde Wereld — het probleem wordt gepolitiseerd en dat daardoor weinig realistische aanbevelingen zullen worden aanvaard, zodat uiteindelijk veel regeringen het verdrag toch niet zullen ratificeren.

Uiteindelijk bleek het Rode Kruis de meest aangewezen organisatie om de conferentie bij onder te brengen, vooral gezien zijn neutrale status.

Ook de wijze van onderhandelen is aan discussie onderhevig geweest. De Verenigde Staten zijn er voorstander van, de reeds bestaande principes en criteria aan de huidige situatie aan te passen, doch Zweden en vele andere landen stellen voor een aantal met name aangeduide wapens te verbieden. Terecht heeft de president van het Internationale Comité van het Rode Kruis opgemerkt, dat in de oorlogen die gedurende de laatste dertig jaar zijn gevoerd slechts slachtoffers zijn gevallen als gevolg van het gebruik van conventionele wapens, zodat het beter is te trachten de bestaande vormen van geweld minder wreed te maken in plaats van te beogen alle problemen van de ontwapening langs deze weg op te lossen.

Welke wapens

Om welke wapens gaat het nu? Onder de *brandstichtende wapens* vallen de diverse soorten naphalm en fosfor. *Neo-conventionele wapens* kunnen zijn draagbare wapens waarmee klein-kalibermunitie wordt verschoten, dan wel wapens met zeer grote detonatiesnelheden. De geringere massa van de klein-kalibermunitie krijgt bij het afvuren een hogere aanvangssnelheid, waardoor de kogel ernstiger wonden veroorzaakt dan bij het gebruik van standaardmunitie; vaak gaat de klein-kaliberkogel kantelen bij het treffen van een menselijk lichaam, hetgeen ernstige wonden veroorzaakt. Voorts wordt gesproken over wapens die *na verloop van tijd* spontaan dan wel gecontroleerd tot ontploffing komen (hieronder vallen dus alle wapens met een vertraagde werking) en alle *verraderlijke wapens*.

Dit arsenaal is uitvoerig beschreven in het rapport A/8803 Rev 1-1973 van de secretaris-generaal

van de Verenigde Naties, in het rapport van een werkgroep van experts van het Internationale Rode Kruis van 1973 en in het verslag, dat het Internationaal Instituut voor Vredesonderzoek te Stockholm in 1974 uitgaf.

Tijdens de conferenties van Luzern en Lugano zijn ook de *toekomstige wapens* ter sprake gebracht, wapens waarvan vaststaat dat ze te eniger tijd aan het arsenaal zouden kunnen worden toegevoegd: laserstralen, toestellen die werken met minigolven of met infrasone (onhoorbare lage) geluidsgolven, apparaten die verblindende lichtflitsen uitzenden of schokgolven teweegbrengen en ten slotte wapens die men kan onderbrengen in de rubriek „geofysische en ecologische oorlogvoering”, dus die veranderingen kunnen teweegbrengen in weer, klimaat of milieu.

In dit verband dient men te bedenken hoe deze nieuwe wapens zich hebben ontwikkeld. De meeste moderne legers zijn in de loop der jaren — gedwongen door technologische en economische factoren — gaan bestaan uit snel inzetbare, gemechaniseerde of gepantserde eenheden van betrekkelijk kleine omvang. Ten einde de discrepantie tussen de omvang van de eenheden en de grootte van het operatiegebied te overbruggen werd — behalve de mechanisatie — zowel de individuele als de collectieve bewapening opgevoerd ten einde de vuuruitwerking zo groot mogelijk te maken. De guerrilla-oorlogvoering — die de meeste conflicten van de laatste dertig jaren heeft gekenmerkt — en de atypische tactieken die daarin werden toegepast, leidden voorts tot de ontwikkeling van steeds ingenieuzer wapensystemen. Veel van deze systemen deden vervolgens — als gevolg van hun hoge rendement — hun intrede bij de reguliere strijdkrachten.

Karakteristieken

In verhouding tot de traditionele wapens hebben brandstichtende en neo-conventionele wapens maximaal effect bij het treffen van een mens. Bezien uit medisch oogpunt hebben zij de volgende karakteristieken:

— de veroorzaakte effecten zijn te groot in verhouding tot de noodzaak van het buiten gevecht stellen van de getroffene;

— zij veroorzaken lijden dat de grenzen van de bij de oorlogvoering aanvaardbare wreedheid te boven gaat;

— zij veroorzaken leed „zonder onderscheid”, hoewel dit meer een kwestie is van de methode

van hun inzet dan van de wapenkarakteristiek; — hun actieradius is zodanig groot dat het nagevoel onmogelijk is aan de uitwerking van het wapen te ontkomen;

— zij hebben een terroriserend effect: zij verspreiden een permanent gevoel van angst bij degenen die aan de mogelijke inzet van een dergelijk wapen onderworpen kunnen zijn maar ook bij degenen die — ongewild — daarbij kunnen worden betrokken.

Nut

Het militaire nut van de aan discussie onderhevige wapens vloeit voort uit hun omvangrijke toepassingsmogelijkheden. Zeer in het algemeen kan men deze als volgt indelen.

a. Bij de conventionele oorlogvoering

— veroorzaken van een maximaal aantal verliezen bij gepantserde en gemechaniseerde formaties

— treffen van een groot aantal manschappen binnen geringe tijdslimieten en over grote oppervlakten

— verhinderen of vertragen van de beweging van gemechaniseerde formaties

— langdurig buiten gevecht stellen van personeel

— vernietigen van oppervlakte-doelen dan wel puntdoelen met strategische waarde

b. Bij de guerrilla-oorlogvoering

— treffen van niet nauwkeurig onderkende doelen in een algemeen bekend gebied

— verkrijgen van vuuroverwicht in het nabijgevecht

— verjagen van sluipschutters uit hun onderkomens of schuilgebieden

napalmbommen, fragmentatiebommen

napalmbommen, antipersoneelbommen

door artillerie of met vliegtuigen verspreide mijnen, die dus in ongemerkte velden terecht komen

antipersoneelbommen, „geluidswapens”

brandbommen, wapens met laserwerking

brandbommen, antipersoneelbommen

snelvuurwapens

brandbommen, vlammenwerpers, ecologische wapens

— ontzeggen van gebieden aan opstandelingen en guerrillero's

antipersoneelmijnen, valstrikwapens, wapens met vertraagde werking

Bezwaren

Welke bezwaren voert men nu tegen deze wapens aan?

In de loop der tijden zijn enkele humanitaire stelregels ontwikkeld, waaraan de meeste landen gehoorzamen. Sterk simplificerend kan men zeggen dat, als men een vijand buiten gevecht kan stellen door hem gevangen te nemen, men hem niet hoeft te verwonden; als het voldoende is hem te verwonden, hoeft men hem niet te doden; is een lichte verwonding afdoende, dan hoeft men hem geen ernstig letsel toe te brengen. In dit licht gezien kan men een wapen „humaan” noemen dat een persoon onmiddellijk doodt bij het treffen van een vitaal lichaamsdeel, doch dat bij het treffen van een ander deel van het lichaam de getroffene wél buiten gevecht stelt doch hem daarbij tevens een redelijke kans op algeheel herstel laat, zelfs indien de geneeskundige infrastructuur tot een minimum is teruggebracht.

Dit alles dient uiteraard te worden bezien tegen de achtergrond van het moderne ethische en humanitaire denken; de „intentie” dient aanwezig te zijn de oorlog humaner te maken. Dat een als humaan beschouwd wapen een getroffene tóch een vreselijke wond zou kunnen toebrengen wordt niet uitgesloten; de regeringen die de „humane” wapens gebruiken (resp. de „wrede” wapens uitsluiten) beogen echter wel degelijk het nodeloze lijden te verminderen.

Uit ethisch-humanitair oogpunt immers groeit de weerstand tegen wapens die onnodig wreed lijden veroorzaken en die in sommige gevallen zijn bedoeld om het grootst mogelijke aantal verliezen toe te brengen zonder rekening te houden met het lijden van de strijdenden of van de getroffenen.

Indien men zich bewust is van het effect van de moderne brandstichtende wapens, neo-conventionele wapens en wapens die de toekomst zou kunnen brengen, moet men hopen dat het internationaal overleg binnen afzienbare tijd zijn vruchten zal afwerpen.

Literatuur

R. Rufino - Il diritto umanitario; proposte per limitare o proibire l'impiego delle armi incendiarie e delle armi neo-convenzionali. *Rivista Militare* (1975)(5/6).

De onafhankelijkheidsoorlog van de Rifkabylen

H. Toorenvliet

publicist, Den Haag

In de Spaanse Sahara werd de laatste Spaanse vlag gestreken met het daarbij gebruikelijke eerbetoen. Dat gebeurde op 12 januari van dit jaar in het kustplaatsje Villacisneros.

Ondanks gecompliceerde internationale verwickelingen verliep het vertrek van de Spanjaarden uit dit gebied geruisloos. Na een vrij korte onderhandelingsperiode werd door hen het belangrijkste gedeelte van hun Sahara aan Marokko afgestaan en het overblijvende gedeelte viel aan Mauretanië ten deel.

Dat zich bij de vlotte onderhandelingen tussen Spanje en Marokko geen moeilijkheden voordeden, kan als een unicum worden gezien. Het verleden — en het is niet nodig daarvoor ver in de geschiedenis terug te gaan — toonde vele keren een geheel ander beeld.

Onder meer waren de Rifkabylen, de bewoners van noordelijk Marokko, jarenlang met de Spanjaarden in een felle strijd gewikkeld. Deze vrijheidslievende en strijdlustige bergstammen wisten, onder leiding van Abd-el-Krim, Spanje bijna te verslaan. Moreel gesterkt door hun successen, maar tevens gedwongen door gebrek aan leeftocht, begingen zij de fout ook de Fransen aan te vallen. Aanvankelijk zelfs met gunstig gevolg.

De krijgskansen in deze ongelijke strijd tegen twee Europese mogendheden moesten echter wel keren. Alhoewel niet definitief verslagen, werd uiteindelijk de weg tot overgave bewandeld.

Intensieve machtspolitiek

Betrekkelijk kort na de Frans-Duitse oorlog van 1870/71 werden door de belanghebbende mogendheden de laatste troeven uitgespeeld ten opzichte van de definitieve afbakening van de machtsposities en invloedssferen in Noord-Afrika. Al geruime tijd hadden vele Europese mogendheden een begerig oog op het sultanaat Marokko laten vallen. Terecht zal men hierbij in de eerste

plaats aan Spanje en Frankrijk denken, maar het toen zo sterk opkomende Duitsland beschouwde zich zelf eveneens als een goede kanshebber.

In 1880 werd bij de Conventie van Madrid overeengekomen, dat alle gegadigden het recht hadden in Marokko een zekere invloed te verkrijgen. Bijna een kwarteeuw later zetten Spanje en Frankrijk — dat zich nu in de rug gedekt wist door de zojuist met de Engelsen tot stand gekomen „entente cordiale” — de volgende stap. In oktober 1904 sloten beide landen een verdrag over het sultanaat. Daarbij werd plechtig verklaard, dat de onafhankelijkheid van Marokko onder de soevereiniteit van de sultan onaantastbaar moest blijven. Het was erg fraai geformuleerd, maar er waren ook geheime clausules. Deze hielden onder andere in dat het land in twee protectoraten zou worden verdeeld. De grens werd botweg getrokken door het gebied, dat door de grote volksgroep van de Rifkabylen werd bewoond. Niet alleen etnologisch maar ook economisch vormde Rifkabylië een eenheid. Daarmee hield toen niemand rekening.

In feite zaten de Spanjaarden al heel lang in Noord-Afrika. Reeds enkele jaren na het einde van de Moorse heerschappij over het Iberische schiereiland, die 780 jaren had geduurd, kregen zij daar vaste voet. Al in 1497 werd als eerste het belangrijke steunpunt Melilla door hen veroverd. Deze inneming en die van Ceuta, die later plaatsvond, zijn door de Spanjaarden steeds als definitief beschouwd. Zij zagen het bezit van deze plaatsen als een vuistpand, dat zelfs het idee voor een nieuwe Moorse invasie in de kiem zou smoren.

In vergelijking daarmee waren de Franse aanspraken uiteraard zeer jong; die kwamen eerst goed in het volle licht nadat de Fransen hun belangen zowel in Algerije als in Tunesië hadden geconsolideerd.

In maart 1905 bracht de Duitse keizer Wilhelm II

op aandringen van de rijkskanselier von Bülow een plotseling bezoek aan Tanger. Het was bedoeld als een duidelijke waarschuwing aan het adres van Frankrijk.

Maar na de conferentie van Algeciras in januari 1906 die, voor zover mogelijk, enige duidelijkheid bracht ten aanzien van de tegenstrijdige belangen, maakten Frankrijk en Spanje een begin met de realisatie van hun plannen. Vooral voor het economisch zo zwakke Spanje was het een zware opgave. Het land had zich niet meer kunnen herstellen van de gevolgen, die waren ontstaan uit de nederlaag die het resultaat was van de zo lichtvaardig begonnen oorlog met de Verenigde Staten in 1898.

In die eerste actieve periode slaagden de Spanjaarden er nooit in, zelfs maar tijdelijk hun gehele zone te bezetten. Van 1909 af moesten zij een uitputtende, bijna uitzichtloze, koloniale oorlog voeren die tot in 1926 zou voortduren.

Frans-Duitse overeenkomst

De Fransen werden door de Duitsers nóg een keer afgeremd in hun expansiedrang. Zogenaamd ter bescherming van de belangen van de Duitse ingezetenen in Marokko, verscheen in de juldagen van 1911 de kanonneerboot „Panther” voor de haven van Agadir.

Aan het einde van 1910 was al statistisch aange-toond, dat inderdaad 27% van de buitenlandse handel van Marokko in Duitse handen was, terwijl het Franse aandeel daarvan zelfs iets minder, namelijk 25% bedroeg.

Ondanks druk diplomatiek overleg en wapengekletter kwam het toen nog niet tot een Europese oorlog. Zelfs bereikten Duitsers en Fransen een compromis; de onderhandelingen werden in Berlijn gevoerd en op 4 november 1911 afgerond. De Fransen verkregen de definitieve erkenning ten aanzien van een protectoraat over Marokko. Zij deden enkele kleine economische concessies, maar als grote compensatie voldeden zij geheel aan de territoriale eisen van de Duitsers in Kameroen. Begin maart 1912 wist de bekwame Franse premier Caillaux — alle felle oppositie onder leiding van Clemenceau ten spijt — het Frans-Duitse verdrag veilig door de Senaat te loodsen.

Nog voor het einde van dezelfde maand zette sultan Moelei Hafid zijn handtekening onder het protectoraatsverdrag.

Generaal Lyautey — maarschalk in 1921 — kon

nu officieel aan de ontsluiting van het sultanaat beginnen. Hij was een man met een brede visie en droeg de Marokkanen stellig een goed hart toe. Wel zeer duidelijk gaf hij daarvan blijk door zijn besluit, de invloedrijke „raad der viziers” te laten voortbestaan.

Lyautey was een kundig pacificator en een uitermate bekwaam administrateur, maar toch moest hij, gedwongen door de omstandigheden, herhaaldelijk de wapens doen opnemen.

Vanzelfsprekend was de Franse militaire potentie aanzienlijk groter dan die van het zwakke Spanje. Het bleef echter voortdurend moeilijk orde en rust te handhaven. En stellig was het geen toeval, dat men in de Franse militaire historie van deze periode beroemde namen tegenkomt zoals die van Gouraud en Mangin en, later, Juin.

Wat Marokko betreft staan de jaren ten tijde van de Eerste Wereldoorlog als vrij rustig geboekt. Maar ook aan de Franse kant bleef het Rifgebied een bijna onmogelijk te penetreren landstreek. De militaire moeilijkheden zouden ook hier pas in 1926 worden beëindigd.

Voor de Spanjaarden bleef het een moeizame en geld verslindende taak; hun strijd kon, vooral ten aanzien van het karakter daarvan, enigszins met onze slepende Atjeh-oorlog worden vergeleken.

In het begin werden Spaanse dienstplichtigen ingezet, maar al vrij spoedig werden deze vervangen door Moorse troepen. Deze „regulares” werden een belangrijk onderdeel van de Spaanse koloniale strijdkrachten en zij werden bij voorkeur in het vuur gezonden. Naar Frans voorbeeld richtten de Spanjaarden eind april 1920 een vreemdelingenlegioen op. De eerste commandant daarvan was de bekende luitenant-kolonel José Astray. Bij schermutselingen in begin juni 1923 sneuvelde de tweede commandant, luitenant-kolonel Valenzuela. Daarop werd de nog geen 31 jaar oud zijnde majoor Francisco Franco tot luitenant-kolonel bevorderd onder de voorwaarde, dat hij prompt het bevel over het legioen zou aanvaarden. Hij accepteerde dat met graagte en is enkele jaren commandant van het legioen gebleven.

In 1920 was Dámaso Berenguer generalissimus in de Spaanse zone, met Tetuan als standplaats. Gouverneur van Melilla was generaal Fernández Silvestre, die alleen bevoegd was zelfstandig verdedigend op te treden. Alle offensieve operaties werden in Tetuan gepland. Dit was een bittere

noodzaak, aangezien het gezag van de Spanjaarden alleen nog maar in de kustplaatsen en in sommige steeds wisselende kustgedeelten werd uitgeoefend. De kortzichtige Silvestre zag het echter allemaal anders en zette op eigen houtje, maar mét steun van koning Alfonso XIII, een operatie op touw. Hij rukte met een legermacht van zestien duizend man uit Melilla op, waardoor deze stad nagenoeg onverdedigd achterbleef.

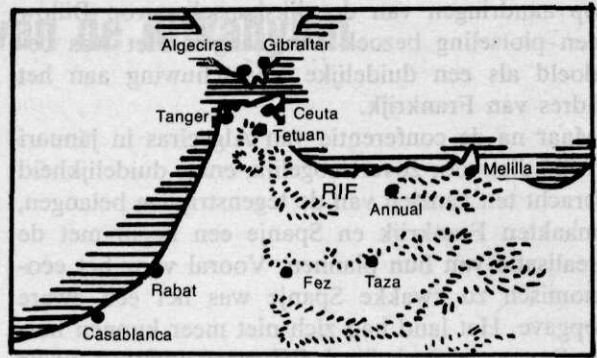
Goede organisatie, knappe strategie

Aan de zijde van de Rifkabylen was alles hecht georganiseerd. De onbetwiste leider was Mohammed Ibn-Abd-el-Krim-el-Khettabi, een eminent organisator en een briljant strateeg. Hij was caïd van de belangrijke Beni-Oeriaghel-stam en beschikte over een stamboom, die aantoonde dat ook hij een regelrechte afstammeling van de profeet was. Zijn opleiding had hij voltooid aan de Muzelmanse universiteit van Fez; hij bereisde Europa en verbleef langere tijd in Duitsland. Aangezien hij als modern denkend mens alles wilde onderzoeken, had hij ook nog voor korte tijd een onbelangrijke functie bij het Spaanse bestuur bekleed. Het was tijdens deze periode, dat generaal Silvestre hem eens persoonlijk had beledigd.

De wraak zou echter zoet zijn, want Abd-el-Krim zag kans Silvestre's troepen bij Annual geheel onverwachts totaal te omsingelen. Op 21 juli 1921 was de Spaanse nederlaag compleet. Slechts enkele kleine eenheden wisten te ontkomen onder achterlating van tienduizend man aan doden en gewonden, een enorme krijgsbuit én vierduizend gevangenen. De gewonden werd geen pardon gegeven. Voor de gevangenen werd een losprijs van 4 miljoen peseta's gevraagd en ontvangen. Voor die tijd was het een behoorlijk bedrag en daardoor onderging de schamele krijgskas van de Rifkabylen een welkome uitbreiding.

Berenguer, die door het eigenmachtige optreden van Silvestre diep was geschokt, was toch verplicht de nodige stappen te ondernemen voor het behoud van Melilla. Op 14 september bereikten eenheden van de regulares en van het vreemdelingenlegioen de stad, waardoor deze op het nippertje voor een bezetting door de Rifkabylen werd gevrijwaard.

De catastrofe van Annual zou echter funest blijven doorwerken. In Spanje werd de vernedering erg gevoeld en men overwoog zelfs door middel van een openbaar proces de oorzaken en de

Noord-Marokko inclusief het Rif-gebied

schuldigen aan de zaak te stellen. Daarvan is het echter nooit gekomen.

Grote gedeelten van de kustlijn bleven permanent in handen van de Rifkabylen. Abd-el-Krim was nu op het toppunt van zijn macht. Hij werd in 1922 tot Emir uitgeroepen, maar zijn domein werd nooit het Rif-emiraat genoemd. Men sprak over de Rif-republiek of kortweg over het Rif.

Aangezien de meeste stammen zich met geestdrift aan zijn gezag onderwierpen, is Abd-el-Krim tot veler verwondering nooit overgegaan tot afkondiging van de heilige oorlog.

Overal ter wereld was de publieke opinie op de hand van de militante bergbewoners. Dozijnen avonturiers uit Europa en zelfs uit Amerika kwamen de rangen van de Rifkabylen versterken. Van heinde en verre kwamen de verslaggevers. Terecht stond men versteld over de fantastische en moderne organisatie. Deze doelmatigheid werd stellig niet veroorzaakt door de aanwezigheid van een paar deserteurs uit het Franse vreemdelingenlegioen. Later bleek dat zich onder de adviseurs, waarover de staf van Abd-el-Krim beschikte, enkele Duitse officieren bevonden. Dezen hadden onder generaal von Lettow-Vorbeck gediend en waren na 1918 in Afrika achtergebleven. De telefoon- en telegraafdienst van de Rifkabylen werkte voortreffelijk. Voor de verplaatsing van hun veldartillerie beschikten zij over smalspoorbaantjes.

Franse druk op de zuidflank

Toch kwam er een keer ten nadele van de Rifkabylen. Ter ontlasting van de Spanjaarden oefenden de Fransen druk uit op de zuidelijke flank van het Rif. Daardoor ontstonden grote ravitaillingsmoeilijkheden voor de troepen van Abd-el-Krim en het thuisfront zag zich eveneens voor vele ernstige problemen geplaatst.

Abd-el-Krim aarzelde even, maar verblind door

Na afloop van de strijd bezocht luitenant-kolonel Franco een bergstelling; hij passeert hier een beschermd onderkomen van Abd-el-Krim (foto Interland, Aalten)

zijn successen van weleer, en gedwongen door het tekort aan levensmiddelen, sloeg hij uiteindelijk toch toe. Hij viel nu openlijk het Franse gebied binnen en wist zelfs in het begin van de zomer van 1925 de steden Fez en Taza te bedreigen!

Sindsdien gingen Fransen en Spanjaarden eendrachtig samenwerken door middel van een serieuze coördinatie van hun militaire operaties. Inmiddels was maarschalk Lyautey in ongenade gevallen. De Franse regering zond nu maarschalk Pétain, de redder van Verdun, naar Marokko. Op 28 juli 1925 had deze een langdurig onderhoud met de Spaanse dictator generaal Primo de Rivera.

Een gemeenschappelijk krijgsplan werd opgesteld. Het werd vooral het plan van Primo de Rivera

Abd-el-Krim verbleef na zijn vertrek uit Réunion korte tijd in een ziekenhuis te Alexandrië, waar hij enkele verslaggevers te woord stond

en het was uitermate vermetel. Pétain vond het riskant, maar hij liet zich toch overhalen mee te werken.

De Spaanse opperbevelhebber generaal José Sanjurjo zou een groots opgezette landing laten uitvoeren in de baai van Alhucemas. Dat was midden in het gebied van de Rifkabylen, dus inderdaad een onderneming met aanzienlijke risico's. Om precies vier uur 's ochtends op 2 september 1925 zou de landing op het strand plaatsvinden, waarna men de dichtstbijzijnde versterkingen onder de voet zou moeten lopen. Onder aanvoering van Franco zou het vreemdelingenlegioen de spits moeten afbijten. Van te voren zou er dan al een colonne onderweg zijn uit Ceuta en eveneens een uit Melilla. Tegelijkertijd zouden de Fransen uit het noordelijk gedeelte van hun gebied opnieuw de zuidflank van de Rifkabylen aantasten. Voor deze actie zetten zij meer dan 100.000 man in, gesteund door tanks en vliegtuigen.

Het geheel slaagde voortreffelijk. Abd-el-Krim en zijn dapperen werden nu langzaam teruggedrongen naar het hooggebergte, waardoor zij geheel verstoken bleven van elke aanvoer van levensmiddelen en de toevoer van aanvullend oorlogsmateriaal definitief werd afgesloten. Overduidelijk bleek dit laatste na de overgave: toen kon worden vastgesteld dat de Rifkabylen nog maar nauwelijks over een dertigtal batterijen veldgeschut beschikten en dat het totale aantal zware mitrailleurs de 200 stuks niet meer haalde.

Wanneer men bedenkt, dat de Rifkabylen geen tanks hadden en het zonder luchtverkenning

moesten stellen, beseft men pas hoe kundig en hoe fel zij hun strijd hadden gevoerd.

Verbanning

Alhoewel niet geheel verslagen, moest de dynamische leider noodgedwongen het hoofd in de schoot leggen. Daar zijn persoonlijke haat ten opzichte van de Spanjaarden niets aan verbetering had ingeboet, zou hij zich nooit aan hen overgeven. In mei 1926 begaf Abd-el-Krim zich naar Taza om dat wel te doen aan de Fransen. Zij hadden hem voorgespiegeld, dat zijn gevangenschap slechts van korte duur zou zijn.

Abd-el-Krim werd verbannen naar het eiland Réunion, waar hij tot medio 1947 — dus 21 jaar — zou moeten verblijven. De Fransen stonden wel toe, dat enkele getrouwen en naaste bloedverwanten hem naar zijn ballingsoord vergezelden. In de zomer van 1939 deed Abd-el-Krim de Franse regering een telegram toekomen, waarin hij vrijwilligers uit het Rif voor het leger aanbod. Hoewel dat aanbod werd afgeslagen, nam Frankrijk toch wel de moeite een brief met beleefde dankbetuigingen naar Réunion te zenden. Wél diende in de jaren 1939/40 de zoon van Abd-el-Krim als een loyaal officier onder de tricolore.

Literatuur

J. Semjonof — *Glorie en ramspoed van het Fransche imperium*. Ad Stok, Den Haag (1943).

S. Davids — *Clémenceau*. Kruseman, Den Haag (1964).

C. Smit — *Bernhard von Bülow*. Kruseman, Den Haag (1964).

S. O. Andersson — *Francisco Franco*. Interland, Aalten (1970).

Revue Europe-Amérique. Brussel (1947)(111).

Jubileumviering van de Onderofficiersopleiding in de Koninklijke landmacht

In 1976 bestaat de Koninklijke Militaire School te Weert 25 jaar. Aan die heuglijke gebeurtenis zal luister worden bijgezet met een feestelijke jubileumviering op vrijdag 3 september a.s., in de Van Hornekazerne te Weert. De regeling van de feestelijkheden is in handen van de *Commissie van Voorbereiding Jubileumviering KMS*, die voornemens is op de feestdag tussen 09.30 en 10.30 uur vele belangstellenden — gehoopt wordt op alle oud-leerlingen en oud-instructeurs — te ontvangen.

Het programma omvat onder meer een *ceremoniële inspectie* met een *defilé* in de stad, een *receptie* met een lopende maaltijd, verschillende *demonstraties en tentoonstellingen*, en *muziek, cabaret* en een *korte dansavond* tot besluit.

De feestgangers wordt ter kennis gebracht dat het op prijs wordt gesteld als zij uniform dragen. Bovendien wordt verzocht, de commissie van voorbereiding te laten weten dat men aan de viering wenst deel te nemen, onder opgave van naam, rang en adres, of men al dan niet van eigen of openbaar vervoer gebruik maakt, en of men al dan niet zal deelnemen aan de avondmaaltijd te 17.30 uur.

De schriftelijke opgave wordt tegemoetgezien vóór 1 augustus a.s., gericht aan de Voorbereidingscommissie, Kazernelaan 101, Weert.

Nadere inlichtingen — ook over eventuele overnachtingsmogelijkheden — kunnen desgewenst ook telefonisch worden verkregen (04950) 2 20 41, tst 131/134.

Van Heutsz' jeugdijaren

Een verkenning

H. L. Zwitzer

majoor voor speciale diensten der militaire administratie, Sectie Krijgsgeschiedenis KL

De biografie staat voor een pijnlijk beseft lacune wanneer hij van het karakter van de mensen uit de omgeving van zijn held als kind weinig of niets weet, maar hij is volstrekt hulpeloos, wanneer hij bovendien het sociale milieu niet kent, waarin het kind opgroeide.

JAN ROMEIN

De juistheid van de hierboven aangehaalde uitspraak is eigenlijk zozeer vanzelfsprekend, dat het opvallend is als een biografie zelfs geen poging doet ook maar iets weer te geven van de omstandigheden waaronder zijn held opgroeide.

Iets dergelijks is er aan de hand met de levensbeschrijvingen en levensberichten over Joannes Benedictus van Heutsz, wiens jeugdijaren in deze geschriften een verwaarloosd element vormen. Tussen het ogenblik van zijn geboorte in Coevorden in 1851 en zijn vertrek naar Nederlands-Indië, ruim twintig jaar later, ligt een tijdvak waarover bijvoorbeeld Lamster, en meer recent Witte, nauwelijks iets essentieels meedelen. Door Lamster wordt het onderwerp — met uitzondering van wat nietszeggende praat die erop neerkomt dat Van Heutsz als kind een dekselse kwajongen was — vrijwel niet aangeroerd¹, en in het onlangs verschenen boekje van Witte over Van Heutsz is weliswaar een obligate plaats ingeruimd voor een afzonderlijk hoofdstuk over zijn jeugdijaren, maar wat daarin staat berust op zulke wankele gegevens, dat Waarheit nauwelijks van Dichtung is te onderscheiden.²

De achtergronden van Van Heutsz' tot dusver duister gebleven jeugdijaren vormen het onderwerp van dit artikel waarin noodzakelijkerwijs, als gevolg van de aard van de aanwezige gegevens, zijn ouders en de entourage waarin hij opgroeide, meer dan hij zelf, het middelpunt zullen zijn.³ Wel zijn de gegevens van dien aard, dat er aanleiding bestaat bij enkele beslissende momenten uit zijn jeugd een

„waarom” te plaatsen, zoals bij zijn dienstneming in het Instructiebataljon in Kampen en zijn vertrek naar Indië. Momenten die bij zijn biografen — of wat daarvoor doorgaat — te veel als losstaande feiten worden vermeld, te veel als aanloop tot de rest van hun verhaal, en niet als gebeurtenissen die met andere feiten in verband moeten worden gebracht.

De ouders

Voor de stad Coevorden is het niet meer dan een toevallige bate geweest dat de latere generaal Joannes Benedictus van Heutsz, die ook nog landvoogd van Nederlands-Indië zou worden, juist daar werd geboren.

Vijf maanden voor die geboorte was zijn vader, Joannes Franciscus van Heutsz, van Wierickerschans bij Bodegraven, waar hij eerste luitenant magazijnmeester der artillerie was, overgeplaatst naar het vestingstadje in het oosten van het land.⁴ Op zich zelf is het feit van die overplaatsing niet zo opzienbarend, maar in dit geval had het veel weg van een dieptepunt in de overigens zonder veel schokken verlopen carrière van deze, zoals toen zovele anderen, tijdens de Belgische opstand uit de gelederen voortgekomen officier.

In het voorstel van de minister van oorlog aan de Koning, de luitenant Van Heutsz naar Coevorden over te plaatsen — al dit soort mutaties werd toen nog bij Koninklijk Besluit geregeld — wordt hij op grond van zijn „eenigzins ruw karakter” en, wat ongetwijfeld een doorslaggevend argument is

¹ J. C. Lamster — *J. B. van Heutsz*. Amsterdam (1945).

² J. C. Witte — *J. B. van Heutsz, leven en legende*. Bussum (1976).

³ Bronnen, zoals brieven en dagboeken over de desbetreffende periode zijn, voor zover bekend, niet aanwezig; het onderzoek naar Van Heutsz' jeugdijaren moest zich

derhalve beperken tot bronnen die minder geschikt zijn om daarop karakterbeschrijvingen te baseren, wat uiteraard zijn beperkingen oplegde aan de behandeling van de stof.

⁴ Algemeen Rijksarchief (ARA), 's-Gravenhage, Archief Kabinet des Konings, KB nr 79, 10 sept. 1850.

geweest, wegens „het niet altijd streng in acht nemen der matigheid bij het gebruik van geestrijke dranken”, niet langer geschikt geacht „voor het beheer van een zoo aanzienlijk buskruit depot als zich te Wierickerschans bevindt”.⁵ Daden en eigenschappen die blijkbaar voor de werkzaamheden in Coevorden niet zo bezwaarlijk waren want, zo schreef de minister in zijn voorstel, daar was „meer uitsluitend Artillerie materieel (...) opgelegd, waarvan het beheer hem nog zeer wel kan worden toevertrouwd”.⁶

De hoogste militaire chef van Joannes Franciscus, de directeur van de Eerste Artilleriedirectie, generaal-majoor Steenberghe, tekende in 1851 op zijn conduitelijst aan dat hij naar Coevorden was overgeplaatst „ten gevolge (van) overdrevene beschuldigingen tegen hem geuit door het gemeentebestuur van Bodegraven”.⁷ Wat die beschuldigingen inhielden wordt in het midden gelaten en is helaas ook anderszins niet meer te achterhalen.⁸ Op welke kwestie dus ook moge zijn bedoeld, het feit blijft dat deze aantekening van de generaal wat wonderlijk aandoet als men weet dat deze zelfde autoriteit de minister de eerder vermelde argumenten aan de hand had gedaan voor het overplaatsingsvoorstel aan de Koning.⁹ Een van de redenen dat hij

Het fort Wierickerschans, gesticht in 1673, waar J. F. van Heutsz magazijnmeester was; in de vier buskruitmagazijnen van het fort kon totaal 830.000 kg worden opgeslagen (fotocollectie Sectie Krijgsgeschiedenis KL)

op de conduitelijst voor een afwijkende argumentatie koos, kan zijn dat vermelding van de werkelijke oorzaken van de overplaatsing te veel in strijd zou komen met het elders in de conduitelijst gegeven oordeel over de luitenant Van Heutsz, dat sinds jaren onveranderd gunstig luidde, mogelijk als gevolg van het als routinehandeling bijhouden van die lijsten.

Uit zijn beoordelingen, die lopen over de periode 1841 tot en met 1849, en over 1851, rijst een beeld op van een braaf oppassend militair, wiens „burgerlijke en stille levenswijze” passen bij het aan hem toegeschreven „stil en bedaard karakter”, waarin men niet dadelijk de ruwe klant en de drinkende magazijnmeester zal herkennen aan wie het beheer over een groot buskruitmagazijn niet meer kon worden toevertrouwd.¹⁰ Dat de overplaatsing geen hoogtepunt is geweest in zijn militaire loopbaan wordt nog eens extra onderstreept door het rangverschil tussen Joannes Franciscus van Heutsz en zijn opvolger in Wierickerschans, een tweede

⁵ ARA, Archief Kabinet des Konings, *Voorstel tot het verplaatsen van magazijnmeesters der Artillerie* nr La L.14, 9 sept. 1850 (bijlage bij KB nr 79, 10 sept. 1850).

⁶ Zie 5.

⁷ Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht (SK), 's-Gravenhage. *Conduitestaten officieren* 352.

⁸ Het archief van de gemeente Bodegraven over bedoeld

tijdvak is door brand verlorengegaan. Een door de auteur ingesteld onderzoek in de Verbalen van het Departement van Oorlog over de van belang zijnde jaren, leidde tot de conclusie dat door uitdunning van de Verbalen geen personeelsgegevens meer aanwezig zijn.

⁹ Zie 5.

¹⁰ Zie 7.

luitenant die, ook in de rangorde der magazijnmeesters voor wie behalve de militaire rang een afzonderlijke klasse-indeling bestond, zijn mindere was. En, om de zaak nog pijnlijker te maken, deze luitenant Kraak werd niet alleen zijn opvolger in Wierickerschans, hij was ook zijn voorganger in Coevorden.¹¹

Joannes Franciscus van Heutz was op 16 december 1847 in Breda getrouwd met Marie Lucille Kocken. Twee jaar tevoren was zijn eerste vrouw, Cornelia Olifiers, overleden met wie hij in 1843 te Gorkum was gehuwd en welk huwelijk kinderloos was gebleven. Toen Van Heutz sr. voor de tweede keer trouwde, was hij 41 en zijn echtgenote vijf jaar jonger; een niet erg jeugdig bruidspaar dus, dat in de loop der jaren vier kinderen kreeg, van wie de oudste, Henricus Joannes, op 19 juli 1849 te Bodegraven werd geboren. In Coevorden zag op 3 februari 1851 Joannes Benedictus het levenslicht. Van zijn geboorteplaats zal deze beroemd geworden zoon zich later niet veel meer hebben herinnerd, want opheffing van het stadje als vesting had tot gevolg dat zijn vader in september 1852, toen de jongste zoon dus net anderhalf jaar oud was, opnieuw werd overgeplaatst en nu Terneuzen als standplaats kreeg aangewezen.¹² Daar kwam op 14 juni 1853 het derde kind, Mathilde Benjamin Eugenia, ter wereld.

Van Heutz sr., op 1 mei 1855 nog tot kapitein bevorderd na 23 jaar in de luitenantstrangen te hebben gediend, bleek twee jaar later volledig ongeschikt voor de dienst. Hij verwaarloosde zijn werk, leed aan wisselende stemmingen waardoor hij het ene ogenblik terneergeslagen en het andere moment zeer opgewonden kon zijn, en zijn gedragingen en handelingen waren in het algemeen van dien aard, dat hij niet langer in zijn betrekking kon worden gehandhaafd.¹³ Op grond van al deze verschijnselen werd hij ongeschikt verklaard en met ingang van 9 mei 1857 uit de dienst ontslagen op een pensioen van f 803,— per jaar.¹⁴ De achtergronden van de overplaatsing naar Coevorden wezen al in de richting van een overmatig drankgebruik en het is meer dan waarschijnlijk dat zijn ontslag in wezen ook daarvan het gevolg is geweest. De verschijnselen die zich bij hem openbaarden duiden er niet op dat hij zijn drinkgewoonten is gaan matigen na zijn overplaatsing naar Coevorden en gedurende de jaren die daarop volgden in Ter-

neuzen. Enigszins onverklaarbaar loopt daar weliswaar als een bewijs van goed gedrag zijn bevordering tot kapitein doorheen, maar een zekere mate van automatisme in het bevorderingsbeleid kan daarvan ook de oorzaak zijn geweest.

Ook na zijn pensionering, toen het gezin zich in Breda had gevestigd, waar op 17 oktober 1857 het vierde kind, Petrus Josephus Franciscus, werd geboren, bleef de drank in zijn leven rijkelijk vloeien. In 1862 was de toestand zo onhoudbaar geworden dat zijn vrouw zich genoodzaakt zag een gerechtelijke actie tegen haar echtgenoot aan te spannen om hem wegens verkwisting onder curatele te laten stellen. In een vonnis van de Bredase Arrondissementsrechtbank van 6 oktober 1863 heet het dat de gedaagde Van Heutz volgens eiseresse:

... zich aan liederlijkheid en misbruik van sterken drank overgeeft, en geheele dagen en nachten in kof-fijhuizen doorbrengt; dat zulks reeds lang heeft geduurd, doch in den laatsten tijd, immers tot het laatst van Januarij 1863, erger is geworden, zoodat hij meestal beschonken was en meermalen in dien toestand door nachtwachts werd t'huis gebragt, of in het kleppemanshuisje werd gesloten;

dat hij alles verteert en verpandt, zijn pensioen bijna geheel zoekmaakt, en slechts een gering gedeelte daarvan tot onderhoud van zijn huisgezin afzonderd, en zich zelfs niet heeft ontzien zijn horlogie en zijnen trouwring op plaatsen, daar hij niet behoorde te komen, te verpanden;

dat hij boven dit alles nog overal, en speciaal in kof-fijhuizen, schulden maakt, of onder verschillende voorgevens geld tracht op te nemen;

dat hij in de maanden November en December 1862 de som van f. 193,72 op zijn pensioen in voorschot heeft genomen, op het laatst van December of in het begin van Januarij per post f. 50,— aan de eischeresse heeft gezonden tot onderhoud van het huisgezin, na bevorens in November, zonder eenige reden, het huis te hebben verlaten, eenigen tijd op reis te zijn geweest, daarna eene kamer bij zekeren Heilbron te hebben gehuurd tot Mei, waarna hij wederom bij de eischeresse is teruggekomen, toen al het opgenomen geld verteerd was;

dat hij eens al het meubilair heeft verkocht, en de eischeresse in ruim een jaar circa f. 1.000,— schulden voor hem heeft betaald, of door hare familie heeft doen betalen, en nog dagelijks door schuldeischers wordt lastig gevallen.¹⁵

Dit beeldende rechtbankproza behoeft weinig toelichting om zich een voorstelling te kunnen maken

¹¹ Zie 4.

¹² ARA, Archief Kabinet des Konings, KB nr 2, 10 sept. 1852.

¹³ ARA, Archief Kabinet des Konings, Voorstel tot het toestaan van pensioen aan den kapitein J. F. van Heutz

nr La VII, 7 mei 1857 (bijlage bij KB nr 91, 9 mei 1857).

¹⁴ ARA, Archief Kabinet des Konings, KB nr 91, 9 mei 1857.

¹⁵ Arrondissementsrechtbank (RB) Breda, M. L. Kocken contra J. F. van Heutz, vonnis 6 okt. 1863.

van de omstandigheden waarin het gezin verkeerde en wat zich in al die jaren tussen man en vrouw moet hebben afgespeeld aan twisten en echtelijke ruzies. Gezien de aangevoerde argumenten kan men wel als vaststaand aannemen dat Marie Lucille het proces is begonnen om verzekerd te zijn van een regelmatig inkomen, waarvan onder de heersende omstandigheden natuurlijk geen sprake was. Het aangehaalde vonnis stelde eiseresse in de gelegenheid, „speciaal door getuigen”, het bewijs te leveren van de door haar opgesomde feiten in een rechtszitting die een maand later, op 3 november, zou plaatsvinden.¹⁶ Zover is het echter niet gekomen, vermoedelijk omdat moeilijkheden werden ondervonden bij het dagvaarden der getuigen, en hoewel de rechtbank de zitting enkele malen uitstelde, werd de zaak ten slotte van de rol afgevoerd.¹⁷

De gebeurtenissen hadden trouwens een wending genomen, waardoor Marie Lucille langs een andere weg het gewenste doel zou bereiken. Zij en haar man waren namelijk overeengekomen van tafel en bed te scheiden; echtscheiding lag buiten hun bereik omdat beiden katholiek waren. De voorwaarden, waarop de scheiding van tafel en bed zou plaatsvinden, werden op 15 november 1863 vastgelegd bij notariële akte, een procedure die in dergelijke gevallen wettelijk was voorgeschreven.¹⁸ De scheiding werd, nadat de gebruikelijke wachtermijnen in acht waren genomen, op 28 februari 1865 uitgesproken.¹⁹ De bedoelde akte regelt de verdeling van de huwelijksgemeenschap — er waren geen huwelijksvoorwaarden — de verdere financiële aspecten aan de scheiding verbonden en de opvoeding van de vier kinderen. De regeling kwam hierop neer dat, met uitzondering van het pensioen, alle baten uit de gemeenschap aan de echtgenote zouden toevallen, waaruit zij haar onderhoud en dat van de kinderen, die alle vier aan haar werden toegewezen, zou moeten bekostigen. Het belangrijkste deel van de baten — de rest van de activa bestond uit niet meer dan enig meubilair — werd gevormd door een legaat van bijna twintigduizend gulden, afkomstig uit de erfenis van de

in 1856 in Indië overleden Josephus Petrus Kocken, een in de Vorstenlanden op Java als landhuurder rijk geworden broer van Marie Lucille.²⁰ Volgens de wens van de erflater moest dit bedrag worden verdeeld onder de kinderen van zijn zuster die er nu, bij de verdeling van de boedel, met uitsluiting van haar man het vruchtgebruik van kreeg. Hoeveel rente zij van die twintigduizend gulden trok is bij gebrek aan gegevens moeilijk tot op de gulden precies vast te stellen, maar indien de toen geldende interest op de staatsobligaties van 3,5 tot 5 procent als richtsnoer wordt gekozen, lijkt een jaarinkomen van zevenhonderd à duizend gulden een weliswaar ruwe, maar aanvaardbare schatting. Veel meer of minder kan het op basis van een dergelijk kapitaal niet zijn geweest; plaatst men daar tegenover het pensioen van achthonderd gulden dat Van Heutz sr. in zijn eentje had te verteren, dan is de conclusie niet overdreven dat zijn vrouw de betrekkelijke vrijheid die de scheiding van tafel en bed haar schonk, duur heeft moeten kopen.

Voor een gezin van vijf personen, moeder en vier kinderen, kon een inkomen van gemiddeld achthonderdvijftig gulden geen vetpot zijn. Een Tweede-Kamerlid uit die dagen betoogde dat in zulke gezinnen hoogst zelden een stuk vlees op tafel kwam.²¹

Toch lijkt het erop dat Marie Lucille weloverwogen voor een bekrompen financieel bestaan heeft gekozen, liever dan geldelijk deels afhankelijk te blijven van het pensioen van haar, meestentijds beschonken door Breda zwalkende, echtgenoot.

Wat zij met haar vrijheid heeft gedaan wordt het beste gedemonstreerd aan de opvoeding die zij haar kinderen zou geven. Want al is er geen brief of dagboek, geen getuigenis over Marie Lucille bewaard gebleven, uit wat zij met haar kinderen bereikte spreekt een beslistheid van optreden, een doelbewust handelen, alsof een van te voren uitgestippeld plan werd volvoerd. Die indruk versterkt het vermoeden dat zij een bewonderenswaardige vrouw moet zijn geweest, die met vaste hand haar kinderen naar hun maatschappelijke bestemming leidde.

In de jaren 1846/47 maakte hij zich zeer verdienstelijk bij de bestrijding van een pestepidemie in de residentie Kedoe in Midden-Java, waarvoor hij bij KB nr 47 van 11 dec. 1849 werd benoemd tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. Kort daarop moest hij echter wegens zijn verminderd gezichtsvermogen de militaire dienst verlaten.

²¹ J. A. de Bruyne en N. Japikse — *Staatkundige geschiedenis van Nederland in onzen tijd* (6 dln), Leiden (1917-1919) (III)461.

¹⁶ Zie 15.

¹⁷ *Mededeling* van de griffie van de Arrondissementsrechtbank in Breda, aan de schrijver.

¹⁸ Gemeentearchief Breda (GAB), Notaris Ph. H. J. G. Jonckheer, *akte nr 4068*, 15 nov. 1863. Het opmaken van de akte was voorgeschreven bij art. 292 van het Burgerlijk Wetboek (oud).

¹⁹ RB, *vonnis* 28 februari 1865.

²⁰ Josephus Petrus Kocken had in 1838 als officier van gezondheid dienst genomen bij het Oostindische leger.

De opvoeding der kinderen

De oudste zoon, Henricus Joannes, deed in de zomer van 1866 toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie, waar hij in september van dat jaar werd geplaatst als cadet voor de artillerie van het Oostindische leger.²² Zijn opleiding werd bekostigd door het departement van koloniën, evenals die van de andere cadetten voor Oost- en West-Indië, onder de beperkende voorwaarde echter dat de ouders of voogden alsnog de kosten aan hen besteed zouden betalen, als zij hun bestemming niet zouden volgen; overlijden en gebleken ongeschiktheid voor de dienst in de tropen en hier te lande uitgezonderd.²³

De voltooiing van de opleiding aan de KMA heeft voor Henricus Joannes menigmaal aan een zijden draad gehangen. Niet minder dan drie keer moest hij het eerste, en tweemaal het tweede studiejaar herhalen, zodat hij, het derde jaar meegerekend, in totaal zes jaar op de KMA verbleef en het instituut pas in december 1872 in plaats van in 1869 als tweede luitenant verliet.²⁴ Gebruikelijk was (en is) zo'n lange studie allerm minst en mogelijk heeft langdurige ziekte een rol gespeeld, hoewel intelligentie, of liever gebrek daaraan, misschien ook van invloed is geweest.²⁵

Een klein jaar nadat de oudste zoon cadet was geworden, verliet ook Joannes Benedictus het ouderlijk huis. Op 10 april 1867 werd hij bij het Instructiebataljon in Kampen vrijwillig geëngageerd als soldaat voor de tijd van tien jaar.²⁶ Waarom ging hij naar dit opleidingsinstituut voor onderofficier en niet naar de KMA zoals zijn oudere broer? Een vraag die zich opdringt in verband met Lamsters mededeling dat Van Heutz in Breda wat hij noemt de bekende school van Vethake had bezocht.²⁷ Dit was in feite de school die in 1845 was opgericht door het departement Breda van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, die lager en voortgezet onderwijs gaf, en onder meer opleidde voor het toelatingsexamen tot de KMA.²⁸ Brok noemt het in zijn dissertatie „de beste school van de gehele stad, waarop met vier hulponderwijzers een gron-

dig onderricht gegeven werd in de lagere-schoolvakken, de drie moderne talen, aardrijkskunde, geschiedenis en wiskunde. Gemiddeld telde de school 150 leerlingen, waarvan de jongens voor een groot deel naar Delft of de KMA gingen”.²⁹ In de jaren dat Van Heutz er leerling was berustte de leiding bij D. L. van der Heide, die eerst in 1869 werd opgevolgd door de dag- en kostschoolhouder uit Weesp, H. A. Vethake, wiens naam later met die van de school zou worden vereenzelvigd.³⁰ Vandaar dat Lamster kon spreken van de school van Vethake, hoewel Van Heutz nooit tot zijn leerlingen kan hebben behoord.

De school leidde dus op voor de KMA; Van Heutz bezocht die school en dan lijkt het een vreemde beslissing een kind dat vier jaar voortgezet onderwijs heeft genoten naar Kampen te laten gaan, en niet eerst een poging te doen hem geplaatst te krijgen op de KMA, een instelling die bij wijze van spreken om de hoek lag. Wat een rol kan hebben gespeeld is dat in 1867 voor toelating tot de KMA geen vergelijkende examens werden afgenomen.³¹ Volgens een bekendmaking in mei 1867 zouden pas in 1868 weer eerstejaarscadetten worden aangenomen, maar toen was de keus voor Kampen al gemaakt.³² Wilde Van Heutz toch officier worden, dan was de omweg via het Instructiebataljon de enige mogelijkheid om dat buiten de KMA om te doen. De snelheid waarmee hij zijn doel bereikte, bewijst in ieder geval zijn ambitie in die richting. Binnen een jaar na zijn vertrek naar Kampen was hij in Breda terug als korporaal bij het 6e regiment infanterie. In juni 1869 werd hij fourier en in oktober 1870 ging hij naar Maastricht om daar, op de een jaar tevoren opgerichte zogeheten Hoofdcursus, te worden opgeleid tot officier. Bij Koninklijk Besluit van 13 augustus 1872 werd hij benoemd tot tweede luitenant der infanterie, nota bene vier maanden eerder dan zijn op de KMA voortploeterende broer.³³

De derde zoon voor wie Marie Lucille had te zorgen, Petrus Josephus Franciscus, deed in 1875 eindexamen aan de in de jaren '60 in Breda opgerichte hbs. Met zijn moeder en zijn inmiddels 22-

²² *Nederlandsche Staats-Courant*, nr 159, zondag en 8 maandag 9 juli 1866.

²³ *Nederlandsche Staats-Courant*, nr 91, woensdag 18 april 1866.

²⁴ ARA, *Stamboeken onderofficieren en minderen*, KMA 1430/2030.

²⁵ Het archief van de KMA, aanwezig op het ARA (hulpdepot Schaarsbergen), bevat geen gegevens die opheldering kunnen verschaffen over de oorzaken van de doublures.

²⁶ ARA, *Stamboeken onderofficieren en minderen*, Instructiebataljon 1174/6361.

²⁷ Zie ¹, blz. 7.

²⁸ W. P. Nagel — *Geschiedkundig overzicht betreffende het Departement Breda der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*. Breda (z.j.)100.

²⁹ C. J. M. Brok — *De verhouding openbaar - bijzonder onderwijs in Breda gedurende de negentiende eeuw*. Tilburg (1964)97.

³⁰ Zie ²⁸, blz. 109 en 113.

³¹ *Nederlandsche Staats-Courant*, nr 111, 10 mei 1867.

³² Zie ³¹.

³³ ARA, *Stamboeken officieren*, 406/133.

◁ J. B. van Heutsz als eerste luitenant van het Oostindische leger, omstreeks 1877 (foto Iconografisch bureau, Den Haag)

▽ P. J. F. van Heutsz als leerling van het opleidingsinstituut voor Indische bestuursambtenaren te Delft, omstreeks 1876 (foto Gemeentearchief Delft)

jarige zuster Mathilde verhuisde hij in de zomer van 1875 naar Delft, waar hij aan de daar bestaande gemeentelijke instelling de opleiding ging volgen tot Indisch bestuursambtenaar.³⁴ Deze hele opbrekerij om de jongste zoon in staat te stellen de lessen in Delft te volgen, verraadt weer iets van het ondernemende en besliste dat Marie Lucille moet hebben gehad, waardoor zij blijkbaar over de bezwaren kon heenstappen die zo'n verhuizing, zeker voor een vrouw van bijna 65, moest opleveren.

Petrus J. F. deed in juli 1877 examen³⁵ en vertrok op 5 september van dat jaar naar Nederlands-Indië, waar hij na aankomst werd geplaatst als aspirant-controleur bij het Binnenlands Bestuur in de residentie Batavia.³⁶

Nogmaals de ouders

In 1872, bijna tien jaar na het eerste curatele-proces, maakte Marie Lucille opnieuw een zelfde soort geding aanhangig tegen haar van tafel en bed gescheiden echtgenoot. De eerste maal was het duidelijk dat zij uit financiële motieven handelde, terwijl het de tweede keer lijkt alsof zij het proces is begonnen om haar man tegen zich zelf in bescherming te nemen, misschien ook omdat zijn familie te veel last begon te krijgen van zijn gedragingen. De feiten die zijn vrouw als eiseresse opsomde, tonen hem als een volledig aan lager wal geraakt individu, iemand die door zijn kostbazen herhaaldelijk op straat werd gezet omdat hij de huur niet kon betalen, en nu en dan zelfs geheel dakloos was, nauwelijks de beschikking had over voldoende kleding en soms barveoets of op oude pantoffels rondzwierf. Voortdurend op zoek naar sterke drank gebruikte hij allerlei middelen om aan geld te komen, kocht kleren zonder ze te betalen en verpandde ze onmiddellijk in de lommerd en liep soms de huizen langs, bedelend om een stuk brood.³⁷ Een stoet van herbergiers, enkele ambachtslieden en een nachtwaker, totaal niet minder dan 24 personen, verscheen voor de rechtbank om

³⁴ Gemeentearchief Delft (GAD), *Archief Indische Instelling* 25.

³⁵ Zie ³⁴.

³⁶ Zie ³⁴.

³⁷ RB, *M. L. Kocken contra J. F. van Heutsz*. Vonnis 17 sept. 1872.

de verklaringen van Marie Lucille met hun getuigenis te ondersteunen.³⁸

In het vonnis dat Joannes Franciscus ten slotte terzake van verkwisting onder curatele stelde, overwoog de rechtbank dat de aangevoerde feiten

*... vooral wanneer men in aanmerking neemt, wat mede door (...) getuigen is bevestigd, dat de gedaagde, in het genot van een pensioen van ongeveer f. 800,— alleen voor zich zelve heeft te zorgen, boven twijfel stellen dat hij zich met het oog op dat inkomen werkelijk aan verkwisting schuldig maakt, en niet in staat moet worden geacht zijn persoon en zijne goederen te beheersen.*³⁹

Joannes Benedictus heeft zijn vader nogal eufemistisch een pierewaaier genoemd.⁴⁰ Eufemistisch, want de stukken uit het tweede proces behoeven geen nadere toelichting om zelfs de ergste leek te overtuigen dat Van Heutz sr. het laatste stadium van de alcoholverslaving had bereikt en in een toestand van chronische dronkenschap verkeerde. De kwaal vaststellen betekent nog niet dat de oorzaak is gevonden en de vraag die dus levensgroot opdoemt is: waarom werd hij drankzuchtig?

Zonder ook maar op enigerlei wijze daarop een definitief antwoord te weten, dient één gegeven toch te worden genoemd, omdat voor een verklaring wellicht in die richting zal moeten worden gezocht. Bedoeld wordt zijn eerste huwelijk met Cornelia Olifiers, met wie hij op 20 juli 1843 te Gorkum trouwde. Ruim twee jaar later deed hij in een advertentie mededeling dat zijn „dierbare Echtgenoot” op 8 november 1845, „in den ouderdom van 34 jaren, aan de gevolgen van een smartelijk lijden in het kraambed” was overleden.⁴¹ Misschien ligt hier de sleutel van zijn latere gedrag en heeft het verdriet om de dood van zijn eerste vrouw hem naar de drank gevoerd, waarvan een tweede huwelijk hem niet meer heeft kunnen afhouden. Want het overmatige drankgebruik openbaarde zich al in 1850 tijdens de overplaatsingskwestie naar Coevorden, toen hij nog geen drie jaar met Marie Lucille was getrouwd. Deze verklaring heeft het voordeel dat ze ook de vraag naar het moment waarop de vlucht in de alcohol begon, beantwoordt. Zijn conductelijst zou dan voor de jaren 1841 tot 1845 een redelijk juist beeld van hem hebben gegeven. Het beeld namelijk van de brave oppassende militair die goed zijn best doet, maar waarin na 1845 door het toenemende

drankgebruik langzamerhand verandering kwam, zonder dat dit dadelijk — om welke reden dan ook — in de conductelijst tot uitdrukking werd gebracht.

Van Heutz en zijn vader

Hoewel Joannes Franciscus van Heutz onmiskenbaar een beklagenswaardige figuur is geweest, dient men natuurlijk wel oog te hebben voor het feit dat er pijnlijke situaties konden ontstaan zolang zijn vrouw en kinderen nog in Breda woonden, toen een klein stadje van nog geen 20.000 inwoners. Een confrontatie buitenshuis was beslist niet denkbeeldig en het kan niet anders of zijn voormalige maatschappelijke positie gaf aanleiding tot de nodige roddel en praatjes. Het is niet te verwachten dat de kinderen daarbij altijd buiten schot bleven, zomin als het waarschijnlijk is dat zij níet zullen hebben beseft de zoon of dochter te zijn van een door Breda en omgeving zwervend straattypet. Over de reacties op de situatie van drie van de vier kinderen valt bij gebrek aan gegevens weinig te zeggen, alleen met betrekking tot Joannes Benedictus, over wie uiteraard meer bekend is, kunnen in verband met de omstandigheden waaronder hij opgroeide, enkele voorzichtige conclusies worden getrokken.

Na zijn benoeming tot tweede luitenant in augustus 1872, werd Van Heutz uitgerekend in Breda geplaatst, opnieuw bij het 6e regiment infanterie waar hij ook als korporaal had gediend. Als men nu de familieomstandigheden kent, lijkt het nauwelijks meer toevallig dat hij het jaar daarna de gelegenheid aangreep Breda te verlaten, toen, na het uitbreken van de oorlog tegen Atjeh in april 1873, de mogelijkheid zich voordeed naar het Indische leger te worden overgeplaatst, dat als gevolg van het conflict een grote behoefte had aan officieren en ander militair personeel.

Lamster beweert dat Van Heutz al jong was vervuld van de drang om grote daden te verrichten.⁴² Daaraan zou men kunnen toevoegen dat die drang iets te maken had met de behoefte om revanche te nemen op het beeld dat hij van zijn vader had gekregen. Indië bood hem daartoe meer de gelegenheid dan Nederland. In de eerste plaats kon hij er zijn vader niet tegenkomen zoals in Breda, en ten tweede lagen daar meer kansen om op te

³⁸ RB, *Getuigenverhoor in de zaak M. L. Kocken contra J. F. van Heutz*, 22 oktober 1872.

³⁹ RB, *M. L. Kocken contra J. F. van Heutz*. Vonnis 12 nov. 1872.

⁴⁰ H. T. Damsté — *Drie Atjeh-Mannen*, Snouck Hur-

gronje - Van Heutz - Van Daalen, in: *Koloniaal Tijdschrift* (1936)570.

⁴¹ Centraal Bureau voor Genealogie (CBG), 's-Gravenhage. *Collectie advertenties*.

⁴² Zie 1, blz. 9.

vallen en de doelen te bereiken die hij zich in zijn dagdromen over grote daden had gesteld. Hij heeft daarbij het geluk gehad dat een scherpzinnige geest als de Islamkenner Snouck Hurgronje, die met zijn jongste broer op de hbs in Breda had gezeten, in Indië op een beslissend moment zijn weg kruiste; zonder diens steun en voorspraak bij het gouvernement zou hij de top moeizamer en misschien wel helemaal niet hebben kunnen bereiken.

Wat betreft de relatie met zijn vader dient van nog één voorval melding te worden gemaakt. In zijn huwelijksakte — Van Heutsz trouwde op 20 maart 1877 te Soerabaja met de achttienjarige Maria Henriette van der Zwaan — wordt Delft als woonplaats van zijn ouders genoemd.⁴³ Ogen-schijnlijk een onbetekenende vergissing — zijn vader woonde nog steeds in Breda en was uiteraard niet mee verhuisd naar Delft — maar voor wie de juiste achtergronden weet, een toch wel opvallende verschrijving, want wie anders dan Van Heutsz zelf kon aan de ambtenaar van de burgerlijke stand dit gegeven hebben verstrekt dat volgens wettelijk voorschrift in de huwelijksakte moest worden vermeld?⁴⁴ Het ligt daarom voor de hand er een poging van de kant van Van Heutsz in te zien zo weinig mogelijk ruchtbaarheid te geven aan

⁴³ Een facsimile van de huwelijksakte is afgedrukt in: G. H. von Faber — *Oud Soerabaia*. Soerabaja (1931)347.

⁴⁴ *BW* (oud), art. 45.

de toestand waarin zijn vader verkeerde. Dáárvoor was hij immers niet naar Indië gegaan.

Besluit

In de geschiedenis van Van Heutsz' ouders zijn alle elementen aanwezig van een 19-eeuws propagandistisch melodrama tegen het drankmisbruik. Alleen de moeder verstoort het beeld, want zij vervult allesbehalve de rol van het zielige slachtoffer dat in het verhaal de sentimenten moet bespelen. Integendeel, zij maakt de indruk een vrouw te zijn geweest die het leven aankon, die zich door tegenslagen niet van de wijs liet brengen, die bij de opvoeding van haar kinderen methodisch en met overleg te werk ging, zich vastklampte aan haar milieu en daardoor bereikte dat de omstandigheden haar dochter en drie zoons niet deklasseerden.

Toen haar jongste zoon zijn studie in Delft had beëindigd, vestigde Marie Lucille zich in augustus 1877 met haar dochter in Amsterdam, waar zij na verloop van tijd introk bij een broer die op de Keizersgracht woonde. In 1884 verhuisde zij naar Teteringen. Twee jaar later trouwde haar dochter met de kapitein der infanterie Pieter Adriaan van Buuren. Op 6 mei 1888 overleed Marie Lucille in Breda, bijna 77 jaar oud. Haar man was zeven jaar eerder, op 8 oktober 1881, in zijn geboorteplaats Gorkum, waarheen hij ten slotte was verhuisd, gestorven.

MEDEDELING

Maandelijks wordt de *Militaire Spectator* toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de secretaris-penningmeester van de Koninklijke Vereniging (Nassaulaan 6, Zoetermeer) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

MENINGEN

VAN ANDEREN

De mogelijkheid van meer vrijwilligers in de Koninklijke landmacht

Naar aanleiding van bovengenoemd artikel (*Mil. Spect.* 145(1976)(3)106) moeten mij enkele opmerkingen van het hart.

Hoewel het artikel bij lezing een lans lijkt te breken voor een nieuw legerstelsel, namelijk dat van de kadervrijwilligers, vertolkt de titel van het artikel meer de *conclusie* van dat onderzoek naar het verkrijgbaar zijn van een dergelijk legerstelsel. Een dergelijk stelsel is onmogelijk, zo concluderen de beide schrijvers, en daarom dient men genoegen te nemen met de „next best“-oplossing, namelijk dienstplichtigen met enkele — liefst vele — parate korpsen vrijwilligers.

Nu zou de samenstelling van de landmacht uit enkele divisies, bestaande uit vrijwilligers, naast een aantal divisies en andere troepenformaties, bestaande uit dienstplichtigen, al een aanzienlijke verbetering betekenen voor ons leger. Maar toch meen ik enkele bezwaren te moeten inbrengen tegen de strekking van het artikel, omdat de gedachte aan het vormen van een eerste-lijnsvrijwilligersleger, c.q. beroeps- of carrièreleger tot een onhaalbare zaak wordt verklaard. Dat wordt mathematisch aangetoond: 18.000 man zijn er nodig voor de „zeer eenvoudige functies, ieder jaar opnieuw datzelfde aantal“. Een totaal leger van zo'n kleine 300.000 man, allen volledig geoefend en mobilisabel, met de volledige uitrusting die daarbij behoort. Maar waarmee de schrijvers dan bezig zijn, is niets anders dan het *oude* leger waarin nu, in plaats van dienstplichtigen, louter vrijwilligers dienen.

Een situatie als zij tot uitgangspunt voor hun beschouwingen hebben genomen, bestaat slechts in tijd van

oorlog of dreigend gevaar. Zij hebben dan ook *slechts bewezen dat de huidige sterkte aan dienstplichtigen niet met vrijwilligers kan worden verkregen*. Dat is een conclusie die voor insiders niet nieuw was.

Nog enkele verdere opmerkingen. De Grondwet spreekt over „vrijwilligers en dienstplichtigen“; dus niet alleen door de dienstplichtigen wordt het onafhankelijke voortbestaan van Nederland gewaarborgd. Ook de stelling dat de dienstplicht in het verleden „redelijk“ heeft voldaan is zéér betrekkelijk. Tot 1914 misschien wel, maar daarna toch zeker niet. Indië zou ik weer wél redelijk willen noemen, maar in de laatste tien jaren zijn de excessen sterker dan ooit naar voren gekomen, zeker door onvoldoende tegenspel van de militaire leiding.

Bij de legervorming is alleen sprake van het kadervrijwilligers- c.q. -militieleger en het militieleger. Het beroeps- of carrièreleger is van belang, vooral in combinatie met het kadervrijwilligersleger. Als kenmerk zou ik willen noemen dat men voor dat laatste combinatietype in het geheel niet het grote aantal van 300.000 man nodig heeft. De gevechtskracht schuilt daar, anders dan bij de andere legerstelsels, meer in *militaire eigenschappen* dan in aantallen.

Bij de motivatie van de dienstplichtigen (blz. 113) ware zeker een van de ergste onbillijkheden op te voeren, namelijk dat de één wel moet dienen en de ander niet. Natuurlijk zou een dergelijke ongelijkheid zijn te herstellen door de dienstplichtige na volbrachte dienstdienst een voorkeursbehandeling te geven, iets waarvan tegenwoordig niet veel terecht komt.

Een zeer ernstig bezwaar tegen de gehele *basis* van het artikel — althans naar het zich laat aanzien — acht ik de uitlating „de momenteel reeds gevorderde democratisering (...) kunnen bezwaarlijk worden teruggedraaid“ (blz. 114). Naar mijn mening is juist dáárom de zaak begonnen.

Het gaat erom, ons land voor zijn x miljard gulden per jaar een *werkelijk goed en betrouwbaar leger* te geven. Over dat probleem schreef ik in *Ons Leger* naar aanleiding van het creëren van een vrijwilligersleger. Datzelfde orgaan zal binnenkort ook een ander artikel, handelend juist over die zg. democratisering, overnemen uit het orgaan van de Vereniging van Officieren der Cavalerie. Wij moeten weer naar normale militaire maatstaven toe. Bij een nieuw vrijwilligersleger kunnen wij met een schone lei beginnen. Later, als wij dan dienstplichtigen nodig zouden hebben, moeten die de maatstaven slechts accepteren. En dus: om van een leger af te komen dat geen waarborgen kan bieden voor een juist plichtsvervulling — natuurlijk in het bijzonder als daarop onder moeilijke en gevaarlijke omstandigheden een wissel moet worden getrokken — moet het dienstplichtstelsel in de ijskast, en moet er een nieuw vrijwilligersleger worden opgericht!

Nu dan de *personeelssterkte*. De totale legersterkte is 300.000 man. Maar niemand gelooft toch dat dit aantal een zelfde soort capabele, gevechtsgerede en inzetbare soldaten betreft. Is het niet veeleer zo dat, gezien de oorlogservaring, slechts een percentage van de sterkte behoeft te bestaan uit eerste-klas soldaten, en de rest uit een ander type, ten minste even onmisbaar maar niet zo geoefend als gevechtssoldaat? Het is dus mogelijk een vrijwilligersleger c.q. beroeps- en carrièreleger te scheppen van zo'n 100.000 man, met daarnaast voor — laten wij het noemen — secundaire militaire functies zo'n 200.000 man; deze laatsten dienstplichtigen, nationale reservisten, landstorm of hoe men die ook zou willen noemen.

Het eerste-lijnsleger, dat apart moet worden gecreëerd en dat zijn stempel drukt op het gehele militaire karakter van het totale oorlogsleger,

zou bijvoorbeeld kunnen bestaan uit een jaarlijkse intake van zo'n 8000 man, namelijk: 6000 man dienen 6 jaar (dat betekent 36.000 man), 1500 man dienen 12 jaar (dat is 18.000 man) en 500 man dienen ten minste 24 jaar (dat betekent 12.000 man). In totaal zou dat 66.000 man opleveren en aan reservisten uit deze aantallen zijn nogmaals 30.000 man te verkrijgen. Dat maakt een eerste-lijnsleger van in totaal ca. 100.000 man. Daarachter staan dan de vrijwillige nationale reserve en de eventuele dienstplichtige reserves. Wat deze laatste betreft kan de opleiding in vredesstijd kort maar *intens* zijn. Zij zijn echter niet voor de vijand te brengen dan na een degelijke „combat training”, indien daartoe de noodzaak zou bestaan.

Een enkel woord over de „zeer eenvoudige functies”. Deze bestaan slechts waar het „filler”systeem voor het leger is ingevoerd, uitsluitend voor de snelle opleiding van troepen in geval van oorlog, maar niet bestemd — en ook nimmer bedoeld — voor een soldatenopleiding in vredesomstandigheden. Juist in dat laatste geval, wanneer men beschikt over de tijd en de gelegenheid, moet *de all-round-soldaat worden opgeleid*. De professionele soldaat, vervolgens, zal *in het geheel niet voor één en dezelfde functie worden opgeleid*, maar voor *een veelvoud* daarvan die hij bij toerbeurt zal gaan vervullen. De kwaliteit van de gemiddelde soldaat in het vrijwilligersstelsel zal dan ook het niveau hebben van de huidige onderofficier. Het getuigt m.i. van een minachting voor het militaire beroep, van „zeer eenvoudige functies” te spreken.

De door de schrijvers getrokken conclusie „niet haalbaar” is een gevolgtrekking die *boud* is. Het is maar hoe men de cijfers rangschikt: een haalbaar vrijwilligersleger bestaat, als men de bakens maar verzet. Daarbij komen dan de onkunde en de misvatting over hoe een vrijwilligersleger eruit ziet. Daaraan zou eerst een afzonderlijk artikel mogen worden gewijd. Wat het *niét* is, schijnt men evenwel óók al niet goed te weten, namelijk een leger van het gehalte van de Technisch Specialisten of van de „Zeitsoldaten” van de Westduitse strijdkrachten. Bij beide systemen wordt namelijk toch de maat geslagen door het moreel van de dienstplichtigen die, gekoppeld aan de discipline, de tradities van het leger uitmaken.

Zoals ik reeds eerder opmerkte: het klimaat ten onzent dient te worden *gemilitariseerd*. Van het *schutterrij-image* moeten wij af. Dat kan slechts worden bereikt met een werkelijk nieuw legerstelsel.

Ten slotte, met alle respect voor twee cadetten die in het gewraakte artikel hun opvattingen neerlegden: ik geloof toch dat hun achtergrond te summier is.

J. K. M. BOTTEMA, kol art b.d.

Moet dat nu allemaal werkelijk? Een hartekreet

Na lezing van bovengenoemd artikel van kolonel Hendriks (*Mil. Spect.* 145(1976)(4)147) bekwam mij het gevoel, dat hij de schuld van de malaise, waarin onze krijgsmacht inderdaad verkeert, alléén maar zoekt in „de politiek georiënteerde afschaffingswoede, die de doelstellingen van de krijgsmacht negeert”: d.w.z. een veelal negatieve politieke beïnvloeding van buiten af. Ten einde, in het vervolg van mijn betoog, misverstanden te voorkomen onderschrijf ik het één en ander door de auteur gesteld.

Om echter de oorzaken van deze malaise alléén maar te zoeken in deze politiek georiënteerde manipulaties lijkt mij, ter wille van de objectiviteit en het onderkennen van het gevaar in zijn volle omvang, onjuist. Ik heb de overtuiging, dat ook van binnen uit de genoemde malaise wordt bewerkstelligd c.q. bevorderd. Met name doel ik hierbij op:

1. (nonchalance en ongeïnteresseerde) houding
2. (onvoldoende corrigerend) optreden van leden van het officiers- en onderofficierscorps.

Voorbeelden zijn:

- a. De *groet- en meldplicht* werden *afgeschaft*. Elke chef kan en moet echter van zijn ondergeschikten, beter gezegd medewerkers, eisen dat zij nog steeds geldende burgerlijke beleefdheidsvormen in acht nemen.
- b. Men hoeft overigens geen ingewijde te zijn om bij een rondgang over een kazerne/legerplaats te con-

stateren hoe *slordig en ongeïnteresseerd vele ochtend- en avondappels worden gehouden*, vaak in het bijzijn van de eigen officieren. Dat deze handelwijze geen respect afdwingt is een vanzelfsprekende zaak.

c. De *exercitie werd geminimaliseerd*. Het leren werken in teamverband kan echter ook geschieden door meer „up to date” zijnde en goed uitgevoerde

- voertuig- en wapen/stuksexercitie;
- gevechtsexercitie;
- formatiedrill, te voet en bereden, van groep en peloton.

De lessen in bovengenoemde onderwerpen moeten wel goed worden voorbereid, uitgevoerd en gecontroleerd.

d. Het *zg. kleine werk*. Al vele jaren stellen wij zelf vast en wordt in mondelinge en schriftelijke verslagen van oefeningen geconstateerd, dat het „kleine werk” niet deugde of onvoldoende was. Tot op de dag van heden weet echter niemand precies wat met „klein werk” wordt bedoeld. Moet hieronder worden verstaan het gevechtstechnische optreden van de enkele man? Of het gevechtstechnische optreden van de enkele man en de groep c.q. het team? Of het gevechtstechnische optreden van de enkele man, de groep/ het team en het peloton? Hoewel de slechte uitvoering van het „kleine werk” ons terecht hoog zit, zijn wij nog niet gekomen tot een omschrijving van het begrip.

2. a. *Controle en inspectie* zijn „in strijd met zelfstandigheid en verantwoordelijkheid”. Hoewel dat hier en daar naar voren worden gebracht, is het houden van inspecties nog steeds niet verboden, integendeel: het Handboek voor het Dienstplichtig kader stelt in hoofdstuk 8:

Het houden van nauwkeurige, tot in bijzonderheden afdalende, inspecties is van belang voor:

- een juist onderhoud en beheer van 's Rijks eigendommen;
- het behoud van goede hygiënische toestanden;
- het aankweken van orde en netheid.

Elders in dit hoofdstuk wordt gesteld:

De hogere chefs zijn bevoegd, zo vaak zij zulks nuttig en nodig oordelen, persoonlijk inspecties te houden.

Inspecties moeten echter worden voorbereid en uitgevoerd door ter

zake kundig personeel. Het kan echter niet worden ontkend, dat vele inspecties en controles plichtmatig en uit sleur worden uitgevoerd door personeel, dat vaak ondeskundig en derhalve ongeïnteresseerd is. Jammer, dat een middel dat in handen van commandanten werd gesteld om: — te constateren dat het materiaal al dan niet gebruiksgereed of bedrijfsklaar is; — verspilling van materiaal en gelden te voorkomen, op deze wijze wordt misbruikt.

Vooraf het laatste zou ons toch, in deze tijd van bezuiniging, moeten aanspreken.

b. Zonder twijfel kunnen velen van ons vaststellen dat, met name in legerplaatsen, *niet of onvoldoende corrigerend wordt geageerd* door „een ieder die bij de krijgsmacht met enig gezag is bekleed”, tegen duidelijk te constateren negeren van tenuuebepalingen, voorschriften betreffende de uitvoering van wachtdiensten, verkeersreglementen, enz. Als men bedenkt dat de verhouding officieren/onderofficieren en overigen op een legerplaats met de grootte van die in Schaarsbergen (Oranjekazerne) en Ermelo (Generaal Spoor-kazerne) 1:3 is, kan men zich afvragen waarom er desondanks zo veel overtredingen kunnen (mogen?) plaatsvinden. Het stelt overigens de officier of onderofficier, die wél optreedt tegen deze overtredingen, in een moeilijke positie. Wij kunnen hier vaststellen dat het officierscorps zich blijkbaar niet kan onttrekken aan het Nederlandse volkskarakter.

Samenvattend durf ik stellen dat de oorzaken van het verval van onze krijgsmacht niet alleen zijn te zoeken in „verwerpelijke politieke manipulaties”, maar ook in houding en optreden van leden van het officiers- en onderofficierscorps. Velen van hen maken, naar mijn mening, misbruik van de algemene malaise om het „wat gemakkelijker aan te doen” en zelfs kan vaak worden gesteld dat zij zich niet meer erbij betrokken voelen. Overigens moge ik verwijzen — v.w.b. de aan een officierscorps te stellen eisen inzake de kwaliteit — naar het editoriaal in de *Militaire Spectator* van oktober 1971. Kortom, elk land krijgt het leger dat het verdient en deze „verdiens” is nét alleen toe te schrijven aan politici en burgers.

H. BUENK, maj jag

ANTWOORD

OP MENINGEN VAN ANDEREN

De mogelijkheid van meer vrijwilligers in de Koninklijke landmacht

Wij zijn kolonel Bottema zeer erkentelijk voor het feit dat hij op ons artikel heeft willen reageren en een aantal aanvullende opmerkingen heeft willen plaatsen. Met de teneur van zijn „Mening van anderen” kunnen wij ons echter niet steeds verenigen, zoals in het volgende zal worden verduidelijkt.

„Een totaal leger van zo'n kleine 300.000 man” lijkt ons een minder juiste uitgangspositie voor een discussie over een bepaalde legervorm. Het moge waar zijn dat de *oorlogsterkte* — zoals op grond van onze aangegane NAVO-verplichtingen noodzakelijk — zal moeten worden bereikt, in onze beschouwing hebben wij de *vredessterkte* als uitgangspunt genomen omdat aldus het *kwantificeren van de kosten* mogelijk is en blijft, en omdat voorts omstandigheden denkbaar zijn (te denken ware bijvoorbeeld aan het optreden van eenheden in het kader van de *crisis-beheersing* en mogelijk daarmee samenhangende *beperkte oorlogvoering*) waarin een volledige mobilisatie niet noodzakelijk behoefte te zijn. Die *vredessterkte* is dan momenteel — onder buiten beschouwing laten van het beroepspersoneel — voor het kadervrijwilligersleger 46.743 man en voor het kadermilitieleger 48.443 man.

Dat „de huidige sterkte aan dienstplichtigen niet met vrijwilligers kan worden verkregen” hebben wij inderdaad willen bewijzen. Het verheugt ons dat kolonel Bottema ons althans in dié opzet geslaagd acht. Wij zijn van mening dat die sterkte wel degelijk zou moeten worden nagestreefd, zoals ook mag worden gelezen uit het gestelde in onze hypothesen en beperkingen: „Neder-

land handhaaft de aangegane NAVO-verplichtingen zoals overeengekomen”.

Het komt ons voor dat kolonel Bottema waarschijnlijk het oog heeft op landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, die immers bij hun overgang naar een volledig vrijwilligersleger — „all volunteer force” — hun totale personeelssterkte met ca. 30% hebben gereduceerd.

Daarbij past evenwel de aantekening, dat in beide landen terzelfder tijd een aantal niet specifiek militaire taken aan burgerpersoneel werd overgedragen. Wij achten het zeker niet ondenkbaar dat een bepaald aantal dienstplichtigen zal kunnen worden vervangen door een geringer aantal vrijwilligers, doch zouden daarbij met klem willen waarschuwen tegen „jumping to conclusions” zonder dat naar dergelijke kwantitatieve aspecten een gedegen onderzoek is ingesteld. Wellicht ten overvloede willen wij ons in dezen gaarne richten naar hetgeen ook de Commissie van civiele en militaire deskundigen — de Commissie van Rijckevorsel — in 1972 stelde, namelijk dat „zolang op dit gebied geen onderzoek is gedaan, (...) men noodgedwongen moet uitgaan van de situatie dat één vrijwilliger, qua effectiviteit voor de organisatie, gelijk staat aan één dienstplichtige”.

Onze opponent kwalificeert onze stelling, dat de dienstplicht „redelijk” heeft voldaan in het verleden, als „zèér betrekkelijk”. Hij ontkent dat zelfs met stelligheid voor de gehele periode na 1914, met uitzondering dan van Indië. Wij zijn uiteraard niet bij machte, zijn negatieve oordeel uit eigen ervaring te weerleggen — onze registratienummers beginnen ook pas met cijfers die duiden op de tweede helft van deze eeuw! — maar wij vragen ons toch in gemoede af of er niet een duidelijk verband bestaat tussen de subjectieve

afwijzing van de dienstplicht door de kolonel enerzijds, en zijn toejuichen van de vrijwilligerskrijgsmacht anderzijds. Wij veroorloven ons daarbij een verwijzing naar het in de aanhef van ons artikel gestelde: „Uit een aversie tegen de dienstplicht vloeit echter niet zonder meer een rationeel alternatief voort”.

Het ontgaat ons daarenboven, op welke excessen kolonel Bottema precies doelt en wij betreuren het vooral daarom dat hij zijn, tegenover de onze gestelde, mening doorvlecht met een niet nader geadstrueerd verwijt aan de militaire leiding, welker doen en laten o.i. hier en nu geen onderwerp van discussie zijn. Volledigheidshalve mogen wij nog verwijzen naar onze opsomming van de fundamentele vragen die de overheid zich stelt ten aanzien van de dienstplichtproblematiek (linkerkolom van blz. 106).

Voor wat betreft de *personeelssterkte* gaat kolonel Bottema uit van een jaarlijkse intake van 8000 man, gespecificeerd als door hem vermeld. Nemen wij nu aan dat zij die 6 jaar dienen de functie van soldaat gaan vervullen (d.w.z. 6000 man) en dat zij die zich voor 12 of meer jaren verbinden, officier of onderofficier worden (d.w.z. 2000 man). Indien wij ons dan beperken tot de zeer eenvoudige functies — waarbij overigens zij aangetekend dat óók de Commissie van Rijckevorsel diezelfde kwalificatie bezigt, reden waarom wij menen wel een heel groot vraagteken te mogen plaatsen bij 's kolonels beschuldiging als zou dááruit „minachting voor het militaire beroep” zijn af te leiden! — dan komen wij tot het volgende.

a. *Betreffende de mogelijkheid van een jaarlijkse intake van 6000 man*

In haar studie over het al dan niet mogelijk zijn van een 100% vrijwilligerskrijgsmacht schreef de Commissie van Rijckevorsel in 1972 dat, bij een maximaal jaarbestand van ca. 60.000 man en een daaruit voortvloeiende jaarlijks instromingsbehoefte van 16.000 (dat is ca. 30%), het laatstgenoemde aantal qua werfing niet haalbaar is, óók niet bij een door hogere salarissen en grotere premies gestimuleerde werfkracht, aangenomen dat daarvoor extra financiële middelen beschikbaar zouden zijn. Van die 16.000 plaatsen moeten er 10.000 à 12.000 worden gerekend tot de zeer eenvoudige functies.

Voor de bezetting van dergelijke functies komen — zoals ook in ons artikel reeds gezegd — in 1980 op de arbeidsmarkt omstreeks 10.000 man beschikbaar. Dat zou dus een wervingspercentage van 100% impliceren, hetgeen uiteraard niet is te realiseren. Voor een jaarlijkse intake van 6000 man zou dat nog altijd neerkomen op 60% van de bewuste groep, en ook dát is niet haalbaar.

b. *Voor wat betreft de contractduur van 6 jaar*

De animo voor een verbintenis van die duur is niet bemoedigend. De Defensienota 1974 sprak zich over de, tot op zekere hoogte vergelijkbare, categorie der Technisch Specialististen als volgt uit: „Het project Technisch Specialist is, wat het aantal kandidaten betreft, enigszins achtergebleven bij de verwachtingen, deels als gevolg van de geringere belangstelling voor bepaalde functies, doch ook omdat het opleidingspeil van de jonge mensen steeds toeneemt”. Daarbij ware te bedenken dat de TS'n de mogelijkheid hebben zich voor 4 of 5 jaar te verbinden.

De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en West-Duitsland werken met contractperioden van betrekkelijk korte duur; de VS en het VK halen met hun minimale 3-jaarscontracten de nagestreefde aantallen net níét, in de BRD, waar men voor de „Zeitsoldaten” o.a. 2-jarige contracten kent, is daarentegen het aanbod groter dan de vraag.

Ten behoeve van het opstellen van een *kostenvergelijking* moest in ons artikel een contractduur worden aangenomen voor verschillende functies. Voor soldaten werd die gesteld op 2 jaar, omdat men enerzijds voor een kostenvergelijking steeds behoort uit te gaan van de ongunstige situatie, en anderzijds het Zeitsoldatenstelsel in de BRD succes heeft met 2-jarige contracten, in tegenstelling tot in ons land het TS-project.

Bovendien is er in Nederland in het geheel geen ervaring met de werfing van *soldaten*. Een voorkeur voor een bepaalde contractduur kan dan ook eerst worden uitgesproken nadat daarnaar een gedegen onderzoek — bijvoorbeeld via een experiment met een volledig door vrijwilligers bestaande eenheid — zal zijn ingesteld. Het lijkt ons daarom, voorzichtig uitgedrukt, ietwat voorbarig als ko-

lonel Bottema zich *zonder nader be-toog* uitspreekt voor een contractduur van maar liefst 6 jaar voor de in het geding zijnde 6000 man.

Wij betwijfelen voorts of het wel zo'n goede gedachte is, de professionele soldaat te doen *opleiden voor een veelvoud van functies*. De vraag lijkt ons gerechtvaardigd of dan die soldaat wel gedurende 6 jaar „rendabel” zal kunnen zijn, in vergelijking met de man die in dezelfde periode slechts behoeft te worden opgeleid voor en tewerkgesteld in één enkele functie. Voor betrokkene is het ongetwijfeld aantrekkelijker en afwisselender, doch het lijkt ons te zullen gaan *ten detrimente van een efficiënte bedrijfsvoering*. Daarbij komt dan nog, dat de *opleidingskosten* voor het militaire apparaat aanzienlijk zullen stijgen. Het komt ons derhalve weinig doelmatig voor, iemand voor een aantal functies te gaan scholen terwijl met een enkele zou kunnen worden volstaan.

Dat „de kwaliteit van de gemiddelde soldaat (...) in het vrijwilligersstelsel het niveau (zal) hebben van de onderofficier van tegenwoordig” achten wij een op *wishful thinking* gebaseerde stelling. De consequenties daarvan zijn immers bepaald niet gering, en de waarschijnlijkheid mag miniem worden genoemd. De kardinale vraag is, of men 6000 man zal kunnen werven die van onderofficierspotentie zijn, maar die desondanks bereid zijn zich te verbinden voor het vervullen van de soldatenfuncties. In concreto gezegd: zou iemand met capaciteiten voor onderofficier zich willen laten opleiden tot simpele man-in-de-groep, alleen al omdat „de kwaliteit” van die gemiddelde man tot het onderofficiersniveau reikt? Wie de ogen niet sluit voor de realiteit van onze hedendaagse samenleving, waarin buitenlandse werknemers de lagere functies vervullen omdat de gemiddelde Nederlander daarvoor een *kwaliteitsoverschot* meent te bezitten, zal met het antwoord op vorengestelde vraag weinig moeite hebben.

Omdat het *kostenaspect* in onze benadering centraal stond, moge vorenstaand niveauprobleem in het kort op dat aspect worden bezien. Opgeleid worden tot een bepaald niveau betekent tegenwoordig ook: op dat niveau betaald worden. In het onderhavige geval derhalve: betaald worden als onderofficier. In kosten uitgedrukt komt dat neer op (6000

$\times 6) \times (\text{wedde sgt KVV} - \text{wedde sld}) = 36.000 \times f 13.381 = f 481.716.000$ aan *extra-kosten*, op basis van de Middensommen 1975.

Ook de noodzakelijke verlenging van de opleiding, tot het niveau van onderofficier, brengt een kostenvermeerdering mee. Zonder meer mag worden geschat dat voor elke van de 6000 man een verlenging met 2 maanden — conform aan de langere duur van de opleiding tot dienstplichtig kader — in de rede ligt. Zou zo iemand nu in zijn 6-jarig contract bijvoorbeeld 3 verschillende functies gaan vervullen, dan zijn daarvoor ook 3 opleidingen nodig. Waarschijnlijk kan dan wel de tweede en derde opleidingsperiode worden bekort om reden van de gelijkheid van het algemene kadervormingsgedeelte, maar indien die bekorting wordt gesteld op 25% bij een normale opleidingsduur van 4 maanden zal het duidelijk zijn dat voor 3 functies in totaal 10 maanden zullen nodig zijn voor het bereiken van het normale peil (i.c. dat van de huidige dpl sld). Niveauverhoging tot dat van de huidige onderofficier zou dan nogmaals 2 maanden per functie (minus één voor de tweede resp. derde) vergen, ofwel 4 maanden in totaal. In dat geval zou derhalve iemand die zich voor 6 jaar verbindt, gedurende niet minder dan 14 maanden in opleiding moeten zijn, hetgeen neerkomt op bijna 20% van de contractduur. Het komt ons voor dat dan een herberekening van de personeelsbehoefte, in alle geledingen, zeker noodzakelijk moet worden geacht.

Wij menen dan ook dat de effectiviteit van de soldaat in een systeem zoals dat kolonel Bottema klaarlijk voor ogen staat, zeer zeker niet opweegt tegen wat wij beoogden met de door ons bepleite contracten van korte duur voor de zeer eenvoudige functies. En ten slotte zijn wij ervan overtuigd dat het verschil tussen onze mening en die van onze opponen is gelegen *niet zozeer in een verschil in achtergrond als wel in een verschil in optiek.*

J. A. VAN DEN ELSSEN, cad vdg inf
R. S. DATEMA, cad vdg cav

Moet dat nu allemaal werkelijk? Een hartekreet

Mijn antwoord op hetgeen majoor Buenk naar voren brengt, kan zeer kort zijn: ik ben het er geheel mee eens. Hij signaleert het andere aspect van het door mij geschetste probleem; daarvoor ben ik hem zeer dankbaar. Ik heb in mijn artikel alleen het aspect beïnvloeding van buiten af genoemd, omdat ik meen dat de aanpak van binnen uit gemakkelijker gestalte kan krijgen, indien die beïnvloeding wordt gestopt.

Ik weet niet of majoor Buenk het boekje „Leidinggeven” van de Stumik heeft gelezen. Op blz. 67 wordt daar zo duidelijk weergegeven wat eraan schort op het punt van het naleven van voorschriften en reglementen, alsook het probleem van de geloofwaardigheid van bepaalde ingevoerde wijzigingen. Het zou zeer goed zijn indien het daar gestelde eens ter harte zou worden genomen. Dit alles impliceert niet dat ik de huidige tolerante houding goedpraat.

Ook zou ik ter lezing willen aanbevelen hetgeen in het, door een Israëliëse officier geschreven, boek „The tanks of Tamuz” werd gesteld over maatregelen die het Israëliëse leger in 1967 heeft getroffen om de discipline en de geoefendheid — beide pijlers van de gevechtsvaardigheid, in de juiste betekenis van vaardigheid — weer op peil te brengen.

Ik ben blij dat majoor Buenk zich niet heeft geschaard aan de zijde van diegenen, die de laatste tijd met zoveel nadruk stellen dat alles zo goed gaat. Een Nederlands spreekwoord zegt dat goede wijn geen krans behoeft. Ik besef heel goed dat het niet aangaat, openlijk te stellen dat het níet zo goed gaat. Dat hoeft voor mij niet, maar dat neemt niet weg dat ik, evenals majoor Buenk, meen dat wij allen als vrijwillig dienenden, van hoog tot laag, niet moeten schromen de hand in eigen boezem te steken en ons te bezinnen op de maatregelen die noodzakelijk zijn om de door majoor Buenk genoemde tekortkomingen te redresseren.

J. J. HENDRIKS, kol inf

NIEUWE UITGAVE

J. B. van Heutsz, leven en legende,
door J. C. Witte, 157 blz., geïll.
Uitg.: Unieboek b.v., Bussum, 1976.
Prijs: f 19,90.

Over het leven van Johannes Benedictus van Heutsz is in de loop van de tijd al heel wat gepubliceerd. Zijn vereerders hebben in alle toonaarden zijn lof gezongen, zijn vijanden hebben zijn kwalijke praktijken onder de aandacht van de publieke opinie gebracht. Zijn monumenten zijn het middelpunt geweest van plechtigheden waarin hij werd gehuldigd als een der grootsten uit de Nederlandse geschiedenis, en van betogingen waarin zijn nagedachtenis evenzeer werd besmeurd als zijn beeltenis. Voor vele ouderen is zijn naam nog steeds een aan „tempoe doeloe” gekoppeld begrip, voor vele jongeren daarentegen is die naam er slechts een van de uitgebreide reeks die in de geschiedenisboekjes staat vermeld en waarvoor men zich in de moderne tijd eigenlijk zou behoren te schamen.

Het is dan ook verklaarbaar dat de auteurs die zijn leven, doen en laten tot onderwerp van hun geschriften hebben gekozen, hun standpunt maar al te vaak blijken te hebben bepaald op nogal subjectieve gronden. Dat is betreurenswaard, in het bijzonder omdat zulks de latere geslachten voor onoverkomelijke problemen stelt wanneer het gaat om de werkelijke waardebeoordeling van sleutelfiguren uit een bepaalde periode. Om die reden verdient de schrijver, die — uit de warwinkel van alle pro's en contra's, uit de mengeling van vooroordelen en emoties, uit de verworden en vertekende beelden met aureolen zowel als met schreuwende kleuren — poogt te komen tot een objectivering, die hij tracht te bereiken met behulp van een kritische analyse van alle beschikbare bronnen, alle lof.

Een dergelijke poging is nu onder-

$\times 6) \times (\text{wedde sgt KVV} - \text{wedde sld}) = 36.000 \times f 13.381 = f 481.716.000$ aan *extra-kosten*, op basis van de Middensommen 1975.

Ook de noodzakelijke verlenging van de opleiding, tot het niveau van onderofficier, brengt een kostenvermeerdering mee. Zonder meer mag worden geschat dat voor elke van de 6000 man een verlenging met 2 maanden — conform aan de langere duur van de opleiding tot dienstplichtig kader — in de rede ligt. Zou zo iemand nu in zijn 6-jarig contract bijvoorbeeld 3 verschillende functies gaan vervullen, dan zijn daarvoor ook 3 opleidingen nodig. Waarschijnlijk kan dan wel de tweede en derde opleidingsperiode worden bekort om reden van de gelijkheid van het algemene kadervormingsgedeelte, maar indien die bekorting wordt gesteld op 25% bij een normale opleidingsduur van 4 maanden zal het duidelijk zijn dat voor 3 functies in totaal 10 maanden zullen nodig zijn voor het bereiken van het normale peil (i.c. dat van de huidige dpl sld). Niveauverhoging tot dat van de huidige onderofficier zou dan nogmaals 2 maanden per functie (minus één voor de tweede resp. derde) vergen, ofwel 4 maanden in totaal. In dat geval zou derhalve iemand die zich voor 6 jaar verbindt, gedurende niet minder dan 14 maanden in opleiding moeten zijn, hetgeen neerkomt op bijna 20% van de contractduur. Het komt ons voor dat dan een herberekening van de personeelsbehoefte, in alle geledingen, zeker noodzakelijk moet worden geacht.

Wij menen dan ook dat de effectiviteit van de soldaat in een systeem zoals dat kolonel Bottema klaarblijkelijk voor ogen staat, zeer zeker niet opweegt tegen wat wij beoogden met de door ons bepleite contracten van korte duur voor de zeer eenvoudige functies. En ten slotte zijn wij ervan overtuigd dat het verschil tussen onze mening en die van onze opposanten is gelegen *niet zozeer in een verschil in achtergrond als wel in een verschil in optiek.*

J. A. VAN DEN ELSSEN, cad vdg inf
R. S. DATEMA, cad vdg cav

Moet dat nu allemaal werkelijk? Een hartekreet

Mijn antwoord op hetgeen majoor Buenk naar voren brengt, kan zeer kort zijn: ik ben het er geheel mee eens. Hij signaleert het andere aspect van het door mij geschetste probleem; daarvoor ben ik hem zeer dankbaar. Ik heb in mijn artikel alleen het aspect beïnvloeding van buiten af genoemd, omdat ik meen dat de aanpak van binnen uit gemakkelijker gestalte kan krijgen, indien die beïnvloeding wordt gestopt.

Ik weet niet of majoor Buenk het boekje „Leidinggeven” van de Stumik heeft gelezen. Op blz. 67 wordt daar zo duidelijk weergegeven wat eraan schort op het punt van het naleven van voorschriften en reglementen, alsook het probleem van de geloofwaardigheid van bepaalde ingevoerde wijzigingen. Het zou zeer goed zijn indien het daar gestelde eens ter harte zou worden genomen. Dit alles impliceert niet dat ik de huidige tolerante houding goedpraat.

Ook zou ik ter lezing willen aanbevelen hetgeen in het, door een Israëliëse officier geschreven, boek „The tanks of Tamuz” werd gesteld over maatregelen die het Israëliëse leger in 1967 heeft getroffen om de discipline en de geoefendheid — beide pijlers van de gevechtsvaardigheid, in de juiste betekenis van vaardigheid — weer op peil te brengen.

Ik ben blij dat majoor Buenk zich niet heeft geschaard aan de zijde van diegenen, die de laatste tijd met zoveel nadruk stellen dat alles zo goed gaat. Een Nederlands spreekwoord zegt dat goede wijn geen krans behoeft. Ik besef heel goed dat het niet aangaat, openlijk te stellen dat het níét zo goed gaat. Dat hoeft voor mij niet, maar dat neemt niet weg dat ik, evenals majoor Buenk, meen dat wij allen als vrijwillig dienenden, van hoog tot laag, niet moeten schromen de hand in eigen boezem te steken en ons te bezinnen op de maatregelen die noodzakelijk zijn om de door majoor Buenk genoemde tekortkomingen te redresseren.

J. J. HENDRIKS, kol inf

NIEUWE UITGAVE

J. B. van Heutsz, leven en legende,
door J. C. Witte, 157 blz., geïll.
Uitg.: Unieboek b.v., Bussum, 1976.
Prijs: f 19,90.

Over het leven van Johannes Benedictus van Heutsz is in de loop van de tijd al heel wat gepubliceerd. Zijn vereerders hebben in alle toonaarden zijn lof gezongen, zijn vijanden hebben zijn kwalijke praktijken onder de aandacht van de publieke opinie gebracht. Zijn monumenten zijn het middelpunt geweest van plechtigheden waarin hij werd gehuldigd als een der grootsten uit de Nederlandse geschiedenis, en van betogingen waarin zijn nagedachtenis evenzeer werd besmeurd als zijn beeltenis. Voor vele ouderen is zijn naam nog steeds een aan „tempoe doeloe” gekoppeld begrip, voor vele jongeren daarentegen is die naam er slechts een van de uitgebreide reeks die in de geschiedenisboekjes staat vermeld en waarvoor men zich in de moderne tijd eigenlijk zou behoren te schamen.

Het is dan ook verklaarbaar dat de auteurs die zijn leven, doen en laten tot onderwerp van hun geschriften hebben gekozen, hun standpunt maar al te vaak blijken te hebben bepaald op nogal subjectieve gronden. Dat is betreurenswaard, in het bijzonder omdat zulks de latere geslachten voor onoverkomelijke problemen stelt wanneer het gaat om de werkelijke waardebeoordeling van sleutelfiguren uit een bepaalde periode. Om die reden verdient de schrijver, die — uit de warwinkel van alle pro's en contra's, uit de mengeling van vooroordelen en emoties, uit de verworden en vertekende beelden met aureolen zowel als met schreeuwende kleuren — poogt te komen tot een objectivering, die hij tracht te bereiken met behulp van een kritische analyse van alle beschikbare bronnen, alle lof.

Een dergelijke poging is nu onder-

nomen door Witte, die voor zijn onafhankelijke onderzoek naar leven en legende van Van Heutsz de Fibulaprijs kreeg, die eens per twee jaren pleegt te worden toegekend aan een jonge historicus voor een oorspronkelijke studie. De auteur was in zekere zin gehandicapt, omdat hij geen inzage kon krijgen van enkele archieven waarin belangwekkend en wellicht zelfs essentieel materiaal mocht worden verwacht (o.m. het archief Idenburg), maar anderzijds heeft hij zijn studie ook beperkt waar dat zeker níét noodzakelijk was, ja, waar zijn onderzoek geweldig aan waarde had kunnen winnen omdat anderen vóór hem dat terrein nog niet hadden geëxploreerd. Het gevolg is nú, dat Witte weinig aanvoert dat niet reeds eerder en elders door anderen te berde werd gebracht, zij het gewoonlijk dan met andere oogmerken. Het zal, in het bijzonder ter compensatie van de uit deze beperking resulterende lacune over de jeugdjaren van Van Heutsz, die immers van doorslaggevend belang moeten worden geacht voor de vorming van zijn karakter en de ontwikkeling van zijn persoonlijke opvattingen en instelling, onze lezers te stade kunnen komen dat in dit zelfde nummer van de Militaire Spectator die onontbeerlijke informatie wordt verschaft*; voor de goede orde moet daarbij worden vermeld, dat noch de schrijver van dat artikel, noch de redactie tot publicatie hebben besloten op grond van enige voorkennis van het ter recensie voorligende boek: het in de tijd samenlopen van beide geschiedkundige onderzoeken was evenzeer toevallig als het ter redactie aankomen van boek en artikel in een zelfde periode!).

Te verwachten valt dat dit nieuwe boek niet overal evenzeer in de smaak zal vallen. De bewonderaars

*Zie blz. 317.

van Van Heutsz zullen tot hun spijt moeten vaststellen dat Witte hun idool aanzienlijk minder bewierookt dan zij zouden wensen, en de tegenstanders zullen het betreuren dat zijn nagedachtenis niet volledig wordt ontluiserd. En beide categorieën zullen derhalve menen dat zij niet geheel aan hun trekken zijn gekomen. Dat zal dan ook weinig verwondering wekken, want het is immers een moeilijk te vermijden gevolg van het middelen uit de reeds bestaande literatuur: in een dergelijk gemiddelde vallen de extreme aspecten gewoonlijk vrijwel weg.

Met alle waardering die men mag hebben voor de schrijver die heeft getracht een zo omstreten figuur alsnog te analyseren, moet toch wel worden opgemerkt dat zijn bewijsvoering over het algemeen zwak is.

Dat hij Van Heutsz schetst als een man die er vooral op uit was carrière te maken zonder daarbij al te kieskeurig te zijn in zijn keuze van de middelen — onomwonden gezegd: een streber dus — kan zonder nader bewijs in een roman wel geoorloofd zijn, in een historisch en wetenschappelijk verantwoord boek behoort een zodanige typering met feiten te worden gestaafd. En men behoeft werkelijk geen doorkneed kenner te zijn om op zijn minst een serie vraagtekens te plaatsen bij een signalement van Van Heutsz dat hem aan de lezer afbeeldt als iemand die reeds als nog vrij laag op de ladder staande officier zijn ambities al had gericht op de hoogste posten in de koloniën van zijn land, terwijl er in zijn afkomst, milieu, vooropleiding en militaire scholing maar weinig elementen zijn aan te wijzen waarop dergelijke toekomstverwachtingen zouden kunnen worden gebaseerd. In het bijzonder moet daarbij in aanmerking worden genomen dat het selectiesysteem in de jaren waarin het boek speelt, een uitgesproken elitair karakter droeg zodat het verwezenlijken van

optimistische, ambitieuze privéplannen door minder bevoorrechten eerder tot de uitzonderingen behoorde dan dat men zulks als regel mocht beschouwen. Het is dan ook met name op dit punt dat de lezer graag het naadje van de kous zou willen weten, in plaats van genoegen te moeten nemen met wat in eerdere stadia werd geschreven door tijdgenoten die om allerlei redenen Van Heutsz minder welgezind waren.

Dat alles neemt evenwel niet weg dat Witte's boek zeker een interessante bijdrage vormt tot de relevante literatuur. Zijn poging tot relativeren is stellig geslaagd te noemen en het is zijn verdienste dat hij daarbij heeft weten weg te blijven uit het vaarwater van degenen die in het recente verleden hebben gestreefd naar een zó ver doorgevoerde ontmythologisering dat er van Van Heutsz nog slechts een afschuwwekkend monster zou overblijven. Het is dan ook een boek dat zeker waard is te worden gelezen, hoewel het anderzijds beslist níét „goed leesbaar” kan worden genoemd: bijzonder storend is het, dat de schrijver zonder duidelijke reden herhaaldelijk de tegenwoordige tijd en de verleden tijd dooreenhaspelt. („Ten einde bij de verschillende onderdelen (...) ervaring op te doen (...) trekt Van Heutsz met zijn gezin een paar jaar door de gehele archipel. Dit zwerven van garnizoen naar garnizoen duurt zes jaar. In deze tijd breidde het gezin zich verder uit (...).” Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat een en ander het gevolg is van een beurtelings raadplegen van verschillende bronnen waarbij dan de schrijver zich niet heeft gerealiseerd dat daarin verschillende tijden en stijlen werden gehanteerd. Maar ook desondanks kan deze beschrijving van het leven van en de legende rond J. B. van Heutsz zeker ter lezing én bestudering worden aanbevolen.

W. WALTHUIS

Huldeblijk oud-cadetten 150-jarig bestaan Koninklijke Militaire Academie

De Chef van de Generale staf en de Chef van de Luchtmachtstaf hebben een comité „Huldeblijk oud-cadetten 150-jarig bestaan Koninklijke Militaire Academie” gevormd ten einde bij de viering van het 150-jarig bestaan van de academie in 1978 een waardig cadeau van alle oud-cadetten te kunnen aanbieden.

Het comité bestaat uit kolonel der grenadiers A. C. de Jonge (voorzitter), luitenant-kolonel der Koninklijke luchtmacht A. J. E. Poulissen (plv.

voorzitter), kapitein der Koninklijke luchtmacht G. C. Kuntz (secretariaat), eerste luitenant der militaire administratie G. H. G. J. M. Rouwhorst (financiële zaken) en majoor voor bijzondere diensten H. P. Beets (public relations).

Adres en telefoonnummer van het secretariaat zijn:

Luchtmacht Stafschool
Vliegbasis Ypenburg - Rijswijk
tel. (070) 24 53 70, tst 24 70.

De gedachten van het comité gaan uit naar een blijvend en waardevol cadeau dat alle oud-cadetten zal aanspreken en dat bovendien een wens is van de leiding van de academie. Oriënterende gesprekken wijzen in de richting van een te restaureren voorgevel van een van de in 1826 afgebroken dakkapellen uit 1536. Restauratie-arbeid is een nauwgezet puzzelwerk van gespecialiseerde restaurateurs waarvoor de academie nooit alleen voldoende financiën kan fourneren. Het is vooral de idee dat vele kleintjes één grote maken die de beide chefs tot het vormen van een comité deed besluiten, in de hoop dat ook inderdaad alle oud-cadetten zich in deze gedachte kunnen vinden en zullen bijdragen aan één cadeau.

De volgende autoriteiten zijn bereid gevonden zitting te nemen in het Comité van aanbeveling:

— Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden;

— de Chef van de Generale staf tevens Bevelhebber der landstrijdkrachten;

— de Chef van de Luchtmachtstaf tevens Bevelhebber der luchstrijdkrachten;

en de Gouverneurs:

— kolonel der cavalerie W. Kloppenburg (1954-1959);

— generaal-majoor der cavalerie W. C. H. van Reede (1959-1964);

— luitenant-generaal der genie A. V. van den Wall Bake (1964-1969);

— generaal-majoor der Koninklijke luchtmacht J. N. Mulder, RMWO4 (1969-1971);

— generaal-majoor der cavalerie W. K. Brederode (1971-1976).

